

čís. 1428.

KULTURNÍ HISTORIE.

JEJÍ VZNIK, ROZVOJ

A POSAVADNÍ LITERATURU CIZÍ I ČESKOU

STRUČNĚ POPISUJE

DR. ČENĚK ZÍBRT.

J. Pražský

H. Z. Pražský

V PRAZE.

NAKLADATELSTVÍ * JOS. R. VILÍMEK * KNIHTISKÁRNA

1892.

OBSAH.

	Strana
Předmluva	1
Literatura	5
I. Vznik	9— 24
<p>§ 1. Kulturní historie vznikla z »filosofie dějin« ve 2. polovici minulého století. Vico, Montesquieu, Rousseau, Bolingbroke, Voltaire, Herder, — § 2. Směr ideálně-filosofický. Kant, Hegel. — § 3 Směr socialně-přirodovědecký. Turgot, Condorcet. — § 4—7. Vliv studia filosoficko-historického při pojímání úkolu dějepiscova. Gibbon. »Dějiny lidského rozumu«, »dějiny lidského pokolení., »dějiny člověčenstva«, »dějiny světové«.</p>	
II. Rozvoj	25— 63
<p>§ 8. První psal »dějiny kulturní« Adelung roku 1782. Kulturně-historické spisy ze sklonku XVIII. věku. — § 9. Guizotovy »Dějiny vzdělanosti v Evropě«. Roux-Ferrandův spis podobného obsahu. — § 10. Schlosser, Vohse, Dittmar, Weber. — § 12. Kulturně-historické spisy Wachsmuthovy. Drumann. — § 11. Klemmova všeobecná kult. historie. Spis Kolbův. — § 13. Práce Hanušovy. — § 14. Laurent, Dean. — § 15. Theorie Buckleova a její význam. — § 16. Hellwald. Materialismus v dějepiscetví kulturním a jeho odpůrci. — § 17. Výtky, činěné historii politické, a velebení historie kulturní. — § 18. Nepravé pojmy o historii kulturní: Plané theoretisování. Sběrání kuriosit. Liebig, Du Bois-Reymond. — § 19. Protest politických historiků. Lorenz-Schäfer. — § 20. Gotthein proti Schäferovi. — § 21. Výčítky, kulturní historii činěné: látka její prý nesčíslná, látka její prý není žádná, nemá prý definice, nepatří mezi vědy. Vyvrácení výtek těchto. — § 22. Bernheim hájí kult. historie, uznává její místo vedle polit. historie a vítá. — § 23. V době moderní je kult. historie ve světě vědeckém uznávána. Při vyučování dějepisu dbáno kult. historie. — § 24. Definice kult. historie a glossy ji vysvětlující a odůvodňující. — § 25. Rozbor studia kulturně-historického: sběráni látky, její spracování methodou přirovnávací.</p>	
III. Stručný přehled literatury kulturně-historické.	65—102
<p>Literatura theoretických spisů o kultuře, jejím pojmu a pod.: § 26. Lit. ruská — § 27. Lit. polská. — § 28. Lit. anglická. — § 29. Lit. francouzská. — § 30. Lit. německá. — § 31. Lit. italská. — § 32. Kult. historik též z výsledků praehistorie, anthropologie. — § 33. Linguistická palaeontologie. — § 34. Anthropogeografie, sociologická mesologie. — § 35. Ethnografie, lidověda (folklore). — § 36. Spisy o kultur. historii všeobecné. — § 37. Kult. historie</p>	

starověká. — § 38. Spisy o kultuře čínské, staroindické. — § 39. Spisy o kultuře babylonsko-assyrské, židovské. — § 40. Spisy o kultuře egyptské. — § 41. Zárodky evropské kultury. — § 42. Kultura řecká a římská. Přechod ze starověku do středověku. — § 43. Literatura o významu křesťanství pro kulturu. — § 44. Začátky kultury středověké Byzance. Arabská vzdělanost. Výpravy křížové. Rytířství. — § 45. Renaissance, humanismus. Spisy o kultuře XVI—XIX. věku. — § 46. Atlasy kulturně-historické. — § 47. Itálie, Španělsko. — § 48. Literatura o kulturní historii francouzské a anglické. — § 49. Německá literatura kulturně-historická. — § 50. Spisy o kultuře švédské a norské. — § 51. Spisy o dějinách vzdělanosti národů říše rakousko-uherské. — § 52. Literatura slovanská. — § 53. Lužičtí Srbové. Poláci. — § 54. Rusové. — § 55. Jihoslované.

Česká literatura 103—122

§ 56. Idea kult. historie vniká do Čech. Šafaříkovi a Palackého výroky o důležitosti kult. historie. — § 57. Krolmus, Tomíček, Lányi, Hübsch. — § 58. Tomek Příklad Guizotova spisu — § 59. Jak. Malý o významu kult. historie. — § 60. Výklad Štorchův o témž. — § 61. Časopis česk. Musea. Památky archaeologické Rybička, Zap, Gindely, Zoubek, Josef a Hermenegild Jireček, Erben, Mikovec, Hanuš. — § 62. Vocel a jeho stanovisko — § 63. Úvaha Tieftrunkova o kult. dějepiscství. — § 64. Svátek. Dvorský. Adámek. Winter. Sedláček. — § 65. Pokusy kulturního dějepisu českého od F. A. Slavíka a Klim. Čermáka. — § 66. Historikové čeští všímají si momentu kulturního. — § 67. Brandl, Dudík, Bartoš, Prasek. — § 68. Názvosloví: Historie kulturní, dějiny osvěty a vzdělanosti. — Závěr.

PŘEDMLUVA.

Slovo »kultura«, »kulturní historie« přechásto v moderní době slýcháme, čítáme a píšeme. Není snad knihy, není snad časopisu, v jehož sloupcích v jednom čísle aspoň několikráte jména ta by se nevyskytla. Čítáme často, že to či ono je důležité »kulturně-historicky«, že národ ten či onen osobuje si význam v dějinách se stanoviska »kulturního«. Proti politickým dějinám bývají vychvalovány dějiny »kulturní«. Zkrátka »o kulturní historii« mnoho se mluví a mnoho se píše, někdy i s neporozuměním, oč vlastně jde.

Zvoliv si za svůj úkol studium historie kulturní, nepokládal jsem za zbytečné, probrati se na začátku dějinami vědy kulturně-historické vůbec, seznámiti se napřed, pokud možná, úplně s literaturou (hlavně nejnovější) všeobecných dějin kulturních a uvědomiti si, co vlastně je historie kulturní, jak vznikla, jak se rozvíjely poněmhu pojmy o ní.

Po rozmanitých přípravách pokusil jsem se výsledky naznačeného již studia sebrati v celek a uspořádati v lad. Zároveň chtěl jsem při tom sestaviti bibliografický přehled literatury kulturně-historické a sice přehled jen stručný, poněvadž látky se mi tolik nakupilo, že by z ní vzrostl silný foliant, kdybych aspoň z nejdůležitějších spisů chtěl podati zvrubnější obsah a trest, kterou spisovatel v knize široce rozprává.

Tím budiž vysvětlena zúmyslná úsečnost ve statích, věnovaných bibliografii skladeb kulturně-historických.

Práce tato byla vlastně původem rázu soukromého. Byla to pro mne nutná příprava a nezbytný požadavek pro theoretické porozumění studia i předmětu, jemuž jsem se věnoval. Byl jsem však opět a opět vyzýván, abych i tuto přípravnou práci uveřejnil. Výmluva moje, že práce, pořízená spíše pro soukromou potřebu, nenašla by záliby mezi českým čtenářstvem, byla mi vyvrácena tím, že pro odborníky ve vědách, příbuzných historii kulturní, a vůbec pro kruhy intelligentního čtenářstva českého, jimž není lhostejný rozkvět moderních snah vědeckých, i (po mém soudu) nezábavné thema tohoto spisku nebude bez zajímavosti a poučení. Vedle toho bylo mi ukazováno, že přehledné sestavení literatury kulturně-historické s připojenými na vhodných místech zprávami o spisech z věd příbuzných, souvisících látkou s historií kulturní, bude třeba odborníkům vždy vítáno, poněvadž literatura česká podobné práce posud nemá.¹⁾ Že prý potřeba, aby spisek tento, jež jsem se snažil založiti na základech moderního vědeckého stanoviska, objasnil rozmanité pojmy a názory o historii kulturní a světle dovedl zejména bohatým výčtem slovanských i cizích spisů kulturně-historických, kterak u nás proti mohutnému, utěšenému rozkvětu v oboru bádání kulturně-historického všude v cizině — posud ještě poměrně málo pozoru a péče věnováno mladé, nadějně vědě kulturně-historické, jež všude jinde se zdarem si proklestila vážné místo vedle svojí spoludružky, historie politické, vedle všech věd jiných. —

Tím vylíčen vznik a vydání této knížky. Odevzdávám ji v ruce vzdělaného čtenářstva českého s prosbou, aby byla čtena a po četbě věcně posuzována. Kam se vloudily při složitosti látky omyly,

¹⁾ Stat' Dra. Em. Kováře v letošním Athenaeu »Nástín dějin ethnologie« vedle pilně a zevrubně snesené literatury ethnologické přibrala leckde literárně-historické údaje o historii kulturní, ale o soustavný přehled neb úplný výčet literatury kulturně-historické patrně autorovi nešlo, jak vysvítá již z nadpisu. Na článek Kovářův upozorňujeme čtoucího, poněvadž ponejprv u nás probrána zde důkladně methodou vědeckou otázka o vzniku, rozvoji a úkolech ethnologie. Řešení otázky té často úzce souviselo s pojmem o úkolu historie kulturní, jak v dalším se toho dovoláme.

vady, mezery, prosím, aby knížka byla laskavě opravena a doplňována.

Příspěje-li spisek tento k tomu, aby konečně také u nás o historii kulturní jakožto vědě bylo věcně, náležitě přemýšleno, aby také u nás vysvitla oprávněnost její v řadě všech věd, pak mi to bude odměnou za všecku snahu i práci, které bylo potřeba při sestavení knížky neveliké, ale vyžadující studia několikaletého, soustavně postupujícího.

V Praze, dne 1. srpna 1891.

Č. Z.

LITERATURA.

Z literatury, kde byly líčeny dějiny vzniku a rozvoje literatury kulturně-historické, dlužno nejdříve uvést spisy, jež se obírají dějinami literatury historické vůbec.¹⁾ V nich roztroušeny jsou zmínky i na vhodných místech položeny jsou úvahy o literatuře kulturně-historické.

Specialně obírali se dějinami literatury kulturně-historické O. H e n n e - A m R h y n v theoretickém spisku o kulturní historii²⁾ a ve zvláštních statích, kde referoval o nových zjevech literatury kulturně historické.³⁾ Důkladná je knížka F r. J o d l a⁴⁾ Přehledně

¹⁾ Федотовъ, О развитіи историческихъ наукъ у древнихъ и новыхъ народовъ, 1842; G. Rosa, Storia generale delle storie, Milano, 1865, 2. vyd. 1873; Герье, Очеркъ развитія исторической науки, 1866; L. Cappelletti, Sull' origine e sul progresso degli studi storici, Bologna, 1876; Fr. v. Wegele, Geschichte der deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus, München und Leipzig, 1885; O. Lorenz, Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben kritisch erörtert . . ., Berlin, 1886, 171 ad.; hojně literárně-historických udajů roztroušeno v znamenité knize Karějevoň, Основные вопросы философии исторіи, 2. vyd., С.-Петербургъ, 1887; E. Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode, mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte. Leipzig 1889.

²⁾ Die Kulturgeschichte im Lichte des Fortschritts, Leipzig, 1869.

³⁾ Die culturgeschichtliche Literatur der letzten zwanzig Jahre, Revue Unsere Zeit, 1876, I. str. 721, 860, 939; Culturgeschichtliche Werke der neuesten Zeit, Unsere Zeit, 1885, 110—124.

⁴⁾ Die Culturgeschichtschreibung, ihre Entwicklung und ihr Problem, Halle 1878.

vylíčil vznik a rozvoj literatury kulturně-historické J. J. Honegger.⁵⁾ Řadu některých spisů kulturně-historických německých s povrchní úvahou o pojmu historie kulturní vyčítá d'Elvert.⁶⁾

U nás pokusil se podati podobný přehled M. Wellner.⁷⁾ U Rusů pilně se obírá literaturou kulturně-historickou Karějev.⁸⁾

⁵⁾ Katechismus der Culturgeschichte, Leipzig, 1879; 2. vyd. tamtéž, 1889.

⁶⁾ V předmluvě knihy Zur Geschichte des Deutschthums in Oesterreich-Ungarn, Brünn, 1884.

⁷⁾ O písemnictví dějepavy osvěty, v Táboře, 1885.

⁸⁾ Srv. přídavek na konci I. svazku knihy Основные вопросы философии истории, 2. vyd., С.-Петербургъ, 1887, str. 300 ad.

I.

V Z N I K.

§ 1. Věk XVIII. bývá nazýván »věkem filosofickým«. Název nenepřípadný napovídá, že činnost badatelská ve století tom vedle jiného zejména v oboru studia filosofického soustředila svoje síly. Vyrojily se odtud nové ideje, nové myšlenky, zárodky mnohé budoucí činnosti vědecké, myšlenky, jimž často teprve bylo zápasiti s posavadními ustálenými názory, aby se mohly dodělati žádoucího úspěchu.

Mezi novými myšlenkami oněmi záhy probleskují snahy pojímati hlouběji historické jevy, než se posavad dělo, pojímati je nikoli posavadní šablonou kronikářských odstavců a suchých výčtů, nýbrž v pragmatickém souvisu, uvažovati o historických zjevech se stanoviska filosofujícího myslitele, hledati v událostech dějepisných všeobecně platných zákonů rozvoje dějinného. Ovocem těch a podobných snah byl vznik tak zvané »filosofie dějin,¹⁾ jež po nedlouhém odporu a zápasu získala si četných pracovníkův i přívržencův.²⁾

¹⁾ Dr. Jos. Durdík pojmenoval ji po česku analogií slov jiných »dějefilosofie či dějesloví«. Srv. o tom více Dějiny filosofie nejnovější, 1887, 177.

²⁾ Odchýlili bychom se od úkolu tohoto spisku, chtíce snad zevrubně rozepsati se o všech problemech filosofie dějin a jejich řešení. Srv. o tom přehlednou stat' u Karějeva, Основные вопросы философии истории, I. Сущность и задачи философии истории, С.-Петербургъ, 1887, I. 2. O stanovisku jeho viz referát Dra. T. G. Masaryka, Athenaeum, 1888, 197—198. O filosofii dějin a jejím poměru k historii viz ve stati Dra. Jar. Golla, Dějiny a dějepis (otisk z Athenaea, 1888), str. 7—8. O poměru dějepisů a psychologie psal Fr. Sobek, Dějepis a psychologie kde a jak se stýkají (Program c. k. vyššího reálného gymnasia v Chrudimi), 1879/1880.

Vznik filosofie dějin nesmí býti posuzován jednostranně, jako se na př. snaží K. Rosenkranz.³⁾ Jasně věc líčí Jodl v uvedeném již spise. Vedle všech jiných poukázali vhodně Karějev⁴⁾ a Bernheim⁵⁾ na to, že filosofie dějin je vlastně starší než jméno její teprve se objevilo a stereotypně se ustálilo. Ukázali a dovodili, pomine-li kdo myslitelů starších Aristotela, Lukiana,⁶⁾ Orosia, sv. Augustina a jiných, u nichž prosvítá záblesk budoucích snah obírat se historií se stanoviska filosofického, že si má všimnouti, jak již u Macchiavelliho a hlavně u J. Bodina⁷⁾ zračí se snaha zkoumati historické zjevy po stránce filosofické.⁸⁾

Pátráme-li ve století XVIII. po zárodcích filosofie dějin, dlužno nejdříve zastaviti se u knihy, kterou razil novému směru sociologickému dráhu Giovanni Battista Vico, luště záhadu, jak bylo by možná sestaviti historii všeobecnou pro všechny národy, novou nauku.⁹⁾ Spis vyvolal rozruch na poli vědy historické i filosofické.¹⁰⁾ Bylo Vicovi přisvědčováno, že je potřeba studovati historii po stránce theoretické.¹¹⁾

Mezi dalšími bezděčnými zakladateli či lépe řečeno předchůdci filosofie dějin dále přední místo zaujímá Montesquieu, jehož

³⁾ Das Verdienst der Deutschen um die Philosophie der Geschichte, Königsberg, 1835.

⁴⁾ Основные вопросы философии истории, I. c., I. str. 3 a d.

⁵⁾ Lehrbuch der historischen Methode, I. c. 1880, 467 ad.

⁶⁾ Pravdy, uložené v jeho spisu »Πώς δεῖ ιστορίαν συγγράφειν« v ledačem podnes nezastaraly.

⁷⁾ Methodus ad faciem historiarum cognitionem, Paris, 1566. Z literatury o Bodinovi nejlepší je spis Baudrillartův, Bodin et son temps, Paris, 1855; jde nám tu hlavně o II. kap. II., str. 145 ad.: »Du livre de Bodin sur la méthode historique. Origines au XVI siècle de la philosophie du droit et de la philosophie de l'histoire.« Srv. Karějev, Основные вопросы, I. c., I. 4.

⁸⁾ Srv. Masaryk, Základové konkrétné logiky, 1885, 96 ad.

⁹⁾ Principi della scienza nuova d'intorno alle commune nature delle nazioni, Napoli, 1725. Srv. Masaryk, Základové konkrétné logiky, 95, 96.

¹⁰⁾ Z literatury o Vicovi kromě jiných budtež uvedeni: Ferrari, Vico et l'Italie, 1839; Werner, Über Vico als Geschichtsphilosophen, Wien, 1877; B. Fontana, La filosofia della storia nei pensatori italiani, 1873 (první stať o Vicovi).

¹¹⁾ Zajímavá je v té příčině knížka: Chr. G. Joecher, De cura philosophi circa historias, Lipsiae, 1732.

spisy o velikosti i pádu říše římské a hlavně »Duch zákonů«¹²⁾ pojistily mu zásluhy v dějinách vědy sociologické. Pokouší se z typických, přirozeně vzniknuvších vlastností národů vyvozovati vhodné výklady jejich rádu a zákonů. A jdeme-li dále, opět známé jméno — Rousseau.¹³⁾ Jeho význam pro dějiny filosofie přese všechny vybájené utopie o šťastném, přírodním prastavu člověčenstva a tužby, odsuzované badateli strážlivějšími, jest uznáván všeobecně. Pokud se týče jeho vlivu na činnost německých badatelů v témž oboru, nejnověji vylíčil jej Rich. Fester.¹⁴⁾

Mezitím však také angličtí badatelé věnovali svou pozornost theorii dějin. Vedle Ad. Ferguson¹⁵⁾ Henry lord Bolingbroke svou zajímavou knihou o studiu dějepisném¹⁶⁾ dal podnět k novým úvahám o témž předmětu.¹⁷⁾

Jméno Voltairovo úzce souvisí s filosofií dějin proto, že názvu »la philosophie de l'histoire« od něho ponejprv bylo užito na označenou filosofického studia dějinných zjevů ve stati zvláštní,¹⁸⁾ jež pak byla otištěna jako úvod k publikaci o mravech a duchu národů.¹⁹⁾ Tato došla svou řízností, jaká charakterisuje jiné skladby Voltairovy, jednak v kruzích přátelských směru Voltairovskému oblíby, jednak záhy roznítla i přistříla odpor proti autorovi, hlavně u těch politických historiků, proti jejichž jednotvárnému pojmání historie a duchamorným výčtům Voltaire horlil.

Přese všechnu nepřízeň, jakou na sebe Voltaire uvalil²⁰⁾, jeho

¹²⁾ Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains, Paris, 1734; De l'esprit de lois, Genève, 1749. Srv. Bernheim, I. c., 138.

¹³⁾ Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes, 1753; Du contract social, 1762.

¹⁴⁾ Rousseau und die deutsche Geschichtsphilosophie, Stuttgart, 1890. Z francouzských knih o Rousseauovi uvádíme studii J. Grand-Cartaretovu, Rousseau, Paris, 1890.

¹⁵⁾ An essay on the history of civil society, London, 1767.

¹⁶⁾ Letters on the study and use of history, 1738.

¹⁷⁾ Srv. Walpole of Woolterton, An answer to the latter part of Lord B. Letters . . . London, 1762.

¹⁸⁾ La philosophie de l'histoire, 1765; Supplément à La philosophie de l'histoire, 1767.

¹⁹⁾ Essai sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations depuis Charlemagne jusqu'à nos jours, 1769.

²⁰⁾ Srv. Viret, Réponse à la philosophie de l'histoire (de Voltaire), 1767.

pojmenování »filosofie dějin« se ujalo a práce jeho, spíše důvtipně, zábavně načrtaná, než přísně vědecká, vzbudila ohlas, pokud se týče názvu i metody.

Po vzoru Voltairovu objevily se vážné úvahy Ancillonovy,²¹⁾ obšírná studie Wegelinova²²⁾ a německý spisek Kösterův s názvem, přejatým od Voltaira.²³⁾ Skoro současně vydal v Itálii na základě studií předchozích, zejména Voltaira skladbu po týmž názvem Aur. Bertola.²⁴⁾

Název tu byl a bylo ho užíváno, ale jeho smysl byl neustálý, kolísavý. I sluší pravdu povědět, že nikdo ze současníků tolik k objasnění názvu nesnažil se přispět, s takovou opravdovostí do filosofického studia dějin se neponořil, jako Herder.²⁵⁾ Filosofii dějin vykládá první s důrazem za vědu samostatnou, jež rozebíratí má zjevy dějinné, odkud, kdy a jak první zárodek jejich vzklíčí, další rozvoj, vzájemný vliv jejich a konečné výsledky studia dějinného.²⁶⁾ V stručném nástinu do podrobností nemohoucejí zajít, abychom pak jiných neumenšili, poukazujeme k statím o Herderovi, studii Alb. Löttgea,²⁷⁾ poněkud přehnané chvalořeči Wirhově,²⁸⁾ rozboru Wegelovu²⁹⁾ a Festerovu.³⁰⁾ Poukazujeme také na význam Herderův ve studiích pozdějších, hlavně u Lotze a.³¹⁾

²¹⁾ *Considérations sur la philosophie de l'histoire*, Berlin, 1769. Srv. pozdější spis téhož, *Considérations générales sur l'histoire*, Berlin, 1801.

²²⁾ *Sur la philosophie de l'histoire*, *Nouveaux mémoires de l'Académie royale des sciences et des belles lettres* 1770, 72, 73, 75, 76. O statích těch viz Карповъ, *Основные вопросы философии истории*, I. c., I. str. 334. O autorovi viz Wegele *Geschichte d. d. Historiographie*, I. c., 853 a d.

²³⁾ *Philosophie der Historie*, 1775.

²⁴⁾ *Della filosofia della storia libri tre*, Pavia, 1789.

²⁵⁾ Srv. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*, str. 469. Na str. 470 tamtéž udána literatura, kde opak toho tvrzen.

²⁶⁾ *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Riga-Leipzig, 1784—1787. Srv. Weisengrün, *Verschiedene Geschichtsauffassungen*, Leipzig, 1890, str. 6. a d.

²⁷⁾ *Herders Auffassung der Weltgeschichte (Programm)*, Altmark, 1868.

²⁸⁾ »Herder, der Lehrer des Menschengeschlechtes«, *Fragmente zur Culturgeschichte*, Kaiserslautern, 1836, I. str. 3—41.

²⁹⁾ *Geschichte d. d. Historiographie*, I. c., str. 860—868.

³⁰⁾ *Rousseau und d. d. Geschichtsphilosophie*, I. c., 43 a d.

³¹⁾ *Mikrokosmos, Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit*, 1856—1864, II. 5, 6, III. 7, 8. Srv. Bernheim, *Lehrbuch*, I. c., str. 480.

§ 2. Po Herderovi rozvětvila se činnost filosofického bádání o dějinách ve dva směry. Zdá se, že vhodně Bernheim³²⁾ je označil názvy: směr ideálně-filosofický a sociálně-přírodovědecký.

Stoupenci prvního, idealisujícího směru přihlásili se nejvíce ze řad myslitelů německých.³³⁾ Přemítali a rozvažovali o zjevech dějinných asi v ten rozum, že střed, kolem něhož seskupena a z něhož vychází různými směry a někdy spleťtými oklikami většina badatelů — bylo spekulování o volnosti (svobodné vůli) a jejím významu v rozvoji dějinném.

Zase tu nejde o detaily. Jednotliví filosofové přirozeně zabarvili svoje výklady o filosofii dějin příděchem základního svého učení. Rozepsal se o ideji všeobecného dějepisu za vlivu Rousseauových myšlének³⁴⁾ Kant,³⁵⁾ v polemice bystrými námitkami vyvraceje některé metafysické vývody Ideí Herderových, a pojímaje dějiny teleologicky.³⁶⁾ Pomineme Fichte a³⁷⁾ a Schellinga, kteří po Kantovi a v jeho duchu pokračovali.³⁸⁾

Směr ideálně-filosofický vrcholil v Hegelovi. Vrcholu toho došel ve svých přednáškách o filosofii dějin na universitě berlínské.³⁹⁾ Úvahy o rozvoji dějinném, o rozvoji »světoducha«, snažil se rozříditi a zařaditi v celkový, duchaplně upravený system. Hledá při rozvoji tom dialektickou methodou svou vůdčího principu, jenž by se vinul v celkové osnově i v jednotlivých pásmech jako zlatá nit, zřejmě z celkové osnovy dějinných zjevů vystupující — totiž »vyvinování se k svobodě«. (Srv. Bernheim, 472). Zásluhy Hegelovy a vady jeho soustavy i význam jeho učení pro další vývoj bádání příbuzného byly v obšírných studiích oceněny i posouzeny od

³²⁾ *Lehrbuch der historischen Methode*, I. c., 471 a d.

³³⁾ Srv. *Lehrbuch der historischen Methode*, I. c., 471—474.

³⁴⁾ Viz o poměru Kanta a Rousseaua: K. Dietrich, *Kant und Rousseau*, Tübingen 1878; Fester, *Rousseau und d. d. Geschichtsphilosophie*, I. c., 68—86

³⁵⁾ *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, 1784.

³⁶⁾ O Kantově kritice Ideí Herderových srv. Lorenz, *Geschichtswissenschaft*, I. c., 34, p. 2; Wegele, *Geschichte d. d. Historiographie*, I. c., str. 867—869

³⁷⁾ Viz Fester, *Rousseau und d. d. Geschichtsphilosophie*, I. c., str. 113—158.

³⁸⁾ Srv. H. Lisco, *Die Geschichtsphilosophie Schellings*, Jena, 1884.

³⁹⁾ *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Werke, Berlin, 1840, IX.

Spingera,⁴⁰⁾ Bahnsena,⁴¹⁾ G. S. Morrisa⁴²⁾ a nejnověji od P. Bartha,⁴³⁾ u nás zevrubně od Dra J. Durdíka.⁴⁴⁾

Mohli bychom dále uvéstí Herbart a,⁴⁵⁾ Wilh. v. Schlegela⁴⁶⁾ a jiné myslitele německé. To však by nás zavedlo od věci, o kterou jde jen ve stručném přehledu.

§ 3. Vedle oznámeného směru vyvinul se jiný směr, socialně-přírodovědecký. Sestoupiv s výše ideálně spekulujícího přemítání o svobodné vůli a ethických úvah, pokoušel se stanovit skutečné činitele rozvoje dějinného a rozbořem jejich podmíněného vlivu vzájemného chtěl se dobrati jasného názoru a porozumění historickým zjevům. Pokouší se historii vykládati Turgot⁴⁷⁾ a po něm Condorcet,⁴⁸⁾ jenž při posuzování postupu všelikého dějstva vedle povahy lidské všímá si a nepodceňuje také vlivu zevnějších činitelů, vlivu poměrů přírodních a nezbytně vzájemných svazků mezi jednotlivými činiteli. Není potřeba široce dovozovati, že jdouce drahou, naznačenou od Condorceta, dospějeme k sociologickým úvahám Comteovým, k genialným názorům Buckleových (jak bude více o tom pověděno na svém místě) a dále ku všem jiným, kdož vlivem jmenovaných myslitelů byli zasaženi nebo na výsledky jejich bádání další svoje studium navazovali.

§ 4. Vytknuli jsme krátce oba hlavní směry, jimiž se bralo filosofické studium o dějinách. Stopovati snad dále, jak studium to po-

⁴⁰⁾ Die Hegel'sche Geschichtsanschauung, Tübingen, 1848.

⁴¹⁾ Zur Philosophie der Geschichte, Eine kritische Besprechung des Hegel-Hartmannschen Evolutionismus aus Schopenhauer'schen Principien, Leipzig, 1872.

⁴²⁾ Hegel's philosophy of state and history, Chicago, 1887.

⁴³⁾ Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann, Leipzig, 1890.

⁴⁴⁾ Dějiny filosofie nejnovější, I. c., str. 176—178.

⁴⁵⁾ O významu Herbartově ve filosofii dějin viz Fester, Rousseau u. d. d. Geschichtsphilosophie, I. c., 233 a d.

⁴⁶⁾ Viz Fester, I. c., 292—309.

⁴⁷⁾ Vedle jiných statí hlavně: Discours sur les progrès successifs de l'esprit humain, 1750. Zevrubně viz o Turgotovi v důkladném článku Dra Bfet. Foustky: »Turgot, sociolog« v Programu realného gymnasia ve Třeboni, 1891.

⁴⁸⁾ Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain, 1794. Viz Bernheim, I. c., str. 474. Srv. úvahu o Condorcetovi ve 4. stati knihy: A. Valdarnini, Saggi di filosofia sociale, Bologna, 1891.

kračovalo a jak tak zv. »filosofie dějin« pokračuje podnes, doznávajíc souhlasu, avšak i vážného a důrazného odporu, odporu hlavně u historiků politických, nepřisluší nám tuto.⁴⁹⁾ Jen proto jsme podali krátký přehled předcházející, aby bylo zřejmo, odkud se z čista

⁴⁹⁾ Uvádíme tu aspoň novější literaturu filosofie dějin: R. Rocholl, Philosophie der Geschichte, 1878 (s udáním veškeré starší literatury); E. Bernheim, Geschichtsforschung und Geschichtsphilosophie, 1880; srv. téhož, Lehrbuch der histor. Methode, I. c., 482; Biedermann, Philosophie der Geschichte, 1884; S. Pompeo, Considerazioni preliminari per lo studio della filosofia della storia, 1884; Bouillier, Y a-t-il une philosophie de l'histoire? (Revue philosophique, 1886); W. S. Lilly, Chapters in European history, with an introductory dialogue on the philosophy of history, London, 1886; A. Labriola, Probleme einer Philosophie der Geschichte, něm. vyd. od R. Otty, 1888; G. Amellino, La critica e la filosofia nella storia, Napoli, 1889; K. Fischer, Ist eine Philosophie der Geschichte wissenschaftlich erforderlich, beziehungsweise möglich? Dillenburg, 1890. — Z prací badatelů slovaných dlužno vytknouti (zmiňujeme se o věci proto, že v cizích seznamech odborné literatury o činnosti slovaných historiků na tomto poli nebývá takořka ani zmínky): Aug. hrabě Ciészkowski, Prolegomena zur Historiosophie, Berlin, 1838; Wronski, Philosophie absolue de l'histoire 1852; práce Lelewelovy: Historyka, O 1atwém i pożyteczném nauczaniu historyi. O historyi, jéj rozgałęzieniu i naukach, związek z nią mających. O potrzebie gruntownej znajomości historyi. Jakim ma być historik, Warszawa, 1862; seznam polské literatury historiosofické od F. K., Nasza historyozofia, Ateneum, 1876; Stolikowski, Krytyczny obraz nowszych usiowań na poli badań historyozoficznych, Bibl. Warsz., 1881. Látkou poněkud sem patří stati polemické: M. Bobrzyński, W imię prawdy dziejowej, Rzecz o zadaniu historyi i dzisiejszém jej stanowisku . . ., Warszawa, 1879; Stan. Smolka, Slovo o historyi, Szkice historyczne, Warszawa, 1882, I. 279 ad. Tađ. Wojciechowski, Co to jest historia i po co jej się uczymy, Lwów, 1883; Hirszbard, Synteza badań filozoficznych nad dziejami ludzkości, Ateneum, 1884; Tađ. Chrzanowski, Badania z historyozofii, I. Warszawa, 1888, II. Kraków, 1889, III. 1891, Warszawa. Srv. Korzonovu řeč na druhém sjezdě historiků polských, Pamětník drugiego zjazdu historyków Polskich we Lwowie, 1890, I. 12. Z ruských: Стасюлевичъ, Опытъ петрическаго обзора главныхъ элементовъ философіи петрици, С-Петербургъ, 1866; přední místo zaujímá Karejev, jenž vydal řadu studií důkladných, zejména: Основные вопросы философіи петрици, С-Петербургъ, 1887 (srv. »Literaturu«), tamtéž I. na str. 335—436 uvedeny všechny jeho studie. Tůž, Сущность петрическаго процесса и роль личности въ петрици, С-Петербургъ, 1890. Jiné starší spisy ruské viz u Karejeva, Основные вопросы, I. c. I. 335 ad. — Bývají také psány filosofie dějin ze stanoviska užšího, nikoli o dějinách vůbec, nýbrž toliko o dějinách národa některého na př. Quinet, Philosophie de l'histoire de France, Paris, 1855; Champion, Philosophie de l'histoire de France, Paris, 1882; Ant. Walewski, Filozofia dziejów Polski i metoda ich badania, Kraków, 1875; obšírnou knihu podobného rozumu napsal také Jul. Niemirycz, Filozofia historyi narodu polskiego, Kraków, 1888.

jasna vzal obrat v bádání historickém, proč upuštěno bylo od metody staré, posavad obvyklé, a popudem myšlének, které byly ovocem studia filosoficko-historického, ražena byla dráha nová. Holá fakta historická líčiti nebylo již jediným cílem; proniknouti do hloubky, poznati činitele jednotlivých zjevů historických a jejich působení, z fakt vydati se na úvahy abstraktní o zákonech a postupu vývoje — vše to pružinou studia filosofického tlačí se v popředí a propukává v jednotlivých skladbách historických.

Jdeme pro příklad, najisto velmi poučný, ke Gibbonovi.⁵⁰⁾ V knize o zkáze říše římské nepřestává na suchém referování o jednotlivých politických faktech. Vybral si tu vděčnou látku, kde důmyslně z daných příčin, z návěstí pokouší se dovoditi důsledky. Příkladná-li knihu jeho ke knize některé starší, hned zřejmý rozdíl obou skladeb vysvitne. Z líčení Gibbonova ozývá se ohlas názorův a výsledků, vytěžených oblíbenou tehda filosofií dějin.

Po názoru tehdejšího pojem »člověčenstva« jakožto celku hlásí se o platné místo. Člověčenstvo po dlouhé řadě věků z temnoty, nevědomosti a poroby dospěti prý má světla, osvětlení rozumu a svobody.

Tak a podobně horováno a hlásáno bývalo v bouřlivých dobách na konci století XVIII. Není divu, že vrstevník historik je stržen a unášen mocným novým proudem, odvrací zrak od kronikářského líčení posloupnosti panovníků ve státech jednotlivých po rozumu starších historikův a snaží se veden jsa výsledky studia filosoficko-historického a názory vládnoucími rozhlédnouti se s výšiny po lidstvu veškerém, po všelidstvu, po jeho rozvoji z dob dávných až po dobu souvěkou. Odtud si vysvětlíme hejno tak zv. »dějin lidského pokolení«, »dějin člověka, člověčenstva«, »dějin veškerého světa«, »dějin lidského rozumu« atd. atd., kterýmižto názvy byly pojmenovány knihy vylíčeného obsahu.⁵¹⁾

§ 5. Objevily se v Anglii kniha Homeova⁵²⁾ (lord Kaimes) a Dunbarova⁵³⁾. Několikrát vydán byl spis Villameův⁵⁴⁾.

⁵⁰⁾ History of the decline and fall of the Roman empire, 1775—1788.

⁵¹⁾ Srv. Bernheim, Lehrbuch d. histor. Methode, 40.

⁵²⁾ Sketches of the history of man, London, 1742.

⁵³⁾ Essays on the history of mankind in rude and cultivated age, London, 1780.

⁵⁴⁾ Histoire de l'home, 3. vyd., Bronsvic, 1792.

Wachsmuth soudí⁵⁵⁾, že názvy anglické »history of man, of mankind« a francouzské »histoire de l'homme« a pod. byly od Němců napodobeny. Jisto je, že také v Němcích současně vyrojila se řada knih s názvy podobnými.

Mezi badateli německými dlužno přese všechny výčitky mu činěné⁵⁶⁾ především místo dáti Is. Iselinovi, jenž ve dvou knihách uvažuje o posavadním vývoji kultury lidské a zároveň dává se na výzkumy o podmínkách dosažení blahobytu úplnějšího, stupně ještě vyššího, který ovšem jest mu teprve zářivou vidinou budoucnosti.⁵⁷⁾ Z jiných pracovníků zmínky zasluhují F. Mich. Vierthaler⁵⁸⁾, Ant. F. Büsching (úvod v dějiny světové⁵⁹⁾), úryvkovité črty C. G. Justa⁶⁰⁾, theoretické pokyny K. E. Mangelsdorfa⁶¹⁾. Nad ně vynikal Chr. Meiners, pokusiv se vedle obvyklých tehda »dějin lidstva«⁶²⁾ prakticky o kulturně-historické vylíčení mravů, řádů, věd, řemesel, obchodu po stránce osvětové⁶³⁾.

Dějiny světovými horlivě obírali se potom Gatterer a Schlözer, uloživše plody své práce v několika spisech.⁶⁴⁾ Od historiků německých jsou pokládáni za nejdůležitější ze všech současných pěstitelů vědy historické. Podrobností pomijíme.

Vylíčený směr přivábil současně i mimo Německo pilné pracovníky. Opět v Anglii vydali s jinými druhy J. Gray a W. Guthry obšírnou všeobecnou historii světovou od stvoření až

⁵⁵⁾ Entwurf einer Theorie der Geschichte, Halle 1820, str. 33.

⁵⁶⁾ Viz Fester, Rousseau und d. d. Geschichtsphilosophie 40—42.

⁵⁷⁾ Philosophischen Muthmassungen über die Geschichte der Menschheit, 1764; Uiber die Geschichte der Menschheit 1768.

⁵⁸⁾ Philosophische Geschichte der Menschen und der Völker, 1767. Philosophische Geschichte der Menschheit, Salzburg, 1787—1794.

⁵⁹⁾ Einleitung zur allgemeiner Weltgeschichte, Berlin, 1769.

⁶⁰⁾ Rhapsodien aus der Geschichte des menschlichen Geschlechtes, Leipzig, 1776.

⁶¹⁾ Anmerkungen über das Studien der Geschichte, Halle, 1780.

⁶²⁾ Grundriss der Geschichte der Menschheit, Lemgo, 1785.

⁶³⁾ Historische Vergleichung der Sitten und Verfassungen, der Gesetze und Gewerbe, des Handels und der Religion, der Wissenschaften und Lehranstalten des Mittelalters mit denen unseres Jahrhunderts in Rücksicht auf die Vortheile und Nachtheile der Aufklärung, Hannover, 1793—1794.

⁶⁴⁾ Jsou vyčteny zevrubně od Wegele, Geschichte d. d. Historiographie, 787. pozn. 1. (Gatterer); 790, 791, pozn. 2. (Schlözer). O nich viz tamtéž, str. 786 ad.

Dra Čeňka Zbrta Kulturní historie.

po dobu souvěkou⁶⁵). Pod vlivem vzkvétajících zárodků vědy sociologické psal zmíněný již A. d. Ferguson.

§ 6. Práce dějepisné, vzbuzené ruchem filosoficko-historickým, rozvětvily se záhy ve dva proudy, dějiny lidstva čili dějiny světové a tak zv. dějiny kulturní. O prvním, jenž vlastně setrval na dráze posavadní, (dějiny světové, lidstva,) bude pověděno v § následujícím. O druhém proudu, »o dějinách kulturních« bude psáno v § dalším.

Jisto je — souhlasíme tu s Wachsmuthem⁶⁶) — že na začátku oba proudy nerůznily se mnoho od sebe. Vytknuli bychom rozdíl obou asi v ten rozum: Směr první lpěl na stanovisku idealisujícího přemítání a hlubokých úvah o všelidstvu, jeho úkolu, jeho rozvoji v minulosti a o jeho budoucnosti. Bývaly to úvahy věcné, střízlivé, někdy však hyperfilosofické. Byly to úvahy asi podle starších vzorů rozmanitých »dějin lidského rozumu«⁶⁷), »dějin zdokonalení lidského pokolení«⁶⁸), »dějiny lidského ducha«⁶⁹) a jak jinak byly studie podobné nazývány.

Směr druhý, jenž si přivlastnil název »historie kulturní«, všimal si člověka po stránce zevnější, jak se jeví a jeví lidstvo ve způsobu života, v zařízení domácnosti, v pokrmech a nápojích atd. Vykázáno hlavní místo popisujícímu líčení jmenovaných i všech jiných příbuzných zjevů buď ve společnosti lidské vůbec, nebo zvláště ve společenských poměrech jen národa některého.

Byla uznávána potřeba věnovati pozornost netoliko dějinám státu a všemu, co souvisí s jeho vznikem, bytím a mohutněním, tedy ryze politickým zjevům, válkám, vladařům a jejich okolí a jejich posloupnosti, netoliko spekulativnímu rozumování o všelidstvu jakožto celku nerozlučném, nýbrž všimati si a studovati

⁶⁵) A general history of the world from the creation to the present time, 1764. Srv. Wegele, I., c., 784.

⁶⁶) Entwurf einer Theorie der Geschichte, I. c., 36—37.

⁶⁷) Srv. Bielek, Geschichte des menschlichen Verstandes, Zelle, 1749. Viz Hanuš Geschichte der Philosophie, 1849, 9. K. Fr. Flögel, Geschichte des menschlichen Verstandes, Breslau, 1776.

⁶⁸) Weishaupt, Geschichte der Vervollkommnung des Menschengeschlechtes, Nürnberg, 1788.

⁶⁹) G. Hauße, Entwicklungsgeschichte des menschlichen Geistes, Minden, 1806.

blíže člověka, studovati lid, národ jakožto individuum⁷⁰) jednak se stanoviska historického, v dobách minulých, jednak se stanoviska doby přítomné.⁷¹)

Ve druhé polovici století XVIII. náhle hemží se po literaturách skladby obsahu vylíčeného. Mají názvy rozmanité, obsahující v sobě pestré popisy mravů, zvyků, pověr, kroje, domácností, obřadů, společenských poměrů⁷²). Jsou to popisy buď historické nebo popisy jmenovaných zjevů přítomných, současných.

Zárodky budoucí historie kulturní a budoucího národopysku úzce spolu se tu stýkaly a takořka se křižovaly. Nesnadno někdy rozhodnouti, má-li některá z knih tehda vydávaných obsah čistě ethnologický nebo ryze kulturně-historický. Právem zařazuje některá proslulá jména tehdejší do dějin své vědy kulturní historik, jako ethnolog (Voltairea, Rousseaua, Herdera a j. v.). O věci šffe psáti nemíníme, poněvadž se může čtenář dočísti podrobností o tom, jak moderní ethnologie ve svých začátcích souvisí se vznikem historie kulturní, v příslušných studiích o dějinách ethnologie.⁷³)

⁷⁰) Pěkně o tom vykládá již Wachsmuth, Entwurf einer Theorie der Geschichte, I. c., 41—42.

⁷¹) Srv. stat' Dra. Em. Kováře, Národopysná musea, Hlas Národa, 1890, 12. listopadu.

⁷²) Na př. J. G. Steebs, Versuch einer allgemeinen Beschreibung von dem Zustande der ungesitteten und gesitteten Völker, Carlsruhe, 1766; J. N. Démeunier, L'esprit des usages et des coutumes des différents peuples, Londres, 1776; Sabbathier, Sitten, Gewohnheiten und Gebräuche der alten Völker (překlad z franc.), Prag, 1777—1778; Fr. Ch. Tischer, Sitten und Gebräuche der Europäer im V. und VI. Jht. Frankfurt a/O., 1784; P. E. Spiess, Beiträge zur Sitte voriger Zeit, Halle, 1785; Kosche, Charakter, Sitten und Religion aller bekannten Völker unseres Erdbodens, Leipzig, 1789—1791, 4 svazky: Die Amerikaner, Die Asiater, Die Afrikaner, Die Europäer (dílo obšírné); zmíněný spis Meinersův, Histor. Vergleichung der Sitten des Mittelalters . . . , Hannover, 1793; A. Lecoy de la Marche, La société au XIII siècle, Paris, 1800; C. F. Schmidt, Sitten des XVI. Jhts. zur beliebigen Vergleichung mit den Sitten des XVIII., Wittenberg, 1801. — K. Ph. Conz, Uiber den Geist und Geschichte des Ritterwesens älterer Zeit, Gotha, 1786; C. v. Ziegesar, Uiber das alte Ritterwesen . . . , Stuttgart, 1793; Jak. Kaiserer, Geschichte des Ritterwesens im Mittelalter nach seinem ganzen Umfange, Wien, 1804; K. v. der Aue (Wiesener), Das Ritterthum und die Ritter-Orden oder histor. krit. Darstellung der Entstehung des Ritterthums und vollständige Beschreibung aller Ritterorden, Merseburg, 1825 a t. d.

⁷³) Viz L. Dieffenbach, Vorschule der Völkerkunde und Bildungsgeschichte, Frankfurt, 1804; A. d. Bastian, Vorgeschichte der Ethnologie, 1881; Thom.

Po delší kolísavosti pojmů historické líčení všech jmenovaných projevů vzdělanosti a pokroku národového, líčení, jaké mravy a rády mívali staří, jak žili v domácnostech, zkrátka pověděno, historické líčení kulturní stránky hmotné buď u všech národů světových nebo toliko u některých vybraných, bylo pokládáno za úkol nové disciplíny historické, rozlišené již poněkud od obvyklých spekulativních úvah i od pragmatických, politických dějin lidského pokolení — bylo pokládáno za úkol dějepisu kulturního.

Líčení to na začátku ovšem nevymanilo se hned z vlivu »filosofie dějin«. Pojem »historie kulturní« není ještě jasně vykrystalován, kolísá.

§ 7. Poněvadž na začátku oba proudy »dějiny světové« i »kulturní« v ledačem ještě spolu splývaly a vedle sebe takorba plynuly, dlužno aspoň přehledně dotknouti se literatury směru prvního, dříve než bude řeč o směru druhém, kulturně-historickém.

Pokud se týče »dějin všeobecných, dějin světových, dějin lidstva«, budiž napřed krátká zmínka, že děly se dlouho pokusy theoretické, rozmanitým směrem zosnovati metodu práce, vytříbiti základní pojmy, řešiti některé záhady (»filosofie dějin člověčenstva«). Jmenujeme tu Theod. J. Ditmara⁷⁴), Ant. Ferranda⁷⁵) (ve způsobě listu k synovi žádá, aby historie líčila vliv zákonů a mravů na všeobecný blahobyť), C. W. Breyera,

Achelis, Die Entwicklung der modernen Ethnologie, Berlin, 1889; týž, Ethnologie und Geschichte, Ausland, 1890, str. 548 a d. — Historií ruské ethnografie obírá se Рурин, Исторія русскої этнографіи, С.-Петербургъ, 1890, 1891, a Анучин, Этнограф. Обзоръніе, 1890, 1. O ethnografii *polské* srv. ve spisku Коперніцкѣго, О этнографіи і ethnologii, ich przedmiot, rozwój i znaczenie naukowe dla encyclopedyi wychowawczej, Warszawa, 1885. U *Fihoslovanů* obíral se velice důkladně dějinami národozpytu Dr. Ivan D. Šišmanov, Значеніе і задачата на нашата этнографіа, София, 1889. U *Čechů* podal »Nástin dějiny ethnologie« Dr. E. m. Kovář, Athenaeum, 1891 (srv. předmluvu). Poměr kulturní historie a ethnologie. stanoví v ten rozum: »Tato (kulturní historie) se stará o psychologický výklad věděni, citův, idealů, praktických dovedností, vykládá jejich vznik a vývoj. Ale ethnologii jde o organizační moc těchto činitelů, jak přispívají k ucelení národní společnosti.«

⁷⁴) De methodo qua historia universalis doceri queat, Berolini, 1779.

⁷⁵) L'esprit de l'histoire, 3. vyd. Paris, 1804, 1805, 1809. Srv. Карѣвѣвъ, Очн. вопросы философіи исторіи, I. 310-311.

jenž se pokusil určití pojem všeobecné historie⁷⁶), dissertace za předsednictví Ch. Roesslera⁷⁷), Stutzmannovy filosofické úvahy o dějinách člověčenstva⁷⁸). Carus ve své knize⁷⁹) zahrává si s pojmy Philosophie der Geschichte, Philosophie über die Geschichte, Philosophie aus der Geschichte a Philosophie über die Geschichte hinaus. Sem dlužno dále zařaditi theoretické pokusy Astovy⁸⁰) P. B. Zimmera⁸¹), Janelliho⁸²), velice důkladnou práci W. Wachsmutha⁸³), kde sneseno hojně látky literárně historické. Je to práce důmyslně sestavená. Wachsmuth rozeznává tu dějepis, jehož obsahem jsou činy lidské svobodné vůle, od přírodopytu, jenž se obírá přírodními zjevy, řízenými toliko určitým zákonem. Tím však nevylučuje studování přírody, kde toho potřeba z dějepytu⁸⁴).

Studii podobného obsahu přibývá na začátku století XIX. víc a více. Rozumí se, že se v nich zračí rozmanité vládnoucí školy filosofické. Ze všech jiných uvádíme Ch. Haenle⁸⁵), zdařilé úvahy F. A. Deubera⁸⁶), Fabre-d'Olivet⁸⁷), scholastické spekulování Ch. Kappa⁸⁸), Jos. Görresa⁸⁹), A. Bräma⁹⁰), G. de Lugnani⁹¹).

⁷⁶) Über den Begriff der Universalgeschichte, Landshut, 1805.

⁷⁷) Ch. Roessler, praes., resp. Ch. Gess, L. Kopff, De historiae universalis. argumento, Tubingae, 1806; Ch. Roessler praes., resp. G. Bardili, F. Hoffmann... De historiae universalis argumento, Tubingae, 1808.

⁷⁸) Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1808.

⁷⁹) Ideen zur Geschichte der Menschheit, Leipzig, 1809.

⁸⁰) Entwurf der Universalgeschichte, 1810.

⁸¹) Untersuchung über den Begriff und die Gesetze der Geschichte als Einleitung in die Geschichte des menschlichen Geschlechtes, München, 1817.

⁸²) Sulla natura e sulla necessità delle scienza della cose e delle storie umane, 1817.

⁸³) Entwurf einer Theorie der Geschichte, Halle, 1820.

⁸⁴) Srv. I. c., str. II.

⁸⁵) Ausführliche Vorbereitung zur Weltgeschichte, Halle, 1821.

⁸⁶) Philosophische Ansichten über die Weltgeschichte, 3. vyd., Freiburg, 1823.

⁸⁷) Histoire philosophique du genre humain, 1824.

⁸⁸) Das concrete Allgemeine der Weltgeschichte, Erlangen, 1826. Srv. Карѣвѣвъ, Очн. вопросы, I. c., 318.

⁸⁹) Über Grundlage, Gliederung und Zeitfolge der Weltgeschichte, 1830; 2. vyd. 1880. O Görsovi viz Wegele, Gesch. d. d. Historiographie, I. c., 981-982.

⁹⁰) Blicke in die Weltgeschichte und ihren Plan, Strassburg, 1835.

⁹¹) Studi sopra la storia universale, Trieste, 1838-1839.

Vedle jmenovaných pokusů theoretických děly se pokusy praktické. Upouštěno od staré metody a kde kdo snažil se psáti podle požadavků, diktovaných novým ruchem, rozničeným »filosofii dějin«. Dějiny lidstva byly vykládány jakožto rozvoj podle určitých zákonů, jež dějinami vládou. Pokusy tyto dlužno střízlivě posuzovati. Někteří je přeceňují a vyhlašují za nevím jaké skvělé skladby proti dějepiscům starším. Při tom často bývá zabíháno do jalového vtipkování⁹²⁾. Jsou však také odpůrci dotčených přemrštěných chvalořečí. Není možná upříti, že se vyvinula z obliby »dějin lidstva«, »dějin světových« lákavá moda, či — takorka — posedla dějepisce záliba, psáti jen a jen o překot »pragmatické dějiny lidského pokolení«, »lidského rozumu« a p. Dějiny tyto byly bezednou krabicí, kam se všechno dalo dobře zařaditi. Ze všeho asi vysvítá, že pravdu nemají, kdož práce ty přeceňují, ale také kdož nedoceňují všech napověděných literárních zjevů z konce století XVIII. a ze začátku století XIX. Nejlépe podle staré osvědčené zásady voliti cestu střední. Pokládáme většinu oněch dějin za nezbytný stupeň přechodní od staršího pojmání dějin ku pojmání modernímu.

Abychom dále některé výslovně jmenovali, uvádíme Zambaldiho⁹³⁾, Walkenaera⁹⁴⁾, von Eggersa⁹⁵⁾, Boutennorcka⁹⁶⁾ Woltmanna⁹⁷⁾, pozoruhodnou publikaci G. Merkela⁹⁸⁾, úvod

⁹²⁾ Srv. na př. Frenzel, Neue Studien, Berlin, 1868, 316—317: »Dem philosophischen Jahrhundert entsprach es, auch in der historischen Darstellung die allgemeinen Grundsätze und Tendenzen hervorzuheben und die irrigen und unwürdigen Anschauungen, welche die Geschichte bald zu einem Spiegel für Regenten, Helden und Staatsmänner, bald zu einer Anekdotensammlung für Neugierige und Müßiggänger oder, wie es in Deutschland geschah, zu einem Repertorium für Rechtsgelehrte und Professoren erniedrigten, für immer zu beseitigen«.

⁹³⁾ Saggi per servir alla storia dell' uomo, 1784. Srv. Карѣевъ, Основные вопросы философии истории, I. c., I. 334.

⁹⁴⁾ Essai sur l'histoire de l'espèce humaine, Paris, 1798.

⁹⁵⁾ Skizze und Fragmente einer Geschichte der Menschheit, 1786.

⁹⁶⁾ Vorlesungen über die Geschichte der Menschheit, Götting. gelehrte Anz. 1792, No. 22; 1807, No. 60.

⁹⁷⁾ Grundriss der älteren Menschengeschichte, Jena, 1796.

⁹⁸⁾ Sammlung von Völker-Gemälden nebst einem Versuche über die Geschichte der Menschheit, Lübeck, 1800.

do dějin lidstva od Pöschmanna⁹⁹⁾ a zejména poukazujeme na sociologický pokus Gruberův¹⁰⁰⁾. Líčil vývoj společnosti lidské po stránce vzdělanostní na tehdejší dobu dosti zdařile.

Není nezajímavé pozorovati, jak tehda druh druhu chtěl překonat, předstihnouti, dávaje již v názvu na srozuměnou, že on vlastně píše skutečně pravou pragmatickou historii lidstva jako na př. F. Walter¹⁰¹⁾. Vážněji obíral se věcí Aug. Arnold, napsav vedle filosofické stati o dějinách přípravné studie k dějinám člověčenstva¹⁰²⁾.

Z badatelů francouzských vedle Quineta, o němž bude jinde pověděno, dlužno právem vykázati přední místo Micheletovi. Mírně tu z jeho prací úvod do všeobecné historie¹⁰³⁾. Silný přídech demokratismu zeje z jeho studia. Podle něho dějiny lidstva jsou dějiny věčného boje člověka proti přírodě, ducha proti hmotě, svobody proti porobě.

Prací vážnou, založenou na hlubokém základě podle staré školy ideálně-filosofické, jest kniha E. F. Apeleta¹⁰⁴⁾. Vlivem Hegelovým jsa ovládn psal se stanoviska ethického Ehrenfeuchter¹⁰⁵⁾.

Přese všechny výtky neutuchnul popsany směr práce dějepisecké, jsa většinou ohlasem myšlének, hlásaných staršími badateli, zejména Hegelem. Vydává se vedle Neusa¹⁰⁶⁾ Herib. Rau

⁹⁹⁾ Einleitung in die allgemeine Menschengeschichte, 1802.

¹⁰⁰⁾ Geschichte der menschlichen Gesellschaft aus dem Gesichtspunkte der Humanität, Leipzig, 1806.

¹⁰¹⁾ Handbuch einer allseitigen Universalhistorie oder einer wirklich pragmatischen Geschichte der Menschheit, Wien, 1820.

¹⁰²⁾ Umriss und Studien zur Geschichte der Menschheit, Berlin 1840; Wissenschaftliche Darstellung oder Philosophie der Geschichte für Gebildete, Berlin, 1833.

¹⁰³⁾ Introduction à l'histoire universelle, 3. vyd. 1843. Srv. Карѣевъ, Основные вопросы философии истории, I. 141.

¹⁰⁴⁾ Die Epochen der Geschichte der Menschheit. Eine historisch-philosophische Skizze, Jena, 1845—1846.

¹⁰⁵⁾ Entwicklungsgeschichte der Menschheit besonders in ethischer Beziehung, Heidelberg, 1845.

¹⁰⁶⁾ Die Entwicklung des Menschengeschlechts nach der Geschichte, 1861. Srv. Карѣевъ, Осн. вопросы, I. c. I. 324.

na líčení vývoje ducha lidského, označiv již názvem, že se chce v knize blížit k současnému stanovisku historie kulturní¹⁰⁷⁾. Menší pozorností zasluhuje spisek G a n s e n ů v¹⁰⁸⁾.

Jakožto záblesk staré školy objevují se také i v době novější spisy o »vývoji lidstva«. Některé z nich oplývají ideálními názory staré školy; jiné staví se na vědecké stanovisko doby moderní. Jmenujeme tu L. Geigera,¹⁰⁹⁾ filosofické úvahy a výklady G. Diercksa¹¹⁰⁾ a spisek Herm. Sickenbergera¹¹¹⁾.

¹⁰⁷⁾ Geschichte der Entwicklung des menschlichen Geistes, Allgemeine Culturgeschichte, Frankfurt, 1881.

¹⁰⁸⁾ Entwicklungsstufen aus der Geschichte der Menschheit, 1882. Srv. Кареевъ, Ост. вопросы, I. с. I. 312.

¹⁰⁹⁾ Zur Entwicklungsgeschichte der Menschheit, Stuttgart, 1878.

¹¹⁰⁾ Entwicklungsgeschichte des Geistes der Menschheit, Berlin, 1881 (Alterthum), 1882 (Mittelalter, Neuzeit).

¹¹¹⁾ Einleitung in die Geschichte der Menschheit, Freising, 1885.

II.

ROZVOJ.

§ 8. Jako bývá také u věd jiných, vznikl název vědy kulturně-historické později, než věda sama, kteráž je starší svého jména, ač-li můžeme pokládati začátečné pokusy za práce již podstatné, hotové. Pak bychom tu obšírně měli vyčítati rozmanité studie o mravech starověkých, ze století XVI., XVII. a hlavně ze století XVIII., jak jsme některé z nich uvedli v poznámce 72. na str. 21.

Začínáme však s těmi knihami, jejichž autorům především tanulo na mysl soustavné historické líčení kulturních zjevů, jestliže přibrali název »kultura« již na titul své skladby.

První, kdož r. 1782 užil názvu historie »kultury«, byl J o h. C h r. A d e l u n g ¹⁾. Pokouší se definovati pojem kultury ²⁾. Rád by volil za cizí slovo vhodný nějaký význam německý, ale žádný po jeho rozumu nekryje se s latinským jménem ³⁾. Látku rozdělil si na řadu statí, kdež líčí rozvoj lidské kultury z dob pradávných až do potopy světové (Der Mensch als Embryo), dětský věk člověčenstva, od potopy až do Mojžíše (Das menschliche Geschlecht der Cultur nach ein Kind), chlapecký věk lidstva, až po kulturu řeckou (Das menschliche Geschlecht ein Knabe), kvetoucí věk jinošský až do křesťanství (Blühendes und rasches Jünglingsalter des menschlichen Geschlechtes), od Krista až do stěhování národů věk mužný (Der Mensch ein aufgeklärter Mann), člově-

¹⁾ Versuch einer Geschichte der Kultur des menschlichen Geschlechtes, 1782.

²⁾ l. c., 3: »Cultur ist mir der Übergang aus dem mehr sinnlichen und thierischen Zustande in enger verschlingene Verbindungen des gesellschaftlichen Lebens.«

³⁾ l. c., 5: »Gerne hätte ich für das Wort Cultur einen deutschen Ausdruck gewählt; allein ich weiss keinen, der dessen Begriff erschöpfte. Verfeinerung, Aufklärung, Entwicke lung der Fähigkeiten — sagen alle etwas, aber nicht alles.«

činnost mužné obírá se v době od stěhování až po křížové výpravy robotnou prací (Der Mann in schweren körperlichen Arbeiten), pořizování si a úprava domácího života od křížových výprav do století XVI (Der in Einrichtung und Verschönerung seines Hauswesens begriffene Mann), osvěta lidstva od XVI. století až po dobu Adelungovu (Der Mann im aufgeklärten Genusse). Kniha jeho razila dráhu novému směru. Ač přirozeně neměl Adelung po ruce ještě dosti vhodné látky, přece jeho vzletné myšlenky a způsob, jak látku snesenou si vhodně roztřídil, překvapují, přirovnáme-li spis jeho k starším i novověkým spisům jiným.

Jméno »kultura,« zavedené od Adelunga, rychle se ujímalo. Setkáme se tu s J. G. Buhlem⁴⁾, Hegewischem⁵⁾, Pölitzem⁶⁾, Gotschem⁷⁾, J. G. Eichhornem⁸⁾, Herzogem⁹⁾, příspěvků Fr. Majera¹⁰⁾ (o ženách staroněmeckých, o duchu rytířstva, o turnajích). K druhému svazku připojen úvod Herderův, kdež vysloveny jsou názory některé o kulturní historii. Spis Majerův má předchůdce v knize Leon. Meistersa¹¹⁾, kdež sneseny pěkné studie kulturně-historické o obchodu, domácnosti, kroji, zábavách, o umění a pod. Rozvojem kultury a principy, jimiž řídit se mají budoucí spisovatelé dějin kultury, — »filosofii kulturních dějin« obíral se Jenisch¹²⁾. Dějiny sta-

⁴⁾ Bemerkungen über den historischen Gebrauch der Quellen zur ältesten Geschichte der Kultur bei den celtischen und skandinavischen Völkern, Göttingen, 1788.

⁵⁾ Allgemeine Uebersicht der deutschen Kulturgeschichte bis zu Maximilian I., Hamburg, 1788.

⁶⁾ Geschichte der Cultur der Menschheit nach Principien der kritischen Philosophie, Leipzig, 1795.

⁷⁾ Geschichte der Kultur des Menschengeschlechtes, Wien, 1796; nové vyd. Leipzig, 1803.

⁸⁾ Allgemeine Geschichte der Cultur und Litteratur des neueren Europa, Göttingen, 1796—1799.

⁹⁾ Versuch einer allgemeinen Geschichte der Kultur der deutschen Nation, Erfurt, 1795.

¹⁰⁾ Zur Kulturgeschichte der Völker, historische Untersuchungen, Leipzig, 1798.

¹¹⁾ Vermischte historische Unterhaltungen zu einiger Beleuchtung von Europeens Entwicklung, Zürich, 1789.

¹²⁾ Universalhistorischer Ueberblick der Entwicklung des Menschengeschlechtes als eines sich fortbildenden Ganzen. Eine Philosophie der Kulturgeschichte, 1801.

rých Skandinavců a Dánů, se stanoviska kulturního pokusili se líčiti Fr. Rühse¹³⁾ a Nyerup¹⁴⁾. Kniha jeho, jak se zdá, byla vzorem Ekhardtovi¹⁵⁾. Obširnou knihu kulturně-historickou vydal téměř současně J. G. Galetti¹⁶⁾. Monografii o kultuře středověké napsal Goes¹⁷⁾. O kulturních poměrech středověkých měst podal znamenitou studii K. Hüllmann¹⁸⁾.

§. 9. Zajímavým zjevem je, že nový směr ujímal se i v Polsku a Rusku. Mezi nejstarší spisy s obsahem kulturně-historickým patří kniha Czerwińského o dějinách kultury a osvícení národa polského¹⁹⁾ a podle Hanuše²⁰⁾ Köppenova o osvětě ruské.²¹⁾ O vzdělanosti uvažoval krajan Czerwińského Waszkiewicz²²⁾

Současně zkvétalo studium kulturně-historické ve Francii. Pokud se týče theoretiků, jmenujeme Quineta²³⁾ jenž napsal úvodem ku francouzskému překladu Ideí Herderových stať o filosofii dějin, a pak úvahy o cíli a osnově historie, o její metodě, o činitelích rozvoje kulturního a pod, jež shrnul autor Buchez pod název »úvod do vědy historické.«²⁴⁾ Čestné místo mezi badateli zaujímá Fr. Guizot. V Německu hlavně ujal se slovo Adelungem zavedené — dějiny »kultury.« Ve Francii a Anglii místo »kultura« bylo užíváno slova »civilisation«. Guizot napsal dějiny civilisace evropské.²⁵⁾ Kniha jeho, psaná s rozmyslem a s po-

¹³⁾ Geschichte der Religion, Staatsverfassung und Cultur der alten Scandinvier. Göttingen, 1801.

¹⁴⁾ Kulturgeschichte Dänemarks und Norwegens. Altona, 1804.

¹⁵⁾ Versuch aus der Kulturgeschichte, Kopenhagen, 1813.

¹⁶⁾ Allgemeine Kulturgeschichte der drei letzten Jahrhunderte, Gotha, 1814.

¹⁷⁾ Der Verfall der öffentlichen Cultur im Mittelalter, Salzburg, 1820.

¹⁸⁾ Staedtwesen des Mittelalters, Bonn, 1826—1829 (4 svazky.).

¹⁹⁾ Rys dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego od X. do końca XVII. wieku, w Przemysłu, 1816.

²⁰⁾ Vorlesungen über die allgem. Kulturgesch. der Menschheit, 1849, 243.

²¹⁾ Матеріалы для петер. просвѣщенія въ Россіи, С.-Петербургъ, 1819.

²²⁾ Teoryja cywilizacyi, Dziennik Wilenski, 1822. Srv. Карѣевъ, Оsn. вопросы философии петерии, I. 334.

²³⁾ Introduction à la philosophie de l'histoire de l'humanité, 1825.

²⁴⁾ Introduction à la science de l'histoire ou science des développements de l'humanité, 1833; 2. vyd. 1842.

²⁵⁾ Histoire de la civilisation en Europe depuis la chute de l'empire romain jusqu'à la révolution française, Paris, 1828. Po česku přeložil Dr. Jan Palacký, Dějiny vzdělanosti v Evropě, 1851.

rozuměním všelikým zjevům kultury evropské, vyniká nade všechny souvěké práce kulturně-historické. V ledačem posud nezastarala. Tím dlužno vysvětliti nové a nové vydání její.²⁶⁾

Kdežto knih jiných obyčejně jen letmo se dotýkáme, chceme tuto pro důležitý význam studie Guizotovy stručně pověděti obsah její.

Vzdělanost evropská, jak ze své kolébky, ze vzdělanosti klasické, od pádu říše římské se vyvinula, je Guizotovi složeninou z několika prvků. Jsou tu tři společnosti, založené na svých individualních zásadách, podle své podstaty vedle sebe a proti sobě působící: společnost municipalní (t. j. přežitky říše římské), společnost křesťanská a společnost tak zvaná barbarská. Jmenované živly podle sil svých spolu zápasí a z nich vyrůstají činitelé rozvoje vzdělanosti středověké: Z lůna barbarství vyniká a ustaluje se se všemi řády svými mocný pak činitel feudalismus. Ve společnosti křesťanské a z ní rozvíjí i šíří se složitý vliv kněžstva, rozvíjí se poněmhu záslužné působení církve na poli vzdělanosti. Posléze třetí základní živel vzdělanosti středověké jsou »obce« (města).

Rozděluje Guizot dějiny vzdělanosti evropské na tři stati (citujeme překlad Dra. J. Palackého):

1. Doba »jíž bych nazval dobu původů, vzniků, kde se rozličné prvky vzdělanosti naší vyvíjejí ze směsice, nabývají bytosti svých, a ukazují se ve přirozených svých podobách, se zásadami, ježto se oživují; doba tato jde téměř až do XII. století. 2. Druhá doba jest čas zkoušek, pokusů, začátků, kde tyto rozličné živly vzdělanosti naší se sblíží, splývají, se spojují, nemohouce však vyvésti ničehož všeobecného, pravidelného, trvanlivého; stáv tento nekončí se opravdu leč šestnáctým stoletím. 3. Konečně doba vývinu vlastně tak nazvaného, kde společnost lidská nabývá v Evropě své podoby stálé a konečné, kde postupuje v určitém směru, kráčí rychle a spojenými silami k cíli zjevnému a určitému; tato počala se v XVI. století a neskončila dosud běhu svého.«

Z náčrtku jen stručného jistě vysvítá, že Guizot na svou dobu nad jiné hlouběji porozuměl úkolu historie kulturní a zosnoval skladbu ceny veliké, spis vymykající se i na jedné straně ze šablo-

²⁶⁾ R. 1884 byla vydána po dvacáté!

novitého tehdejšího ideálního horování o »dějinách všelidstva«, o výchově lidstva, o ideálu humanity, i na straně druhé ze škatulkových výkladů tehda oblíbených, co staří jedli, pili, jaké zvyky měli a pod. V této příčině vlastně předstihnul, jak uvidíme, i pozdější pracovníky v oboru dějepisu kulturního.

Ke Guizotovi druží se neméně záslužná práce Roux-Ferranda o pokroku civilisace v Evropě. Je založena na širší podstavě. Autor líčí rozvoj vzdělanosti z kultury antické, jak křesťanství po svém si ji upravovalo a bylo původně jejím nositelem, jak mimo to působily tu více méně účinně jednotlivé národnosti, až se po všech a rozličných bojích, převratech a změnách vyvinula civilisace moderní. Jednotlivosti a promyšlené, ladné osnovy, jak jsme vylíčili při knize Guizotově, ve spisu Roux-Ferrandově není. Přes to však pestré líčení jednotlivých zjevů kulturně-historických, psané slohem svěžím, nepozbývá zajímavosti a důležitosti²⁷⁾.

Kulturními dějinami francouzskými a zároveň anglickými obíral se horlivě Mackinnon.²⁸⁾

Příspěvky ke kulturním dějinám španělským skoro současně uveřejnil Wicker.²⁹⁾ »Filosofické dějiny« Millerovy a kniha Røthova nemají veliké ceny.³⁰⁾

§ 10. Zatím působila v Německu zvláštní škola kulturně-historická. Stránka kulturní při rozvoji dějinném byla uznávána, avšak idey »Dějín světových, dějin všech národů« (jak o tom bylo psáno nahoře) při tom nebylo zapomináno. Odtud se snažili dějepisci líčiti dějiny všech národů světových, ale při tom dbali poněkud stránky kulturní, podle toho, jak si ji každý představoval. Z různých těchto představ o kultuře vznikaly dějiny politické veškerého světa s jakým takým přídechem dějin kulturních, jež obyčejně byly při-

²⁷⁾ Histoire des progrès de la civilisation en Europe depuis l'ère chrétienne, Paris, 1833; 2. vyd. 1847.

²⁸⁾ Histoire de la civilisation en France et en Angleterre, Paris, 1848.

²⁹⁾ Beitrag zur Culturgeschichte Spaniens, die Nachrichten der Alten über die physische und technische Cultur dieses Landes umfassend, Königsberg, 1846 (2 svazky).

³⁰⁾ G. Miller, History philosophically illustrated from the fall of the Roman Empire to the French revolution, London, 1832. Røth, Geschichte der abendländischen Kultur, Mannheim, 1846.

dány na konec dějin politických. Z prací tohoto druhu dlužno uvésti F. Ch. Schlossera,³¹⁾ »německého Tacita«, jenž psal dějiny všeobecné, vyrozumívaje jednostranně pod zjevy kulturními hlavně dějiny literatury.

Úsudky o Schlosserově činnosti jsou různé a je s podivením, že naprosto sobě protivné. O tom všem a o jeho poměru k historikům jiným bylo obšírně psáno.³²⁾ Sem řadíme dále knihu Lorenzovu³³⁾ a pečlivě psanou práci Vehseovu.³⁴⁾ Vedle nich pokusil se Dittmar³⁵⁾ dějepis politický doplniti nástinem rozvoje náboženství, umění a věd, obchodu a pod.

Ku pracovníkům tohoto směru patří také Weber,³⁶⁾ jenž ve známé knize svojí vedle politických poměrův a událostí nezanedbává aspoň přehledných úvah o kulturních poměrech. Jak známo, se stanoviska toho bývají podnes psány moderní všeobecné historie.

§ 11. Za odpůrce jmenovaného směru dlužno pokládati Wachsmutha. V úvodu své objemné knihy o dějinách evropských mravův a obyčejů («Sittengeschichte») brojí proti domněni, že snad kniha jeho je nějaká historie lidstva («Geschichte der Menschheit») a jak bývají podobné knihy nazývány. Vyloživ, jak rozumí slovu »Sitte«, ohlašuje, že chce psáti dějiny evropské po stránce dějinného rozvoje lidového. Rozlišuje dějiny státu (Staatsgeschichte) a dějiny lidové (Volksgeschichte), jež prý se vzájemně nevyučují, nýbrž spolu splývají a se doplňují. Dějiny psané jen na základě

³¹⁾ Universalhistorische Ubersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer Kultur, Frankfurt, 1826—1834; Geschichte des XVIII. und XIX. Jahrhunderts mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung, Frankfurt, 1836.

³²⁾ G. Weber, F. Chr. Schlosser, »der Historiker, Leipzig, 1876; Lorenz, Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben, Berlin, 1886, str. 1—89: »Die philosophische Geschichtschreibung (Fr. Chr. Schlosser)«.

³³⁾ Handbuch der allgemeinen Geschichte der Völker und ihrer Kultur, Eberfeld, 1837—1839.

³⁴⁾ Die Weltgeschichte aus dem Standpunkte der Kultur und der nationalen Charakteristik, Dresden, 1842.

³⁵⁾ Die Geschichte der Welt mit Rücksicht auf die Entwicklung des Lebens in Religion und Politik, Kunst- und Wissenschaft, Handel- und Bauindustrie, Heidelberg, 1846 (svazky 4).

³⁶⁾ Lehrbuch der Weltgeschichte mit Rücksicht auf Kultur-, Literatur- und Religionswesen, Leipzig, 1846 a potom několikrát.

státních událostí a poměrů jsou prý kostrou suchou bez masa a bez krve, jež teprve znalostí a líčením lidového života jest doplněna, teprve nabývá celkového dojmu, života, ruchu a svěžesti.³⁷⁾ Ačkoli Wachsmuth v praktickém provedení nevyhověl všem zásadám a záměrům, hlásaným theoreticky,³⁸⁾ možná přece dílu jeho v dějinách tehdejší literatury kulturně-historické vykázati místo přední pro material pečlivě snesený, a promyšlený, třeba ne vesměs podařený pokus o náležité jeho roztržení.

Týž autor vydal se na práci rozsáhlejší. Sebral bohatý a pestrý material rozsahu širšího, aby vylíčil všeobecné dějiny kulturní.³⁹⁾ Látku rozdělil na dějiny kultury starověké, středověké a novověké. Postupuje od národa k národu, zastaví se u každého, aby pověděl o jeho součinnosti a významu v oboru kulturního rozvoje. Snaha po vhodném rozdělení jednotlivých zjevů u různých národů roztržila často osnovu jinak mistrně upravenou i rozdrobila zbůhdarma látku hojnou, ba na tehdejší dobu v překvapujícím množství shledanou.

Pro snůšku literatury odborné zasluhuje povšimnutí neveliký a nedůležitý náčrtek Drumanův⁴⁰⁾ a vedle něho úryvkovitý spis P. F. Kirchmanna.⁴¹⁾

§ 12. Úkol historie kulturní vykládal si Gust. Klemm⁴²⁾, asi tak, že potřeba líčiti dějiny lidstva veškerého, líčiti kulturní rozvoj a poměry národů vzdělaných i nevzdělaných. Vhodně charakterisuje spis jeho Dr. Kovář, že je to »ethnologie na podkladě kulturně-historickém«.⁴³⁾

V knize svojí snesl obrovský material, hlavně doklady o hmotné stránce kulturní (jídlo, pití, kroj a p.) a některé doklady také o duševní vyspělosti všech národův a všech věků, počínajíc s národy necivilisovanými. Tito jsou mu, pokud se týče vzdělanosti,

³⁷⁾ Die europäische Sittengeschichte, Leipzig, 1831—1839

³⁸⁾ Srv. Jodl, Culturgeschichte, I. c.

³⁹⁾ Allgemeine Culturgeschichte, Leipzig, 1850—1852, 3 svazky.

⁴⁰⁾ Grundriss der Culturgeschichte, Königsberg, 1847.

⁴¹⁾ Geschichte der Arbeit und Cultur, dargestellt als Lehrgegenstand für Schule und als Lesebuch für Jedermann, Leipzig, 1855.

⁴²⁾ Allgemeine Culturgeschichte der Menschheit, Leipzig, 1843—1852.

⁴³⁾ Nástin dějin ethnologie, Athenaeum, 1891, str. 204.

národy passivními, kdežto vzdělání národové jsou podle jeho názvu — aktivní. Že material ten — jistěže na svou dobu ohromný — proti výtěžkům moderního studia ethnologického i kulturně-historického je zastaralý a místy již (jak pochopitelně) neplatný, netřeba zvláště připomínati.

Mimo to vydal Klemm dvojsvazkové dílo, kde poutavě líčí vývoj nástrojů, zbraní, píše o užívání ohně, o pokrmech, nápojích, o narkotických látkách.⁴⁴⁾

Vedle toho obíral se Klemm také thematem známým, jaký vliv mají ženy při rozvoji osvětovém, jaké postavení společenské.

Vedle Klemma dlužno položit jméno G. F. K o l b a. Prvotní svůj spis »Dějiny lidstva a kultury«⁴⁵⁾ přepracoval znova, důkladněji, a vydal pod obšírným názvem, jenž nejlépe udává obsah opravené knihy Kolbovy.⁴⁶⁾ Z objemného díla jeho byl učiněn stručný náčrtek⁴⁷⁾; byl však přijat kritikou nevlídně.⁴⁸⁾

§ 13. Z Čechů pracoval tehda v oboru literatury kulturně-historické J. J. H a n u š. Přednášel na universitě Olomoucké o všeobecných kulturních dějinách člověčenstva. Přednášky ty byly vydány tiskem.⁴⁹⁾ Kulturou lidskou je Hanušovi »vymaňovati se ze stupně života animalného a vegetativného.« Lidstvo dělí na pět plemen. Nejdříve vykládá o plemeni kavkazském, jakožto nejdů-

⁴⁴⁾ Allgemeine Culturwissenschaft, Leipzig, Die materiellen Grundlagen menschlicher Cultur, Leipzig, 1865.

⁴⁵⁾ Geschichte der Menschheit und der Cultur, Pforzheim, 1843.

⁴⁶⁾ Culturgeschichte der Menschheit mit besonderer Berücksichtigung von Regierungsform, Politik, Religion, Freiheits- und Wohlstandsentwicklung der Völker, Eine allgemeine Weltgeschichte nach den Bedürfnissen der Jetztzeit, Leipzig, 1869—1870; 2. vyd. 1872; 3. vyd., tamtéž, 1885.

⁴⁷⁾ Kolb, Abriss der Culturgeschichte der Menschheit, auf Grundlage seines grösseren Werkes bearbeitet, Leipzig, 1880.

⁴⁸⁾ Srv. Henne-Am Rhyn, Unsere Zeit, 1885, 111.

⁴⁹⁾ Vorlesungen über die allgemeine Culturgeschichte der Menschheit, gehalten an der Universität zu Olmütz im J. 1849, Brünn, 1849. Literatura kulturně-historická na str. 234 ad. je pečlivě sestavena. Obsahu kulturně-historického je také jiný spis Hanušův, Geschichte der Philosophie. — Pokud se týče spisu prvního »Vorlesungen...«, děkuji p. inspektorovi A n t. M a d i e r o v i za laskavé poučení, že přednášky ty v Olomouci nebyly dokončeny. Byly zapověděny. Kniha pak také byla tenkrát zapověděna. Pan insp. Madiera zná tyto události, byv tehda posluchačem Hanušovým.

ležitějším pro rozvoj vzdělanosti lidské. Po té líčí kulturní stav, a význam plemen ostatních jen stručně, avšak slovy květnatými, obraznými, jejichž jádro a logický postup někdy ze slupek, genialních jednotlivých myšlének a vzletných úsloví, velmi nesnadno je vyluštit. Místo dlouhé charakteristiky názorů Hanušových dlužno poznamenati, že byl Hanuš velmi horlivým stoupencem filosofie Hegelovy. Stopy toho jsou patrné ve spisech jeho vůbec a zejména v knize, o níž píšeme, kde přilnul hlavně k ideám Hegelovým o dějinách, o nichž krátce nahoře již bylo pověděno.

§ 14. Francouz F. L a u r e n t rozepsal se na širokém základě v obšírném díle⁵⁰⁾ o kulturním rozvoji, avšak poněkud jednostranně, nevyčerpáváje všech zjevů kulturních. Šlo mu hlavně o život politický a církevní. Svoje názory a stanovisko objasnil v přídatku svého spisu jakožto »filosofii dějin«.

Obšírně, ale se stanoviska širšího, obíral se dějinami všeobecné vzdělanosti A m. D e a n.⁵¹⁾ Neodolal, jak z knihy patrně, vlivu učení Darwinova.

§. 15. Zavedlo by nás dále, než objem tohoto spisku dovoluje, kdybychom chtěli, navazující na zmínku o Deanovi, vylíčiti, jak Darwinova descendenční theorie také v pojmání kulturních dějin mocně působila. Poukazujeme na zvláštní literaturu o témž⁵²⁾, kdež o věci zevrubně psáno.

Nemalý význam v dějinách literatury kulturně-historické má dále krajan Darwinův T. H. B u c k l e, u nás známý z Váňova překladu.⁵³⁾ Jsa ovládnán vlivem C o m t e o v ý m, vyložil v knize o dějinách vzdělanosti v Anglii v úvodních statích svoje názory o děje-

⁵⁰⁾ Études sur l'histoire de l'humanité, 1858 ad. 17 svazků, v 18.: Philosophie de l'histoire; 2 vyd., Paris, 1880 ad.

⁵¹⁾ The history of civilization, Albany, 1868—1869, 7 svazků.

⁵²⁾ Přehledně s literaturou příslušnou viz u Honneggra, Katechismus der Culturgeschichte, I. c., Die Culturgeschichte und die Darwin'sche Descendenzlehre, 30—47. Srv. stati a knihy, citované u Karějeva, Основные вопросы философии истории, I. 332, 333. Srv. též Honegger, Allgemeine Culturgeschichte, Leipzig, 1882, I. 111—152: Descendenzlehre und Darwinismus.

⁵³⁾ History of civilisation in England, London 1857, 1861. Český překlad vydal prof. Váňa r. 1886.

pisu, názory, které brzy rozlétly se po vší Evropě, doznávající souhlasu a obrany, i odporu a odvety.

V české literatuře máme o tom poučnou rozpravu profesora T. G. Masaryka.⁵⁴⁾ Odkazující laskavého čtenáře ku podrobnostem rozpravy té, vypisujeme z ní, čeho nám tuto pro stručný výklad o Buckleovi potřeba.

Podle Bucklea dějiny, jež popisují toliko politické události, líčí vojny a historii státní, nejsou vědou, toliko souborem sneseného materialu. »Schází dějinám zevšeobecnování, stanovení všeobecných zákonů, jakého nalézáme ve vědách jiných.« Buckle míní tu zejména vědy přírodní a pokouší se analogicky stanovití všeobecné zákony dějinné. Pokouší se stanovití zákony, kterým by dějiny tak byly podrobeny, jako jest podroben zákonům vývoj přírody. Vyhledává tedy »předesledy, kterými všechny lidské činy a kony jsou určovány. Jsou pak buď v duchu člověka samého nebo vně ducha, v okolnostech vnějších, a proto tedy všechny socialné a historické děje výsledkem jsou působení buď přírody na ducha, nebo ducha na přírodu. Člověk působí na přírodu, příroda na člověka, a z tohoto vzájemného působení všechny děje historické vyplývají.

S toho tedy hledíště... úkol filosofické historie jest na jevě: Předně poznati zákony ducha lidského, a podruhé poznati zákony přírodní, a konečně vzájemné obou těch zákonů působení.« Tot schéma theorie Buckleovy, jež pak šíře objasňuje a dokazuje.

Kniha jeho vzbudila veliký rozruch. Byla překládána snad do všech řečí evropských. Poněkud s příhanou pověděná poznámka Lorenzova, že Angličan Buckle byl štikou, jež rozproudila čilejší život a vzrušení mezi kapry, klidně posud plovoucími v rybníku německé historie,⁵⁵⁾ obsahuje v sobě notný kus pravdy, platné i mimo Německo. Vliv theorie Buckleovy přese všechny vady, jež se genialnímu mysliteli do osnovy připlety, jeví se patrně v různých variantech ve studiu historickém.

U Němců přihlásil se záhy za stoupence Buckleova Ernst Petsche⁵⁶⁾; jsa nespokojen s posavadním dějepiscectvím, snaží

⁵⁴⁾ Theorie d'érin dle zásad T. H. Bucklea, v Praze, 1884.

⁵⁵⁾ Geschichtswissenschaft, I. c., 183.

⁵⁶⁾ Geschichte und Geschichtschreibung unserer Zeit, Leipzig, 1865.

se stanoviti zákony dějinného vývoje. Jeho theorie o třídění lidstva na národy, živící se buď lovem nebo chovem skotu neb orbou a další dělení i vývody jsou pouhé theorie, promyšlené důvtipně, ale pro skutečné zpracování látky příslušné nepostačí.⁵⁷⁾

Studiem hledati domnělé »zákony historie« obírali se pak někteří badatelé velmi horlivě, ba zašli do krajností, snad přílišnou horlivostí z cesty vážné práce zabloudivše na pole fantastického, vyumělkovaného spekulování. »Zákony«, zákony nezměnitelnými (jak je zná přírodověda), kterým prý veškeré dějstvo je nutně podrobeno, chtěli tací osvětliti posavadní výklady dějepisné. Snaha podobná vedle prací vážných vyvolala však studie bezvýsledné, ba takotka — jak Bernheim některé uvádí⁵⁸⁾ — pouhé titěrné parodie práce vážné.

Registrujeme tu kromě jiných spisů knihy ceny větší, jež napsali vedle staršího spisu G. Trächsela⁵⁹⁾ Gratry⁶⁰⁾, Reid⁶¹⁾, L. Benloew⁶²⁾.

§ 16. Darwinismem a theorií Buckleovou vnikly do studia kulturně-historického názory materialistické.⁶³⁾ Jakožto repraesentant směru napověděného, jenž zosnoval dějiny vzdělanosti lidské na podstatí theorie Darwinovy, jemuž známý Darwinův »boj o život« je červenou nití ve veškerém pásmu dějinného vývoje, vystoupil F. v. Hellwald.⁶⁴⁾ Neklame se, tvrdí li v předmluvě 3. vydání,⁶⁵⁾ že dílo jeho razilo dráhu novému směru. Do dějepisu

⁵⁷⁾ Srv. Henne Am Rhyn, Unsere Zeit, 1876, I. str. 728—729.

⁵⁸⁾ Lehrbuch der histor. Methode, I. c. 79—80; Ernst Sasse, Das Zahlengesetz in der Völkereizbarkeit, Brandenburg, 1877; Das Zahlengesetz in der Weltgeschichte, Vom Fels zum Meer, 1887/88, sešit 6. Srv. u Bernheima str. 70 ad.; Ра-рѣвъ, Основные вопросы философии истории, I. c., I. 31, ad.

⁵⁹⁾ Uiber das Wesen und Gesetz der Geschichte, Bern, 1857.

⁶⁰⁾ La morale et la loi de l'histoire, Paris, 1871, 3. vyd.

⁶¹⁾ The law of history, 1875.

⁶²⁾ Les lois de l'histoire, Paris, 1881.

⁶³⁾ Srv. P. Haffner, Der Materialismus in der Culturgeschichte, Mainz, 1865.

⁶⁴⁾ Culturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung bis zur Gegenwart, Augsburg, 1875; 4. vyd., Stuttgart, 1890. Srv. téhož Illustrierte Culturgeschichte, Leipzig, 1887, I.: Haus und Hof.

⁶⁵⁾ »Von mancher Seite ward meine Culturgeschichte als bahnbrechend bezeichnet«, 3. vyd., 1883, I. str. XI.

zavedl čirý materialismus. Z boje o život, jenž v různých dobách v podobách různých prý se objevuje, ale celkem stále v podstatě je týž, jsa toliko obměňován nutkajícími okolnostmi, vysvětluje všeliké zjevy a všeliké záhady v dějinách vzdělanosti.

Vrcholem jeho nauky, základním motivem, jehož pestré variace — toho Hellwaldovi neupře ani odpůrce jeho — mistrovsky jsou rozprádány, opatřeny jsouce všemi půvaby slohovými, je tvrzení: Rozvoj kultury je toliko přírodní pochod, proces. Je podroben neúprosným, všeplatným zákonům přírodním. Odtud potom vyplývají všechny vývody a důsledky Hellwaldovy historie kulturní. Theorie podobné, vzniklé na základě učení Darwinova, v ledačem mají snad pravdu, ale není správné chtít vykládati celý vývoj kulturní jen a toliko principem boje o život.

U nás ozval se s rozhodným odporem proti Hellwaldovi a proti materialismu v dějepisu Dr. J. Kalousek⁶⁶⁾. Vyvrací stanovisko Hellwaldovo. Proti Hellwaldovi mezi jiným namítá: tím, »že vedle přirozených okolností působí tu (v dějinách) také svobodná vůle lidská, liší se historická věda od přírodopisu a jiných přírodních věd. V jejím předmětě jest o jednoho činitele více (svobodná vůle lidská), jenž běh dějin znamenitě komplikuje . . .«

Z krajanů Hellwaldových důrazně poukázal E. Zittelmann na vady a protimluvy knihy jeho⁶⁷⁾. Proti materialismu dějepisnému se stanoviska náboženského psal Robert v. Nostitz-Rieneck⁶⁸⁾ a se stanoviska vědy historické E. Bernheim⁶⁹⁾.

§ 17. »Kulturní historie« nabyla záhy obliby v kruzích vědeckých i nevědeckých. Nebylo však docela jasno, co vlastně potřeba zahrnouti do pojmu historie kulturní. Z neurčitosti této přirozeně vypučelo a jako plevel bujelo hejno prací, z nichžto většinu dlužno čítati na vrub neskromného dilettantismu, jenž honosivě do světa hlásal, že pravá věda historická je toliko »historie kulturní«,

⁶⁶⁾ Historie a materialismus, ČČMus. 1883, 185—193.

⁶⁷⁾ Der Materialismus in der Geschichtschreibung, Preussische Jahrbücher, 1876, svazek 37.

⁶⁸⁾ Das Problem der Cultur, Freiburg, 1888.

⁶⁹⁾ Lehrbuch der histor. Methode, 1889, 70—82. Mezi jiným » . . . Der Stoff unserer Wissenschaft und die Resultate, auf welche sie ausgeht, widerstreben prinzipiell der unbedingten Anwendung naturwissenschaftlicher Methode!«

vše ostatní, zejména historie politická, že je neprospěšná pavěda, která má býti vyvržena z řady věd a na její stolec zasednouti prý má důstojnější věda pravá, historie kulturní.

I v řadách vážných pracovníků vědeckých objevili se bohužel jednotlivci, kteří neúprosně potírali domnělé vady historie politické. Výtky jejich zabloudily až do zámezí a způsob, jakým byly pronášeny, spíše věci uškodil než prospěl. Význam a veliké úspěchy historie politické byly nadobro podceňovány.

Do širších kruhů čtenářstva bylo vrženo svůdné heslo: v historii budiž patřičné místo vykázano líčení kulturní činnosti všech vrstev národa, líčení života lidového, zlatohlav i koruny panovnické ustuptež líčení vývoje vzdělanosti národů⁷⁰⁾. V podobný rozum, ač mírně, hlásal Maciejowski⁷¹⁾.

Dále zašel O. Henne-Am Rhyn. Slohem, vyzdobeným třpytivými frasemi, opatřený narázkami britkými, káral posavadní činnost historie politické a proti ní velebil dějepis kulturní. Slova jeho často bývala pak ohřívána a rozšiřována s potupou politického dějepisu a nemírnou chvalořečí historie kulturní.

Jakožto charakteristickou ukázkou položíme tu slova jmenovaného historika⁷²⁾. Di asi v ten rozum: Suchopárná historie prchá

⁷⁰⁾ K. Frenzel, Neue Studien, Berlin, 1868, 314—369: »Aufgaben der Geschichtschreibung«, str. 325: »Nur die Thatsachen der Cultur verdienen noch die Aufmerksamkeit des denkenden Menschen. Ihren geheimnissvollen Ursprüngen nachzugehen, ihre Wirkungen in den Sitten und Gesetzen, in der Lebensweise und der Anschauung aufzusuchen, den Zusammenhang zu schildern, der die geschichtlichen Entwicklungen an einander und an die Natur kettet; an die Stelle der Purpurmäntel und der Kronen den Spaten, das Handwerkszeug und das Schiff, die stille, unaufhörliche Culturarbeit der Massen, die hervorragende That einzelner, weiser und guter Menschen zu setzen für den Schein und die Lüge uns endlich die Wahrheit und das Wesen zu geben: darin gewahre ich die Aufgabe des Geschichtschreiber der Gegenwart.«

⁷¹⁾ Polska až do pierwszjej połowy XVII. wieku pod względem obyczajow i zwyczajow . . ., w Petersburgu i w Warszawie, 1842, IV. 187: »Najstaranniejsze i najobfitsze wyliczenie imion i lat, i bitew i traktatów, nie tyle daje nam poznać życie ludu, ile domowe jego czyny. Tamtym brak kleju myśli który cały żywy utwor historyczny, gdy przeciwnie te, ciągłym jakoby spojone łańcuchem, najlepiej uczą, jak myśl odwieczna wydobywając się z pomroki wieków, otrząsa się z przesądów i rośnie w postępie logicznym, przynoszącym zbawienie ludzkości.«

⁷²⁾ O. Henne-Am Rhyn, Die Kulturgeschichte im Lichte des Fortschritts, Leipzig, 1869, 7: »Und diese neuen Wissenschaften haben nicht wenig dazu beigetragen,

z temných hrobek panovnických a z krvavých bojišť, kde posud se zálibou dívala, do svěžího, pestrého a hlučného života lidového a stává se historií kulturní. Pokrok tento ve vědě historické, uvítaný s povděkem, dodává dějepisu záživnosti, pravdy, živosti; předvádí minulé věky netoliko v obřadním rouchu státnickém a v oděi válečném, nýbrž v oděvu všedním a v šatě po domácímu nošeném. Není prý pověděno přemrštěně, sluje-li dějepis kulturní nejvyšší a nejdokonalejší haluze lidského vědění; je to věda, které kyne skvělá budoucnost.

Tak a podobně často bylo a posud bývá psáno. Kdo tendenčně chtěl naznačiti rozdíl historie politické a kulturní, přisoudil s příhanou politickým dějepiscům úzký obor dějin válek a pod. Někteří soudí o tom mírněji. Srv. na př. slova Karějevova⁷³⁾. Jiní ostřeji jako na př. Aug. Gitté. Nelíbí se mu, že dějepis (rozuměj politický) je toliko snůškou jmen, udajů, cifer: ten a ten král válčil s oním, svedli bitvy tam a tam, tolikhle je mrtvých, tolik raněných, tolik zajatých. Líčiti minulé věky po stránce kulturní, popsati život domácí a společenský za dávných časů, vystihnouti ideje, jež v době některé vlády a pod. — toho prý historikové nedbali.⁷⁴⁾

dass die vorher so trockene Geschichte die dumpfen Fürstengräfte und blutigen Schlachtfelder, in und auf denen sie sich mit Vorliebe bewegte, verliess, in's frische, farbige und lärmende Leben der Völker heraustrat und hierdurch zur Kulturgeschichte wurde. Es ist dies ein Fortschritt in der historischen Wissenschaft, der nicht genug gewürdigt und begrüsst werden kann; denn er ist es erst, der die Geschichte geniessbar macht, ihr Leben und Wahrheit verleiht, sie nicht nur im Staatskleide und in der Kriegsrüstung, sondern auch im Alltags- und Hausrocke auftreten lässt. Es ist keine Uibertreibung, wenn wir die Kulturgeschichte den höchsten und vollkommensten Zweig des menschlichen Wissens nennen; denn sie umfasst alle anderen, indem sie die Fortschritte der Menschheit in denselben nachweist, und auch alle übrigen Richtungen menschlicher Thätigkeit in den Kreis ihrer Erzählung zieht — und sie hat ohne Zweifel eine grosse Zukunft vor sich!

⁷³⁾ Основные вопросы философии, I. с. II 309: „... а такъ какъ на первомъ планѣ съ самаго начала исторіографіи была дѣла политическія — война и управление государствомъ, внѣшнія сношенія и внутреннія движенія въ государствѣ — то такую исторію называютъ и политическою...“

⁷⁴⁾ *Časopis Franco-Gallia*, 1889, 71: „... le cours d'histoire ne contenait que des noms, des dates, des chiffres: tel roi fit la guerre à un tel, ils se battirent à tel endroit, autant de morts, autant de blessés, autant de prisonniers. Quant à donner un aperçu de ce que pouvait être, à une époque déterminée, par exemple la vie dome-

§ 18. Při nejasnosti pojmův o úkolu historie kulturní vystoupila na kolbiště proti záslužné činnosti historie politické, jak již napověděno, řada pracovníků, kteří pod štítem a erbem »historie kulturní« prudce, často nejasně a rozhodně nespravedlivě útočili proti spisování dějin politických a chutě zahrávali si na pravé historiky.⁷⁵⁾ Byli asi trojího druhu:

1. Jedni deklamující s pathosem o dějinách osvěty, jak prý její záře vzkřísila národy z hluboké temnoty klamův a předsudků, po dlouhém, odvěkém zápasu konečně kouzelným jasem osvobodila je. z poroby duševní a jařma surovosti a zpátečnictví, ve spoustě blyskavých slov málo jádra věcného a podstatného pověděli. Pověděli tolik, jako ti, kdož diktovali theorie svoje, domněle jedině správné pro studium dějin politických i kulturních slovy učeně zatemněnými, na př. Wirth. S nadšenou chvalořečí, plnou naduřelých slohových blyskavek, vítá kulturní historii jakožto vědu historickou nejdokonalejší, ba jakožto »Religion des Menschengeschlechtes«.⁷⁶⁾ Když bychom tu podrobnosti a doklady jiné, než

stique et sociale, la nature des relations, les idées qui occupaient l'esprit d'un peuple, on n'y songeait pas . . . «

⁷⁵⁾ Viz o diletantismu tom E. A. Freeman, *The methods of historical study*, London, 1886, 92 ad; Ott. Lorenz, *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben kritisch erörtert*, 174; E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*, 44.

⁷⁶⁾ Srv. Wirth, *Fragmente zur Culturgeschichte*, Kaiserslautern, II, 1, ve stati »Culturgeschichte, die Religion des Menschengeschlechts«, str. 1—37: „... Hierin allein liegt der Begriff, der Zweck und das ganze Wesen derselben (Culturgeschichte) und sie wird dadurch die einzig wahre Religion des Menschengeschlechts: denn sie beschwichtigt und beruhigt alle Stürme unserer Brust, sie besiegt und vernichtet mit Gründen höherer Vernunft die Zweifel an einer gütigen und sinnvollen Weltordnung: sie lehrt den Menschen den Zweck und Plan des Lebens und dessen Zusammenhang mit dem Ganzen der Schöpfung: sie entschleiert ihm die erhabene Zukunft seines Geschlechts und zeigt ihm dessen ewiges und unaufhaltsames Fortschreiten und Veredeln: sie befreit dadurch den Menschen von lähmenden Zweifeln, erfüllt sein Gemüth mit hohem Vertrauen und macht ihn geschickt für die grossen Zwecke seines Geschlechts mit Muth, Kraft, Ausdauer und Freudigkeit zu wirken. Darin also besteht der Charakter der ächten Culturgeschichte, Religion des Menschengeschlechtes soll sie sein! Den Zwiespalt soll sie uns lösen, welcher zwischen der Stimme unseres Innern und der Behauptungen der Geschichte besteht . . . « atd.

pod čarou udáváme, chtěli ještě uváděti, bylo by to zbytečné plytvání časem i místem.⁷⁷⁾

2. Jiní — jak professor kulturní historie na universitě Mnichovské W. H. Riehl poněkud jízlivě pověděl⁷⁸⁾ — popisovali prostě staré náradí, staré hrnce, zbraň, šaty, sháněli se schválně po některých kuriozitách z dávných věkův a patrně nejsouce sobě vědomi, že podobné popisy, podobné zjevy, soustavně sbírané, jsou na začátku nezbytnou látkou teprve k dalšímu vědeckému usuzování, tupili šmahem všecku práci na roli politického dějepisu a chlubitivě vyhlašovali svou práci, podobné pouhé snůšky a popisy materialu, beze vší soustavy shledaného, za historii kulturní, za dědičku zbytečné prý historie politické. Pravda je nepopíratelná, že vzdělanost, vyspělost duševní jako v zrcadle obráží se v zevnějších zjevích; najisto obráží se jasně ve způsobu života soukromého i pospolitého života veřejného, v úpravě domácnosti, v kroji a stroji, v pokrmech a nápojích, v zábavách a slavnostech, v názorech lidových, obyčejích a pověrách atd. atd. — ale popis sám o sobě, jak staří si chodili, jedli, pili a pod., popis jistěže poutavý a zábavný pro vnímavé čtenářstvo vrstev nejširších, holý popis a líčení všech oznámených již věcí starožitnických, — mnozí o tom drasticky psali⁷⁹⁾ — ještě není vědeckou historií kulturní, která by se

⁷⁷⁾ Ze všech jiných výstředních spisů kulturně-historických uvádíme R. o. b. Springera, Eukarpa, Culturgeschichte der Menschheit im Lichte des pythagorischen Lehre, Hannover, 1884. Je to jalový pokus filosofie dějin se stanoviska vegetariánského od autora wagneriana, jak stručně spis charakterisoval prof. Masaryk, Athenaeum, 1884, 288—289, kdež obšírněji psáno o knize jmenované. Autor praví na př. v úvodě (str. I.): »Die Idee, welche in dem vorliegenden Werke als ein Leitfaden durch die Culturgeschichte der Menschheit bezeichnet wird, ist bereits von den weisesten und edelsten Menschen, von den grossen Reformatoren des Altertums, von Osiris, Inder und Chinesen . . . gelehrt und als Grundlage für die Wiedergeburt und Veredelung des Menschengeschlechts betrachtet worden . . .« atd.

⁷⁸⁾ Viz u Lorenze, Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben, I. c., 174.

⁷⁹⁾ Srv. na př. slova Riehlova u Lorenze, Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben, I. c., 174.; »Bei diesen Anfängen der Culturgeschichte dachte man . . . an eine Schilderung von alten Waffen, Kleidern, Töpfen, . . . an eine »bunte Rumpelkammer von Privatalterthümern«; Gotthein,

mohla tak vynášeti nad záslužnou činností přísné, vážné a ode dávna uznané vědy, historie politické.⁸⁰⁾

Takováto tedy »historie kulturní« vedle pracovníků vážných přilákala záhy četné pracovníky, kteří svou činností kulturní historii poněkud prospěli, poněkud však jí škodili. Mnozí z nich, dorážejíce na historii politickou, zapomínali, že vlastně historiky vůbec nejsou, že podávají toliko material kulturně-historický, že podávají suchou látku, které teprve má býti vhodně užito jakožto základu i trvanlivého staviva při dalším vědeckém budování, při abstrakcích z oněch pouhých snůšek látkových, abstrakcích potom náležitě scelených vědeckou methodou v ladnou budovu. Tím, že se vážní badatelé v oboru kulturně-historickém, jako na př. Riehl, obraceli a ohražovali proti podobnému vyvyšování naznačených snůšek materialu kulturně-historického nad zásluhy historie politické, ovšem neupírali, že kulturní historik nepotřebuje zásob staviva podobného. Avšak pouhé popisy starodávných rarit, popisy starodávných věcí samy o sobě, líčené beze vší příslušné souvislosti se všemi jinými souvěkými zjevy kulturními, vytržené beze všech vysvětlivek z pásma současných všeobecných kulturních poměrů, neprovázené vhodnými úvahami o souvěkých poměrech kulturních vůbec — kulturní historií, dějepisem rozvoje osvětového, jak si názvy ty a podobné do nedávna mnozí ze spisovatelů německých osobovali, opovrživě ke všemu ještě dávajíc výhost historii politické, nikterak nejsou a nebudou

Knihy podobné i v době novější často se objevují. Vzorem jejich mohla by býti kniha K. F a u l m a n n a, jenž otisknul řadu kuriozitních, pestrých obrázků, a přidal k tomu místy vábivý, místy suchopárny text a vydal pod chlubným názvem »illustrované dějiny kulturní«.⁸¹⁾ Citátů, z nichž kniha je zkompilována, neudává, maje

Die Aufgaben der Culturgeschichte, Leipzig, 1889, 5: »Man möchte fast glauben, der Sinn dieser Teilung zwischen politischer und Culturgeschichte sei: Ihr das K e h r r i c h t f a s z u n d d i e R u m p e l k a m m e r, uns die Haupt- und Staatsaktionen.«

⁸⁰⁾ Srv. Goll, Dějiny a dějepis, 1888 (otisk z »Athenaea«), str. 5: »Anebo předstihli . . .«

⁸¹⁾ Illustrierte Culturgeschichte für Leser aller Stände, Wien, Pest, Leipzig, 1881. Definice kulturních dějin vrcholů u něho ve větě známé již z Hellwalda: »Im Grunde genommen — ist die Culturgeschichte eine Naturgeschichte« (str. I.)

pohodlnou výmluvu, že nebylo již místa v knize pro přídavek dokladů.

Když autor sám naznačí již titulem, že chce podati jen kuriozity z dějin vzdělanosti⁸²⁾, a jiných požadavkův a jiného posudku nežádá, není to tak odstrašující příklad, jak si kulturní historii představovati nemáme, jako když J. o. s. A. n. t. K e l l e r vystříhal z moderních novinářských lokálek a referátů ze soudní síně nejděsnější činy, příšerné líčení vražd a nejohavnější surovosti i věci hnusné, vše to seřadil libovolně a otisknul. Všemmu tomu dal lákavý název a uvedl do literatury německé jako »*Príspevek ke kulturním dějinám století XIX*«. Čtenář jsa váben na pohled mnohoslibným názvem knihy, ptá se s údivem, co všechno asi už je »historií kulturní«! Mravokárná tendence autorova jest ovšem pochopitelná, ale nevhodné je klasobraní sensačních lokálek a referátů ze soudní síně (jež pokládá za jediné zjevy charakteristické pro kulturu století XIX. bylo by najisto jednostranné a mylné) titulovati vábivým názvem, jež dal knize v čelo⁸³⁾, a tak zneužívati jména »kulturní historie«. Knihou jeho, jakožto charakteristickým dokladem uzavíráme stať o druhu těch spisovatelů, kteří si pod kulturní historií představovali toliko snůšku kuriozit.

3. Daleko zabloudilo tvrzení kulturně-historických spisovatelů z oboru přírodovědeckého. Stoupenec směru tohoto D u B o i s - R e y m o n d, vynikající fyziolog, vydal tiskem přednášku, kde vyložil své názory o kulturním dějepisu⁸⁴⁾. Přednáška ta způsobila veliký rozruch v kruzích odborných. Jádrem rozpravy šíře rozvedené a opatřené citačním apparatusem je věta⁸⁵⁾: »Dějiny věd přírodních jsou jedinými dějinami lidstva!«. Nám nejde ve stručném nástinu o to, jak autor dokazuje pravdu svého tvrzení, popisuje vývoj kultury z pravěku do starověku, ve středověku až do nynějších dob — stále se sta-

⁸²⁾ A. Renaud, *Curiosités de l'histoire du progrès*, Paris, 1882; A. Wynter, *Curiosities of civilisation*, London, vyd. 1882.

⁸³⁾ 28o interessante Zeit- und Sittenbilder, Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des XIX. Jhts, Mainz, 1888.

⁸⁴⁾ *Culturgeschichte und Naturwissenschaft*, 2. vyd., Leipzig, 1878.

⁸⁵⁾ l. c., str. 35: »Wir sagen, Naturwissenschaft ist das absolute Organ der Cultur, und die Geschichte der Naturwissenschaft die eigentliche Geschichte der Menschheit.«

noviska dějin přírodovědy. Místo dlouhých výkladů podáme rázovitou ukázkou, jaké má názory Du Bois-Reymond.

Známo, že římská říše i s klassickou kulturou neodolala nájezdům národů barbarských. Vykládáti příčiny pádu klassické kultury, přísluší patrně kulturní historii. V výkladu se však chopila věda přírodní. L i e b i g vážně a zevrubně vědecky dokazoval, že říše římská podlehla z nedostatku kyseliny fosforečné a drasla v půdě zemí při moři Středozemském.⁸⁶⁾ Conrad opět se stanoviska přírodovědeckého dokázal, že Liebig se mýlí.⁸⁷⁾ Téhož konce, ač nikoli tak výstředního, dospěl Du Bois-Reymond. Nevěří domněnce Liebigově. Představme si — píše — římské vojiny ozbrojené nikoli pilem tehdejšími, katapultami a balistami, nýbrž zbraní s prachem střelným, třeba primitivními ručnicemi, starodávnými jen hákovnicemi středověkými. Pak by Cimbrové a Teutoni a jiní barbarští národové se špatnou se byli potázali, hrnouce se valem se svými nepraktickými zbraněmi na vojiny římské. Kdyby byli již tehda Římané poznali sílu dřímající v náležitě sloučenině známých přírodních látek, v prachu střelném, byla prý by se velkobudova římské říše přese všechnu vnitřní hnilobu a rozháranost udržela nadále proti útokům barbarským.⁸⁸⁾ A dále — kdyby prý staří byli tak vyna-

⁸⁶⁾ Viz Liebigův spis *Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie*, 7. vyd., Braunschweig, 1862, str. 86. a d. Sr. Du Bois-Reymond, *Culturgeschichte und Naturwissenschaft*, l. c., 22: »Nach Liebig zwar, der den Untergang der alten Cultur auch schon vom Standpunkt des Naturforschers betrachtete, war es dennoch um sie geschehen. Im Verfolg seiner Lehre vom mineralischen Dünger stellte er die Behauptung auf, das römische Weltreich sei, wie schon früher das griechische Gemeinwesen und später die spanische Macht zu Grunde gegangen, weil im Bereiche des römischen Kornhandels der Boden an den für Weizen unentbehrlichen Mineralstoffen, besonders an Phosphorsäure und Kali, erschöpft war.«

⁸⁷⁾ Viz obšírně u Du Bois-Reymonda, l. c., 22.

⁸⁸⁾ l. c., 22—23: »Nicht weil der Boden der Mittelmeerländer an Phosphorsäure und Kali verarmt war, ging die alte Cultur unter, sondern weil sie auf dem Flugsand der Aesthetik und Speculation ruhte, den die Sturmfluth der Barbaren leicht unter ihr wegwusch. Man stelle sich die Legionare, statt mit dem Pilum, mit Steinschlossmusketen bewaffnet vor, statt Katapulten und Ballisten das Geschütz auch nur des XVI. Jahrhunderts. Wären nicht von Cimbern und Teutonen an bis zu Vandalen die wandernden Völker mit blutigen Köpfen heimgesandt worden? . . . das aber scheint doch klar: hätten nicht die Alten versäumt, die unbedingte Ueberlegenheit über rohe Kraft sich zu erwerben, welche Dienstbarmachung der Natur und stetig fortschreitende

lezaví, že by měli již ve starověku známost o knihtiskařství, jaká by to byla výhoda pro vědu, kolik ztracených skladeb básnických, řečnických i dějepisných vynořilo by se nám z temnoty věků tehdejších.⁸⁹⁾

Že se nepouštíme do vyvracení těchto hypotéz autorových o kulturních dějinách, budiž tím omluveno, že se dostalo Du Bois-Reymondovi náležitá odvetu od Lorenze.⁹⁰⁾

Ostatně soudný čtenář jistě sám si již utvořil ponětí o návštěvách a závěru tvrzení Du Bois-Reymondova. Obrazným rčením končí Lorenz asi v ten rozum: Pitevním nožikem nebo drobnohledem přírodopyskovým nebo dalekohledem hvězdářovým nemohou býti rozluštny záhady vědy historické.

Při studiu kulturního vývoje lidstva jde historikovi přirozeně také o rozkvět a výsledky věd přírodních, věd technických.⁹¹⁾ Hledati však závěrů takových, jaké si troufal Du Bois-Reymond odtud vyvozovati — bylo by jednostranné.

§. 19. Není divu, že za vylíčených poměrů, kdy buď dilettantismus nebo neustálenost i nejasnost pojmů zaváděly na pole historické práce pracovníky buď lehkomyšlné, neschopné vážné vědecké činnosti nebo pracovníky naduté, kteří proti posavadním vzdělavatelům historického oboru, proti politickým dějepiscům brojili a hanili i odsuzovali jejich činnost, ozval se z kruhů jmenovaných dějepisců důrazný protest na obranu historie politické proti vetřelým karatelům. Zbraň podali jim do rukou sami ti, kdož se do cechu kulturně-historického chtěli počítati, na př. pokusy Du Bois-Reymondovy a jeho soudruhů, stejně smýšlejících, velice kompromitovaly upřímnou snahu pravých kulturních historiků. Poukazováno na

Technik verleihen, so wären beide Völkerelemente des Nibelungenliedes, nordische Recken und asiatische Steppenreiter, gleich ohnmächtig geblieben gegen das römische Reich, trotz dessen zum Himmel stinkenden Fäulniss . . .«

⁸⁹⁾ I. c., str. 23: » . . . und hätten die Alten ihre Erfindungskraft genugsam angespannt, um es bis zum Buchdrucke zu bringen, so brauchten wir, trotz der Völkerwanderung, nicht den Verlust so vieler Meisterwerke der Dichtung, Beredtsamkeit und Geschichtschreibung für ewig zu betrauern.«

⁹⁰⁾ Geschichtswissenschaft, I. c., 133—170.

⁹¹⁾ Srv. zajímavé úvahy Kallenbergovy, Die Naturwissenschaften und die Culturentwicklung der Menschheit, Freiburg, 1880 a spis Jos. Poppera. Die technischen Fortschritte nach ihrer aesthetischen und kulturellen Bedeutung, Leipzig, 1888.

širokost pojmu historie kulturní. Výčitek bylo plno. Všemi obírat se nemíníme a při rozměru této knížky ani nemůžeme. Jen jmenujeme dva historiky politické, kteří rozhodně se opřeli proti tomu, aby do řady vážných věd vtírala se tak zvaná historie kulturní. Jsou to Lorenz a Schäfer.

Lorenz nejdříve odbyl, jak již pověděno, Du Bois-Reymonda a pak píše⁹²⁾ o činnosti kulturního historika Riehla. O Riehlovi píše šetrně, o kulturní historii však ostře, ba na některých místech, kde snad přesvědčivých důvodů se mu nedostalo, nastavuje nevtipem vtípem. Oceňuje zásluhy Riehlovy, přiznává, že přese všecky výtky není idea kulturní historie bezpodstatná, není nedostizitelná, že jí kyne teprve budoucnost.

Hůře si vede D. Schäfer.⁹³⁾ Pokud se týče dilettantismu v kulturní historii, vhodně jej tepe. Souhlasně vytknul recensent Schäferův,⁹⁴⁾ že nějaké dějiny hrnců, starého náradí, ještě není žádná vědecká historie kulturní. S netajenou škodolibostí však posmívá se i opravdovým vážným snahám kulturních historiků. Uvádí hned na začátku, — je mu to hlavním argumentem — žebyla vydána (Lundova) kniha, jejíž jeden svazek všechen všudy věnován je dějinám skandinávského domu selského a měšťanského, kde spisovatel se pokouší pověděti, jak prý se vytvářely v různé podoby stůl a stolice, truhla, skříň a postel, hrnc a pánev. Kniha prý došla pochvaly a je velebená jakožto jediný vzor pravé historické vědy.⁹⁵⁾ Proti tomu se Schäfer ohrazuje, zapomíná — jak mu právem v odvetu pověděl Gotthein⁹⁶⁾.

⁹²⁾ Die Geschichtswissenschaft, I. c., str. 173—196: »Kulturgeschichte als Zukunftswissenschaft«.

⁹³⁾ Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte, Jena, 1888.

⁹⁴⁾ Historische Zeitschrift, 1890, 83.

⁹⁵⁾ . . . I. c., 7: »Nicht weniger als ein voller Band ist allein der Geschichte des bäuerlichen und bürgerlichen Wohnhauses gewidmet, und der Autor erzählt in behaglicher Breite oder bemüht sich wenigstens zu erzählen (denn in vielen Fällen weiss man nichts davon), wie Tisch und Stuhl, Schrank und Bett, Topf und Tiegel sich gestaltet haben. Und diese Arbeit von zweifelhaftem, unter allen Umständen sehr begrenztem Werte, hat in weiten Kreisen ungeteilten Beifall gefunden, ist wiederholt als die einzig wahre Art der Geschichtschreibung gepriesen worden«.

⁹⁶⁾ Aufgaben der Kulturgeschichte, Leipzig, 1889, 6: »Er stempelt also zunächst einen zwar nicht unnötigen, aber untergeordneten Zweig der Kulturgeschichte ausschliesslich mit ihrem Namen, bekämpft dann seine übertriebene

že líčení dějin a vývoje skandinávského domu se vším zřízením a vnitřní úpravou, se všemi těmi (jak výslovně se Schäfer vysmívá) truhlami, stolicemi, postelemi, pánvicemi a hrnci, není ještě kulturní historií, nýbrž toliko odvětvím práce kulturně-historické, toliko nenepotřebnou ovšem snůškou látky na posouzenou všeobecných celkových poměrů kulturních u starých Skandinavců.

Z pochybené této návěsti vyvozuje pak Schäfer nesprávně další důsledky. S podivnou rozhodností chladně si diktuje: Po věky byl stát, politický život, nejvznešenějším a všeobecně uznávaným předmětem dějepisného bádání. I nadále bude úkolem historikovým líčiti vznik státu, jako vývoj a podmínky jeho bytí. Toť bylo, toť jest a toť zůstane cílem pravé vědy historické.⁹⁷⁾ A poněvadž při utváření, vzrůstu a trvání státu prý je mocný a nejdůležitější činitel politický a vojenský, přirozeně tyto dva činitele mají v práci dějepisné vykázano náležité přední místo a široké rozměry. Že tu může snaha vědecká zablouditi v zámezí, není pochyby⁹⁸⁾. . . . Odtud by měla tužba po dějinách kulturních jaký taký oprávněný popud a důvody. Avšak výjimky pravidla neruší a proto — ceterum autem censeo — pravý historik nechť vykládá vznik, vzrůst a podmínky politické moci.⁹⁹⁾

Wertschätzung und schließt hieraus, dass die politische Geschichte Alleinberechtigung genieße.«

⁹⁷⁾ I. c., str. 23: »Ist durch Jahrhunderte der Staat, die politische Gemeinschaft, der vornehmste, der beherrschende Gegenstand geschichtlichen Forschens und Denkens gewesen, so wird er auch fernerhin eine ausschlaggebende Bedeutung behaupten müssen. Auch fernerhin wird es die Aufgabe des Historikers sein, den Staat zum Verständniss zu bringen, seinen Ursprung, sein Werden, die Bedingungen seines Seins, seine Aufgaben. Hier war, hier ist, hier bleibt der einigende Mittelpunkt für die unendliche Fülle der Einzelfragen, die historischer Lösung harren. Wirklich historische Betrachtung kann nur diesem Gebiete den Massstab entnehmen, der anzulegen ist bei der Werthschätzung der Einzelereignisse.«

⁹⁸⁾ I. c., 33: »Wer die Entwicklung eines Staates verstehen will, hat Werden, Wachsen, Bestehen seiner Macht zu erforschen. Die Machtmittel des Staates aber sind vor allen Dingen politischer und militärischer Natur. Daher des Uibewiegen dieser Fragen in der historischen Arbeit. Dass hier ein Uibermass eintreten kann, unterliegt ja keinem Zweifel.«

⁹⁹⁾ I. c., 33: »Hier mag auch der Schrei nach Kulturgeschichte einen gewissen berechtigten Anlass haben. Aber eben hier sollen sich historische Kunst und

§ 20. Kdo čte knížku Schäferovu, hned poznává, že autor při útoku na historii kulturní přestřeloval. Ze řádek jeho knížčky nepokrytě zeje všecken neklid a roztrpčenost, vane popudlivost, s jakou předpisuje, že kulturní historie, líčení vývoje osvěty a vzdělanosti (nikoli jak chybně ztotožňoval líčení nějakého domu skandinávského s historií kulturní) je malichernou hříčkou proti líčení působnosti živlů politických a vojenských při dějinách států. Ostatně je Schäfer nedůsledný. Do textu, kde rozhodně popírá že nějaká »kulturní historie« může existovati, snad nedopatřením připlekla se mu věta, kde uznává, že hlasy toužící po historii kulturní (popříti možnost její existence je hlavní cíl jeho spisku!) mají v případě, kde pracovníci v oboru historie politické zacházejí do zámezí a výstředností, oprávněný popud (einen gewissen berechtigten Anlass).

Že se právem ozývají hlasy toužící po historii kulturní, tedy připouští — aby však historie ta existovala, vedle historie politické působila, to Schäfer rozhodně odmítá a nedovoluje.

Řízně vyvrátil autoritativní tvrzení Schäferovo (Gotthein.¹⁰⁰⁾ Hájí kulturní historie proti Schäferovi. Tento marně se snaží zakryti jizvy, jichž utržil při věčné polemice od Gottheina, v odpovědi, kde znova hájí stanoviska svého s podivnou vytrvalostí.¹⁾

Dlužno přisvědčiti, že některé výtky politických historiků jsou oprávněny. Mínilo ty, jež by pravý historik kulturní právě tak tepal a odsuzoval jako historik politický, na př. uvedený již,

Kraft bewähren. Die Ausartungen können die Regel nicht umstossen, dass der Historiker Werden, Wachsen und Bedingungen politischer Macht klar legen soll.«

¹⁰⁰⁾ Srv. Gotthein, Aufgabe der Kulturgeschichte, str. 15.

¹⁾ Geschichte und Kulturgeschichte, Eine Erwiderung, Jena, 1891. Srv. na př. str. 69—70: »Da wird er (Historiker) sich lieber darüber beruhigen, dass in unserer demokratisch und realistisch gerichteten Zeit weite Kreise lieber erfahren, wie man der-einst räusperte und spuckte, als wie Geist und Genie sich offenbarten. Nein, wenn diese Frage berührt worden ist, so konnte es sich nur darum handeln, für ernste wissenschaftliche Thätigkeit die nötige Klarheit zu schaffen, gegenüber dem Durcheinander der Strömungen und Stimmungen, gegenüber den in unseren Tagen so mächtigen Lockungen der Popularität darauf hinzuweisen, wo die reichsten und ewig unversiegbaren Quellen historischen Erkennens fliessen und den Staat, den wichtigsten Faktor aller Kultur, wieder möglichst in den Mittelpunkt historischem Denkens zu rücken.«

nemírný i někdy podivínský dilettantismus, jenž se vloudil mezi práce vážné, osobuje si také název »kulturní historie«. Konstatujeme bez dodatku na př. že byla nedávno vydána kniha s nemalou reklamou a hlučným vystoupením, která způsobem místy směšným řešila význam vepře v kulturních dějinách.²⁾ Mírně dále ty, kdož historii kulturní chtěli přerobiti na historii přírodní, jak o tom zevrubně bylo již psáno (Hellwald, Liebig, Du Bois-Reymond a jiní).

§ 21. Výčitky jiné jsou však jen liché a nejlépe poraženy jsou samy mezi sebou tím, že si navzájem odporují, ba proti sobě tvrdí čirý opak. (Srv. Gotthein, 15).

1. Jedni odpůrci historie kulturní namítají: proto kulturní historie neobstojí a existovati nemůže, poněvadž látkou její je takové nesčíslné množství drobných detailů, že nemohou býti srovnány a seřaděny v pěkný obraz. Tak hlavně Hermann Baumgarten útočí proti kulturním historikům, zapomínaje, že vlastně historie politická beze studia detailního a specialisování práce vědecké také by neobstála. Všimá-li si kdo třeba jen povrchně obrovsky vzrůstající literatury historie politické, pozná, do jakých detailů v různých monografiích látka historie politické je zpracována, a přece ve všech detailních studiích těch věda sama nezaniká, neutone, ba naopak z monografického bádání čerpá a těží ve svůj prospěch. Toť přece nade vši pochybu jisté! Budiž laskavě dovoleno, že opakujeme tu prostě hovor, jaký prý měl starší univ. professor s mladým docentem universitním. Nabízel mladému snaživci, aby přednášel dějiny šestnáctého století. Dostal od docenta v odvetu, že nechce daleko a široko těkati dilettantsky, jeho životní úkol jsou dějiny německé od r. 1525—1530. Anekdotu opakuje historik politický, protivník historie kulturní, O. Lorenz³⁾. Není jen ledabyly vymyšlena snad na pohanu historie politické; toliko charakterisuje vtipně právě detailní studie a specialisování v oboru historie.

²⁾ A. Schlieben, Das Schwein in der Kulturgeschichte, Wiesbaden, 1891.

³⁾ Geschichtswissenschaft, I. c., 176: »Wie können Sie mir zumuthen, dass ich so unwissenschaftlich, dilettantisch ins Weite schweife; meine Lebensaufgabe ist die Geschichte Deutschlands von 1525 bis 1530.«

Jak patrně, podal Baumgarten historikům vzdělanosti neopatrným výrokem, že kulturní historie pro velikou hromadu detailů a specialisování práce existovati nemůže, nebezpečnou zbraň proti historii politické, které mínil hájiti. Zapomněl, že historie politická dospěla po dlouhém již trvání mnohem dále než historie kulturní, nedávno teprve vzniknuvší, a přes to přese všecko sama pořád a pořádě ještě prohlubuje studii přičetných detailů svoje názory, svoje stanovisko v různých otázkách, neobávajíc se, že tím zanikne — což potom historie kulturní, jež teprve u jednotlivých národů je v plenkách, teprve od základu shledává si látku, vybírá a upravuje si material přípravný.

Studiu podrobnému, monografickému zpracování jednotlivých partií, detailů zdánlivě zbytečných, pro užití resultatů z nich v další celkové osuově vyhnouti se nemůže právě tak jako historie politická. Pokud se týče napověděného, podávají si tu obě historie, politická i kulturní, svorně ruce. Družka družce nemůže si tu nic vytýkati.

2. Zcela opačně tvrdí jiní nepřiznivci historie kulturní: kulturní historie proto nemůže existovati, že vlastně nemá žádné látky.⁴⁾ Žijeme prý ve věku, jenž právem nazývá se »historický«. Skoro každá věda uznává za potřebné, aby měla vylíčený historický rozvoj svůj. Vznikly a vznikají historie věd, dějiny literatury, dějiny umění, dějiny právní, dějiny církevní, dějiny filosofie, dějiny matematiky, astronomie, chemie, lékařství atd. atd. Vznikají dějiny vojenství, divadla, krojů, hospodářství, dějiny mravů, obyčejů, dějiny potřeb životních atd. atd. Tak se »historie kulturní« třífí na tolik oddílů, na tolik oborů, že prý konečně sama rozplývá se v niveč. Co zbývá pro ni, odečteme-li všechny ty jednotlivé dějiny, jak jsme je vyčetli? — Podle Schäfera ovšem nic nebo kusé zlomky, jež nemohou býti sloučeny v jednotu.⁵⁾

⁴⁾ Schäfer, Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte, 26—30. Srv. Lorenz, Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen, 180.

⁵⁾ I. c., 29—30: »Gegenüber den neben der eigentlichen Geschichte längst selbständig gepflegten historischen Wissensgebieten ist der Name (Kulturgeschichte) überhaupt nicht haltbar; er zerfließt in nichts oder wird auf tote Reste zurückgedrängt, die sonst nicht wohl unterzubringen sind und durch keine innere Einheit zusammengehalten werden.«

Kulturní historie tedy látky nemá a bez látky jak by mohla existovati? —

Dokázal však proti Schäferovi Gotthein asi v ten rozum,⁶⁾ že ony dějiny jednotlivých zjevů kulturních (mohli bychom dodat: ať duševních, ať hmotných) předpokládají nějakou vyšší jednotku, pod kterou přísluší a kde vzájemnými vztahy jsou spojeny. Jsou členy celku, jež dlužno zvatí dějiny kultury.

Důkaz Schäferův snadno by mohl býti zaveden ad absurdum. Dějiny filosofie — tvrdí — píše si filosof, tedy odborník. Dějiny matematiky — analogicky — matematik. Dějiny práva — právník. Dějiny chemie — chemik. Dějiny jiné vědy — vědec odborník. To je jisto. A také je pravda, že kulturní historik vítá s povděkem pro svou práci spolehlivé výtěžky podobných dějin jednotlivých věd, sepsaných od odborníků.

Ale ptejme se dále: Kdo napíše správně podle historických zpráv i hmotných památek dějiny zbraně? Najisto odborník. A kdo dějiny kroje? Zdá se, odborník. — Kdo napíše o řemeslech v minulých dobách (to je přece důležité pro líčení rozvoje kulturního)? Odborník či spíše podle usuzování Schäferova odborníci jednotlivých řemesel. Pokračujeme-li v jeho vývodech dále ještě, pak dějiny zlatnictví napíše nejspíše odborník zlatník, dějiny pivovarnictví — asi sládek, dějiny lazebnictví — patrně lazebník, dějiny knihtiskařství a jeho kulturního významu pro lidstvo — odborník, knihtiskař atd. atd. — Kdo vylíčí obsírně se stanoviska kulturně-historického význam proslulých vynálezů pro rozvoj lidstva? Odborník?! — Kdo popíše na př. kulturní, nepolitický význam křížových výprav? Snad zase »odborník«. — A kdo objasní význam renaissance, humanismu a reformace pro kulturní, nepolitické poměry tehdejšího i potomního lidstva? Podle Schäferu »odborník«. — Kdo vylíčí nepolitické, duševní styky, vztahy a vlivy mezi jednotlivými národy? Podle Schäferovy theorie zase »odborník«. — Krátce povědno: Kdo vylíčí dějiny nepolitických duševních i hmotných jevů v rozvoji lidské společnosti? —

A kterak si nyní kdo chce a může vlastně představití ty všechny »odborníky«? —

Historik politický otázkami oněmi obíratí se jaktěživ nebude. Ten — podle Schäferu — líčí vznik státu, jeho vývoj, všímaje si hlavně dvou nejmocnějších faktorů, zjevů politických a vojenských. Kolik pak bude těch »odborníků« pro každý jiný kulturní zjev z minulosti, jenž nepatří ani do zjevů politických, ani do vojenských? Dějiny každého zjevu podle něho píše odborníci nebo nanejvýše milovníci dotyčných věcí; »aber — píše dále doslova — im ganzen haben wir es hier mit einer Zeitrichtung zu thun, deren Eindringen in die Geschichtschreibung, wie mir scheint, eher bekämpft als befördert werden muss . . .«

Tím Schäfer jasně ukázal, že jsa nejspíše cele svou prací zaměstnán, nemohl snad porozuměti, že v dobách minulých vedle života a poměrů politických, byly ještě také život a poměry nepolitické, přesně nesouvisící se vznikem a politickým rozvojem skupin státních, poměry a zjevy v určitých případech pro děje politické snad bezvýznamné, ale pro dějinný rozvoj vzdělanosti a osvěty národů, lidstva, důležité jako život politický, někdy také ještě důležitější. Nač spíše potíratí v oboru práce historické, než podporovati nový ruch a směr, jenž vedle historie politické, nikoli na ujmu její, snaží se pilně pracovati ve svém oboru samostatném, kdež historii politické nikterak nepřekáží!

3. Tím, že odpůrci historie kulturní nechtí ji připustiti do řady věd, poukazující na neshodu definic různých a rozmanitého pojímání jejího úkolu, podávají historikům kulturním příležitost, aby podle jejich návštěi docela logicky pokračovali a dospěli závěru v ten rozum: Pojem, úkol a meze kulturní historie (prý) nejsou ustáleny. Proto kulturní historie vědou není. Toto tvrzení snad neplatí jen výjimkou u »historie kulturní«; to by bylo jednostranné. Platí pravidelně i všude jinde u jiných věd? Jsou discipliny, vzniklé vedle věd starších v době nové, nedaleké, vzniklé přirozeným vývojem lidského vědění, honosí se za krátkou poměrně dobu literaturou ohromnou, vytěžily svým bádáním hromadu cenných, z brusu nových poznatků — avšak pojem jejich, definice načisto posavad mathematicky jistým vzorcem vymezena není neb aspoň pod jednotnou podobou ode všech bádatelů stejně a shodně uznávána není. Hašteří se odborníci prv-

⁶⁾ Aufgaben der Kulturgeschichte, 6.

niho řádu o přední zásady, úkol a metodu — ale proto, nikdo neupře a upříti také nemůže, že mladé posud nehotové vědy na př. sociologie, anthropologie, ethnologie přese všechny jejich vnitřní spory o přesnou definici, dosud jasně nevykrytalovanou, o určité pevné stanovení úkolu jejich a vymezení vzájemných vztahův i styků s vědami jinými — existovati nemohou, že snad jsou to nehotové, zbytečné pavědy, jimž vhodné, důstojné místo mezi vědami jinými, staršími, nepřísluší.

Ostatně je to známá věc, že i definici věd dávno všeobecně uznaných s přesnou mathematickou jistotou vymeziti, aby všem odchylkám v různých názorech jednotlivých badatelů bylo na vlas vyhověno, byl by úkol nesnadný a v některých případech snad vůbec nemožný. Nepůjdeme nikam dále od historického studia. Ptejme se těch historiků, kteří brojí proti nehotovosti historie kulturní, aby formulovali s nejjistší přesností jedině správný a všeobecně uznaný pojem historie, jaký jest úkol její, jaké meze, jaká metoda? Hejno tu názorů, hejno definic sobě protivných. Blíže o věci vykládati netřeba.⁷⁾ Dovoláváme se jen, a to nikoli bez účelu, horlivého odpůrce historie kulturní a zastance historie politické — O. Lorenze. Konstatuje upřímně slovy charakteristickými, jak názory o pojmu historické vědy jsou rozmanité, jak jsou roztržštěny podle rozumu jednotlivcova.⁸⁾ Pokud se týče neustálosti a nesjednocení definice, nemohou si tedy obhájci historie politické mnoho vyčítati s historiky kulturními.

§ 22. Jisto jest a patrno z uvedeného, že antagonismus mezi přívrženci a pěstiteli historie kulturní a některými historiky, odporujícími směru kulturně-historickému, nevyvymizel bohužel posud.⁹⁾ Není však pravidla bez výjimky. I v řadách historiků politických ozývají se víc a více hlasy vážných pracovníků, kteří nepohrdají studiem kulturně-historickým, neodporují, jako to činí Schäfer s kastovníckou uzavřeností historikům směru jiného, nepolitického, netlumí čilého, slibného ruchu, jaký na roli historie kulturní se

⁷⁾ Obširně a s doklady viz o tom u Bernheima, Lehrbuch der histor. Methode, str. I. a d.

⁸⁾ Geschichtswissenschaft, I. c., 182—183.

⁹⁾ Сrv. Карповъ, Основные вопросы философии истории, I. c., II. 309—310.

rozproudil v přehojných studiích monografických i v pracích širších všude po literatuře světové.

Uvádíme tu důrazný protest historika Bernheima; jen ti mohou prý popírati, že kulturní stav nepatří do oboru historické práce, kdož libovolně omezují pojem vědy historické.¹⁰⁾

Přiznává ovšem Bernheim, že stanovití přesně pojem kultury a dějin jejich je věc nesnadná. Jeho definice, co dlužno rozuměti pod názvem kulturních dějin, má podobu zápornou. Podle něho patří do kulturního dějepisu ze všeobecného pojmu historie nepolitický živel.¹¹⁾ Třeba však není přesně a jednotně stanovena definice historie kulturní, má tato přece jen samostatné svoje stanovisko vůči politické historii. Tak rozhodně tvrdí¹²⁾ Bernheim a proto ve svém schematu historické vědy dává místo vedle dějepisu politického také a právem dějepisu kulturnímu.¹³⁾

Vyhlašovati historii politickou za ledabylý přívěsek historie kulturní je podle Bernheima právě tak bezdůvodné a nesprávné, jako snižovati historii kulturní za vedlejší odnož historie politické.¹⁴⁾

Bernheim dobře vystihnul, že dilettantismus kulturně-historický nevědeckostí svou zavdal docela oprávněně svědomitým, vážným historikům politickým příčinu, proč neuznávali činnosti podobných

¹⁰⁾ Lehrbuch der histor. Methode, I. c., 9: »... Dass die kulturellen Zustände in das Gebiet der historischen Betrachtung gehören, können nur die leugnen, welche den Begriff der Geschichtswissenschaft willkürlich beschränken«. Více tamtéž 10 až 11.

¹¹⁾ I. c., 42: »Was wir... unter Kulturgeschichte verstehen, lässt sich, weil der Begriff der Kultur schwer zu umschreiben ist, freilich leichter so ausdrücken, dass wir darunter die nichtpolitischen Bethätigungen der Menschen als sociale Wesen begreifen«.

¹²⁾ I. c., 43: »... Die Kulturgeschichte ist also von der politischen grundsätzlich nicht irgend verschieden, aber doch an Thema und vorwiegenden Gesichtspunkten so abweichend, dass sie besondere Behandlungsart und Vorkenntnisse zu ihrem Studium erfordert«.

¹³⁾ Viz I. c., 38—39.

¹⁴⁾ I. c., 11.: »Fern liegt es uns, die innigen Beziehungen des staatlichen und kulturellen Lebens zu verkennen, im Gegenteil, wir fassen beides als engverbundene Seiten der einen einheitlichen Entwicklung der Menschen auf. Gerade deshalb wollen wir ebensowenig, wie wir die politische Geschichte als nebensächliches Anhängsel der Kulturgeschichte ansehen, letztere zu einem Nebenprodukt der ersteren herabdrücken lassen«.

›kulturních historiků«. Prává však kulturní historie, pěstovaná bez dilettantismu, s vážnou snahou a cílem vědomým, nemůže být podceňována od historika politického. Obě historie jsou haluze, přirozeně vyrostlé z kmene jednoho. V ten rozum asi soudí Bernheim ¹⁵⁾

Na konec úvahy své vítá pak s radostí, že je dáván v oboru vážného studia kulturně-historického výhost neprospěšným oněm karatelům historie politické a sběratelům lákavých kuriosit starodávných a za to otiskovány jsou kriticky sbírky materialu a podrobné monografie, odborníci vydávají se na prostudování jednotlivých detailů. Krátce řečeno — snaží prý se kulturní historikové dospěti právě výše vědecké. Tím nezavdává již upřímná snaha jejich podnětu k úštěpkám a ústrkům se strany historie politické. Pojmy obou historií se tříbí. Úkol jedné i druhé vzájemně jest uznáván a oceňován. Výsledků práce na obou stranách může být s prospěchem vzájemně užito.

Tak soudí historik, jenž nevyniká zvláštní přízní k historii kulturní, avšak spravedlivě si vede k ní, uznáváje vedle historie politické její oprávněnost, její stanovisko, cíle a snahu.

§ 23. Nastíhli jsme, pokud bylo možná, jen stručně a přehledně posavadní rozvoj vědy kulturně-historické. Podali jsme také přehled toho, jak a proč byla historie kulturní potírána a podceňována. Zároveň však jsme se pokusili vyvrátiti věcně všeliké námitky odpůrců historie kulturní.

S potěšením dlužno vyznati, že řídnu již šiky těch, kdož dříve brojili proti historii kulturní. Obrovsky vzrůstající literatura kulturně-historická, zejména v době nejnovější (viz III. oddíl této knížky) jest nejvýmluvnější a neodvo-

¹⁵⁾ I. c., 44: ›... Es ist nur zu begreiflich, dass die Kulturgeschichte durch solche Ansprüche bei ihrer meist dilettantisch ungenügenden Betreibung in einen gewissen Gegensatz zu der durchaus fachmässig betriebenen politischen Geschichte geraten ist. Doch wäre es eine nicht minder unberechtigte einseitige Uiberhebung, wenn die Vertreter der letzteren ihrerseits behaupten wollten, die wahre eigentliche Wissenschaft zu pflegen, und von der Kulturgeschichte gering dächten. Vielmehr sind beide gleichberechtigte Zweige unserer Wissenschaft, die wohl im Interesse der Arbeitsteilung jeweils getrennt betrieben werden mögen, aber doch engverbundene Teile der grösseren Ganzen bleiben ...«

latelná odpověď těm, kdož by chtěli ještě podceňovati významu studia kulturně historického. K cechu pracovníků nehlasí se dnes snad rozptýlený hlouček několik nepatrných, těkavých dilettantů, kteří z chvilkové nálady a rozmarné záliby zahrávají si na kulturní historiky, nýbrž je tu již četný sbor badatelů vážných vědeckého jména zvučného. Kdo jen letmo zobrací listy, na nichž uvádíme posavadní práce kulturně historické, nemůže již tvrditi, že historie kulturní je nesplnitelná vidina nebo zábavná hříčka, pěstovaná z ochoty a záliby od několika lidí bez určitého, vědomého cíle.

Odpůrci historie kulturní nabyli a nabývají víc a více přesvědčení, že dějepis kulturní, buď všeobecný či speciální, psán-li je beze všech jakýchkoli příměsků, nedůstojných vážnosti vědecké, čestně řadí se do skupiny věd ostatních. Na druhém sjezdě historiků polských ve Lvově (r. 1890) na př. ozvaly se četné hlasy a vřelé přímluvy, aby budoucně bylo šetřeno v pracích historických požadavků a zásad vědy kulturně historické.¹⁶⁾ Doznaly tam souhlasu.

Prává věda kulturně-historická všude zbavila se po delším zápasu konečně všech cizorodých výstřelků a nedůstojných živlů, jež se k ní přidružiti chtěly a na její ujmu pod pláštěm jejího jména často hřešily i dobrou pověst její svou nadutostí proti historii politické znešvarily. Její nynější činnost, osnovaná na podstatě vědecké, nebývá již tak často terčem útoků a ústrků, jakých se jí dostávalo pro napověděné živly ze řady věd vážných. Nejlépe oprávněnost vědy kulturně-historické jest uznána, když z kateder na universitách evropských živým slovem je hlásána za hojného účastenství. V Rakousku již r. 1870 byl jmenován Richter docentem a brzy potom mimořádným professorem kulturní historie na c. k. vojenské škole generalního štábu.¹⁷⁾

Nejen na universitách, i na středních školách věnována jest v moderní době kultuře při vyučování historie náležitá pozornost.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Viz doklady v mém referátě, Athenaeum, 1890 (VIII.) str. 1. ad.

¹⁷⁾ Srv. o tom zprávu u d'Elverta, Zur Gesch. des Deutschthums in Oesterreich-Ungarn, Brünn, 1884, X.

¹⁸⁾ Srv. Herm. Luchs, Culturhistorische Wandtafeln für Gymnasien, Realschulen, Seminare und verwandte Lehranstalten, Breslau, 1875; A. Scholtze, Die Culturgeschichte im historischen Unterricht, Leipzig, 1880; Fr. Kürts, Geschichtstabellen, Uiber-

Oprávněností a oblíbě kulturní historie nasvědčuje dále bedlivá péče, aby snůškám materialu o duševní i hmotné kultuře, sbírkám kulturně-historickým vedle sbírek jiných bylo vykázano v musech druhdy buď zanedbávané, nebo jen ledabyly vyplňované, náležité místo. Sbírký ty, systematicky shledávané a pořádané, podávají pak rázovitý obraz rozvoje kulturního u národa toho kterého.¹⁹⁾

§ 24. Neurčitost a neustálenost kulturní historie byla uznávána od odpůrců jejích, avšak také od odborníků. Proto snažili se odborníci po svém rozumu stanoviti pojem kultury a pojem jejích dějin. Kdybychom tu chtěli jen prostě vyčítati všecky definice i ty, jimž »Culturgeschichte« byla »Naturgeschichte«, nestačila by na to objemná kniha. Do labyrintu všech starších definic zablouditi byla by práce perná. Přese všechnu vzletnost, krásná, obrazná úsloví nezahrnují, co všecko do pojmu vědy kulturně-historické patří.

Přehled zvláštních spisů, jež se obírají pojmem kultury, pokroku jejího či úpadku, bude podán v seznamu literatury kulturně-historické.

Definici kulturní historie podle toho, jak v nejnovějších studiích vědeckých bývá její látka probírána a jak celkem si představují odborníci úkol její, pokusil bych se, aby všecka látka příslušná byla tam zahrnuta i poměr její k historii politické byl naznačen, zahrnouti v ten rozum:

Kulturní historie líčí dějiny kultury: s příslušným zřením na působení přírody vykládá vznik, rozvoj a zároveň obapolné styky i svazy všelikých duše-

sicht der politischen- und Culturgeschichte, 3. vyd., Leipzig, 1881; E. v. Sallwürck, Gesinnungsunterricht und Culturgeschichte, Langensalza, 1887; A. Richter, Die Culturgeschichte in der Volksschule, Gotha, 1887 a j. v.

¹⁹⁾ Srv. Gust. Klemm, Fantasie über ein Museum für die Culturgeschichte der Menschheit, Dresden, 1843; Bahns on, Uiber ethnographische Museen, Mittheil. der anthrop. Gesellschaft in Wien, 1888, a dr. E. Kovář, Národopisná musea, »Hlas Národa«, 1890, 12. listopadu ad. — U nás o důležitosti a potřebě sbírek kulturně historických v museu se rozepsal J. Fanta, Osvěta, 1890, a J. F. v zajímavém článku »První procházka po novém Museum r. 1895«, »Nedělní Listy« (přil. »Hlasu Národa«) 1890, 30. března.

vních i hmotných jevů života společenského — mimo vznik a pragmaticky vysvětlovaný rozvoj společenských celků, organisujících se v štáty, čímž se obírá *historie politická*.

Definice tato, tuším, vyhovuje modernímu stanovisku vědeckému. Především látka kulturní historie je tu omezena na jevy historické nepolitické, jež nejsou předmětem dějepisu politického. Nestaví se tedy tato definice kulturní historie na stanovisko nepřátelské proti starší disciplíně, historii politické. Hlásí se tu o samostatné, přiměřené role působnosti svojí, nikoli na ujmu historie politické. Vývoj kulturní a poměry politické jsou závislé často navzájem. Obě vědy mohou se vzájemně doplňovati.

Definice ta neupírá v dějinách rozvoje lidského života socialného — vzájemného působení přírody a člověka. Tím nestaví se ani na stanovisko čirého materialismu Hellwaldovského v historickém rozvoji člověčenstva, ani na stanovisko těch, kdož nechťí v rozvoji tom viděti, že příroda, geografická poloha, působící na rozum lidský a na cit, v určitých případech mívá rozhodný význam v rozvoji kulturním. Tak vyhověno zásadě, že »historik působení přírody k výkladu jevů socialných má sobě přibíratí«²⁰⁾.

Tím, že je řeč v definici o životě společenském, socialném, napověděno, že kulturní historik nezbytně se musí seznamovati se studiem sociologickým. Chce-li kdo líčiti postup vývoje něčeho, musí to, čeho rozvoj líčí, napřed znáti. Vhodná je tu otázka²¹⁾: »Že dějinám matematiky jen matematik náležitě rozumí, dozná snad každý: a čemu rozumí »historik«? — Jsou-li dějiny matematiky vyložením vývoje matematiky, jakého vývoje vyložením jsou dějiny? Všeho žití společenského aneb některých jeho částí! — A proto historik toto žití studovati musí nejen historicky, ale i staticky . . .« Musí tedy kulturní historik, chtě vylíčiti historický rozvoj kultury některého národa, především uvědomiti si přítomný, konkrétní stav kultury té, aby, studuje minulé věky, věděl, čeho to vlastně píše dějinný vývoj a postup.

²⁰⁾ Masaryk, Theorie dějin dle zásad Bucklea, I. c. 27.

²¹⁾ Masaryk, Základové konkrétné logiky, I. c., 90.

Že definice neodporuje moderním zásadám a požadavkům toliko theoretickým, nýbrž že možná definici tu také prakticky přizpůsobití látky, kteráž bývá zahrnována do oboru kulturně-historického,²²⁾ hned objasníme.

Pod záhlaví »duševní jevy« možná shrnouti na př.: bájesloví (spojené s ním starodávné obyčeje, obřady, hry, slavnosti, pověry a také přežitky toho všeho v době moderní), rozvoj náboženských názorů, vědy, umění, školství, stav mravní a pod.

Pod záhlaví »hmotné jevy« zařaditi dlužno hmotnou, (abychom řekli) zevnější stránku kultury, tedy: obydlí, jeho úpravu, domácnost, její zařízení, náradí, život v domácnosti, jídla a pití, kroj a stroj, výrobky řemeslné a pod. Tyto i všechny jiné příbuzné zjevy nepolitické, jež patří do historie kulturní, vyčerpává definice ta nadobro.

Z gloss, jež jsme tu krátce připojili, vysvítá, jak a proč jsme kulturní historii definovali slovy nahore uvedenými.

§ 25. Šlo by tu ještě o vylíčení toho, jak látka kulturně-historická, zahrnutá v defici oné, má býti upravena a zpracována. Látka ta může býti pojata v nejšířším rozsahu — pak jsou to *kulturní dějiny všeobecné*, dějiny světové kultury vůbec. Může však býti rozsah užší, možná přestatí na líčení *kulturních dějín specialních*, buď na líčení rozvoje veškeré kultury u některého národa nebo kultury v některé době nebo na monografické líčení dějinného rozvoje některé skupiny jevů kulturních vůbec na př. dějiny pověry, dějiny školství, dějiny kroje, dějiny lidových obyčejů, zvyků, zábav, obřadů a pod.

Stanoviti *schema*, podle kterého každý kulturní historik má látku zpracovati a seřaditi, ničehož nic od něho se neuchyluje, byl by požadavek nesplnitelný. Látka kulturně-historická je příliš pružná, než aby mohla býti narážena od každého na stejné brdo a ztrnulou tutéž formu. Děje se tak ostatně i v jiných vědách. Kdož by si chtěl osobovati právo a na př. určoval by neodvolatelně všem historikům politickým nehybnou nějakou kostru jakožto matematicky jistý vzorec, podle něhož látka historie politické má býti seřaděna a zpracována.

²²⁾ Ср. Каръевъ, Основные вопросы философии истории, II. 309; тѣж, Сущность историческаго процесса и роль личности въ истории, I. с. стр. 390.

Pokud se týče *postupu* v bádání kulturně-historickém, zdá se mi, je nesnadno a snad nemožno určití in theoria²³⁾ pevnou nějakou normu, od které nebylo by kulturnímu historikovi dovoleno uchýliti se na pravo ani na levo. Jak má postupovati v jednotlivých případech praktických, není možná theoretickým výměrem přesné koleje vymeziti a určitou dráhu předpisovati, zejména kulturním historikům, kteří se obírají dějinami specialními. Cesty, jimiž docházejí cíle, nebývají tytéž. Často jednotlivé, různé látky nesnesly by nikterak nehybné, theoreticky zosnované formy, do níž by všechny měly býti vpraveny a vtěsnány.

Tolik je dále jisto a samozřejmo, že kulturní historik má postupovati přirozeně, že nemůže z čista jasna vykládati abstraktně o kulturním rozvoji, nemá-li bezpečný podklad, na němž a z něhož by se dával na výklady abstraktné. Chceme tím říci, než se pokusí historik kulturní vylíčiti, nakresliti úplný, souměrný, ladný obraz rozvoje kulturního v některé době nebo kulturního rozvoje vůbec, musí napřed shromažďovati potřebný, důležitý material, zrno po zrnku (ač-li již není sebrán) a jednotlivé detaily pečlivě prostudovati, musí konati studie přípravné k té či oné skupině na onom obraze. Detailní studie ty ukládá napřed do odborných *monografií*, kde může studovati všechny rozvláčné podrobnosti sebraného materialu, podrobnosti, jež by na obraze onom celkovém zbůhdarma rušily svou kvantitou a při tom často svou nepatrností, ba někdy zbytečnou malicherností soulad jednotlivých skupin. Zastiňovaly by zlatou nit, která z celistvého pásma líčení celkového vyniknouti má jasně, totiž postup rozvoje kulturního. Je tedy potřeba přípravného zpracování látky napřed monograficky. — —

Skupiny na obraze jsou přiměřeně a v náležitě souvislosti vedle sebe seřaděny. Tak najisto i v líčení kulturně-historickém dlužno vytknouti (srv. naši definici), *vzájemné styky, vztahy a příčinné svazy jednotlivých jevů kulturně-historických a duševních či hmotných*, aby jednotlivý jev nebyl zdánlivě osamocen, aby náhle se tu nevyskytnul beze vsí vysvětlitelné příčiny a pochopitelné souvislosti s jinými souvěkými jevy. Proto potřeba, aby kulturní historik nebyl jedno-

²³⁾ Obšírný rozbor metody tak z v. »kulturně-historické« viz na př. u Gottheina, Aufgaben der Kulturgeschichte, str. 11—14.

stranný. Popíše-li některý jev kulturní z minulosti třeba obšírně do všech podrobností na př. starodávna řemesla — není to ještě historie kulturní, ani její část, toliko surový materiál, nevyličil-li zároveň přirozenou souvislost s povšechnými poměry kulturními souvěkými. Teprve tím nabývá líčení ceny. —

Podivný byl by obraz, kdyby v popředí vymalovány byly krásné skupiny osob i předmětů — když v pozadí jest holá prázdnota! Je potřeba pozadí vysvětlujícího a doplňujícího ty zjevy, jež jakožto hlavní předmět v popředí jsou líčeny. Bez náležitého pozadí nebylo by snadno jim rozuměti. To je věc jasná a samozřejmá. Není potřeba dokazovati, že také líčení kulturně-historické nutno vždy uvéstí ve styk s pozadím všeobecných poměrů kulturních.

Namane se tu jiné podobnosti. Kdo by chtěl vykládati o síti a směrech železnic nebo telegrafů v jakékoli zemi, třeba ve Francii, potázel by se se špatnou, kdyby pozapomněl, že tam kde stojí pohraničné tabulky nebo tam kde na mapě naznačena čára pohraniční meze, nekončí ona síť, není kolej železniční přerývána, není drát telegrafický přeseknut, že železnice a telegrafy ve Francii jsou navázány a připojeny k železnicím a telegrafům v zemích sousedních.

Jako tomu s onou sítí železnic a telegrafů, tak asi mohli bychom si představit, že každá země více méně (podmínkou je tu zeměpisná poloha), pokud se týče kulturních proudů, souvisí se zemí sousední a ta zase se zemí sousední další. Země spolu sousedící nejsou ostrovy, izolované širým oceanem od souvěkého světa a izolované od vlivu a proudů kulturních poměrů současných. Jen Čína byla ohrazena příslovečnou již a často uvozovanou zdí čínskou. Podobných nedostupných zdí čínských, jež by naprosto ohrazovaly země proti vlivu kulturních poměrů všeobecných, není. Co tím vším dlužno rozuměti? To, že je povinností kulturního historika, obírajícího se specialními kulturními dějinami, aby aspoň zhruba seznámil se s kulturními dějinami všeobecnými. Teprve potom zosnuje vhodné, vysvětlující pozadí k svému obrazu rozvoje kulturního; teprve potom naváže vhodně a připočte, co vlivem cizím, kulturními proudy z ciziny, ať ze sousedstva přímo či odjinud, z dále bylo zaneseno, na vrub cizích vlivů — ale za to pak tím účinněji a důrazněji vytkne a směle před každým a spravedlivě

obhájí, co naproti tomu v kultuře cizího nikterak nebylo, co bylo výtěžkem snah a činnosti samostatné, výsledkem rázovitého rozvoje domácího. Toliko přehlednou aspoň znalostí všeobecných cizích poměrů kulturních, jejichž vliv možná předpokládati, přirovnávacím studiem a pak rozlišením budou náležitě vyšetřeny, objasněny a před soudnou stolicí kritiky vědecké docela bezpečně zajištěny kulturní zjevy původu ryze domácího.

Krátce povědno: předním, důležitým a nezbytným požadavkem při studiu kulturně-historickém je metoda, i v jiných vědách tak skvěle osvědčená, *metoda přirovnávací*. Historik, jsa obrněn methodou přirovnávací, může pravdivě a jedine s jistotou luštiti záhady v dějinách kulturních.

III.

STRUČNÝ PŘEHLED
LITERATURY KULTURNĚ-HISTORICKÉ.

Historie kulturní líčí dějiny kulturní. Co to je kultura, vzdělanost a osvěta, co značí, jak se jeví a odkud, z jakých činitelů vzniká či zaniká pokrok ve vzdělanosti, pokrok po stránce ethické i intelektuální, bylo z různých stanovisek uvažováno. Vzrostla o tom v době nedlouhé zvláštní literatura, jež se obírá otázkami napověděnými. Záhady otázek těch řešiti vyžadovalo by zase více místa než jaké možná věnovati ve stručném náčrtu tomto. Přestáváme na pouhém výčtu nejdůležitějších spisův a statí, nemohouce se vydati na úvahy, které by samy o sobě vyžadovaly zvláštního spisu. Z nich pro historika kulturního jsou hlavně ty důležité, kde se uvažuje o pojmu vzdělanosti.

§ 26. Literatura ruská:

Чичеринъ, Что такое прогрессъ?, 1862.

Рославскій-Петровскій, Введение въ курсъ исторіи цивилизації, 1865.

Л. Оболенскій, О нравственности и цивилизації, 1866; туž, Что такое прогрессъ?, (Русское Богатство, 1885).

Лесевичъ, Очеркъ развитія идеи прогресса, Совр. Обозрѣніе, 1868.

Ешевскій, Задачи историка цивилизації, Вѣстникъ Европы, 1869.

Н. Михайловскій, Что такое прогрессъ? (Сочиненія, томъ IV.).

Хлѣбниковъ, Что такое цивилизация? (Кіевскія Университетскія Извѣстія, 1878); Цивилизация, формы ея происхожденія, развитія и причины ея паденія (tamtéž 1879).

Н. Гротъ, Опытъ новаго опредѣленія понятія прогресса, 1884.

Астафьевъ, Смыслъ исторіи и идеалы прогресса, Москва, 1885, 2. vyd. 1886.

Н. Карѣевъ, Основные вопросы философіи исторіи, I. с., kdež bohatá literatura v knize roztroušena a na konec I. svazku zvláště přidána. V předchozím i v dalším bylo jí použito. Viz zejména II. 308 a d.: О прагматической и культурной исторіи; Сущность исторического процесса и роль личности въ исторіи, 1890, str. 384 až 596: Личность въ культурной исторіи; str. 603—616: Взаимодѣйствіе прагматизма и культуры; Философія, исторія и теорія прогресса, Историческое Обзорѣніе (сборникъ историч. Общества при Спб. университетѣ), С.-Петербургъ, 1890, str. 113—164.

§ 27. Literatura *polská*:

H. Krzyżanowski, Zasady postępowania cywilnego, 1864.

Szujski, Moralność i wiedza jako czynnik w historyi, 1874.

Szczerbowicz-Wieczór, Poglądy na postęp i jego cele w historyi ludzkości, 1876.

Żychliński, Pogląd na historyczny rozwój ide postępu, Biblioteka Warszawska, 1882.

§ 28. Literatura *anglická*:

Vedle příslušných statí u Tylora, Milla, Spencera a j.

A. I. Alison, The philosophy and history of civilisation London, 1859.

J. Ogden, Science of education or Philosophy of human culture, Cincinnati, 1881.

Gore, The scientific basis of national progress, including that of morality, 1882.

A. D. White, On studies in general history and the history of civilization, New-York, 1885. (Papers of the American historical association, vol. I nr. 2., 1885). Sr. Bernheim, Lehrbuch d. histor. Methode, 79, 82.

J. H. Ferguson, The philosophy of civilisation, London, 1890.

§ 29. Literatura *francouzská*:

P. Leroux, De l'humanité, son principe et son avenir. 2. vyd. 1845.

Javary, De l'idée du progrès, Paris, 1851.

Proudhon, Philosophie du progrès, Bruxelles, 1853.

Thonissen, La théorie du progrès indéfini, 1859.

Antonides, Essai sur l'histoire de l'humanité, Paris, 1859.

Véron, Le progrès intellectuel dans l'humanité, Paris, 1862

Ferron, Théorie du progrès, 1867.

Ch. Pellarin, Qu'est ce que la civilisation?, Paris, 1868.

Cortambert, La religion du progrès, New-York, 1874.

Bouillier, Morale et progrès, 1875.

Th. Funck-Brentano, La civilisation et ses lois Paris, 1876.

Pelletan, La loi du progrès, 1881.

M. Régis, Etude sur la marche du progrès dans l'humanité, Versailles, 1881.

Dusaert, Méditations sur la loi du progrès, La statique morale et la vérité religieuse, 1882.

R. Federici, Les lois du progrès, Paris, 1888. (Z italského).

L. Maury, Essai sur les origines de l'idée du progrès, 1891.

§ 30. Literatura *německá*:

Alb. Jansen, Die Idee des Fortschritts in der Universalgeschichte, Eine philosophisch-historische Studie, Brandenburg, 1863.

J. Schömnig, Uiber die Gesetze der Culturentwicklung, Göttingen, 1869.

Noiré, Die Welt als Entwicklung des Geistes, Leipzig, 1874.

R. Fr. Grau, Ursprünge und Ziele unserer Culturentwicklung, Gütersloh, 1875.

Fischer, Uiber das Gesetz der Entwicklung auf psychisch-ethischem Gebiete, Würzburg, 1875.

Chr. Muff, Was ist Cultur?, Halle, 1880.

C. Weiss, Was ist wahre Bildung?, Berlin, 1881.

G. Ratzinger, Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen, Ethisch-soziale Studien über Cultur und Civilisation, Freiburg, 1881.

E. d. Lasker, Wege und Ziele der Culturentwicklung, Leipzig, 1881; proti tomu polemika, Herr Lasker mit Setzer-scholien von Peter Simplex, Schriftsetzer, Leipzig, 1881.

Stieglitz, Grundsätze der historischen Entwicklung, Wien, 1881.

Zöller, Uiber den Grund und das Ziel der menschlichen Entwicklung, Leipzig, Lindau, 1883.

Backmeister, Der sittliche Fortschritt, 1886.

G. Schlosser, Fortschritt und Fortentwicklung im Kultur-leben, Heilbronn, 1887.

Robert v. Nostitz-Rieneck S. J., Das Problem der Cultur, Freiburg i. B. 1888.

Eb. Gotthein, Die Aufgaben der Kulturgeschichte, Leipzig, 1889.

K. W. Jurische, Grundlage der Philosophie der Kultur, Berlin, 1890.

D. Schäfer, Geschichte und Kulturgeschichte, Jena 1891.

§ 31. Literatura italská:

Baroli, Il progresso considerato nei suoi rapporti scientifici e morali, Milano, 1842.

Borghi, Il progresso universale, 1876.

Macchiarioli, Proposta e prolegomeni della storia dell'umano progresso, 1878.

B. Fontana, Sulla dottrina dell'incivilimento, 1879.

Armato, L'individuo e lo stato, come fattori di progresso, Palermo, 1880.

Federici, Le leggi di progresso, Roma, 1882, (2. vyd.).

E. Zannoni, La civiltà, Milano, 1890.

Chtíce podati v dalším hlavně novější a nejnovější literaturu kulturně-historickou, pokud nebyla ještě uvedena ve statích předchozích, přirozeně pokládali jsme za nutné, sestavit ji v nějaký přehled. A tu se nám zdálo, že bude vhodné postupovati asi tímto způsobem:

§ 32. Kulturní historik pátraje po vzniku a začátcích osvěty a vzdělanosti lidské, jež se nejasně kmitají v mlžinách pravěkých a ztrácejí se v nesnadno jemu přístupných temnotách předhistorických, nezbytně musí na radu a vysvětlení zajíti ku vědám příslušným, *k anthropologovi, ku praehistorickému archaeologovi*. Výsledky studií jejich přejímá jakožto základy a podstavu dalších studií vlastních. Aby sám byl tu důkladným a všestranným odborníkem, bylo by při složitosti a rozsahu jmenovaných věd velice nesnadno; ba není to vůbec možná. Proto jsou mu vítány všeliké výtěžky vědeckého studia praehistorického. Proto potřeba, aby se seznámil aspoň poněkud s dotýcnou literaturou odbornou, odkud by pak čerpal poučení.

Jisto je, že začátky historie kulturní dlužno navazovati na výzkumy odborného bádání praehistorického o vzdělanostních poměrech nejstarších. Z bohaté literatury (udáváme pod čarou¹⁾ některé spisy novější) jde kulturnímu historikovi zejména o vý-

¹⁾ K. Chr. Krause, Das Urbild der Menschheit, 2. vyd. Göttingen, 1851; Ch. Lyell, The antiquity of man, London, 1863; J. Lubbock, Prehistoric times, London, 1865; L. Figuiet, L'homme primitif, Paris, 1870; E. T. Hamy, Précis de paléontologie humaine, Paris, 1870; Riolani, Anthropologie, l'ancienneté de l'homme, 1873; G. Herbst, Die Urgeschichte der Menschheit, 1878; Zaborowski, L'homme préhistorique, Paris, 1878; Joly, L'homme avant les métaux, Paris, 1879; W. Baer a Fr. v. Hellwald, Der vorgeschichtliche Mensch, Ursprung und Entwicklung des Menschengeschlechtes, Leipzig, 1874, 2. vyd. 1880; G. de Mortillet, Le Préhistorique, antiquité de l'homme, Paris, 1883; A. Rauber, Urgeschichte des Menschen, Leipzig, 1884; Ch. Debierre, L'homme avant l'histoire, Paris, 1887; M. Van den Berghe, L'homme avant l'histoire, Paris, 1887; B. Yesares, Ensayos criticos sobre las tres edades de la historia I. Tiempos prehistóricos, Madrid, 1888; E. A. Мефевъ, Изъ доисторической жизни человека, Антропол. очерки изъ далекаго прошлаго, Дѣло, 1888, 80—135; J. de Baye, L'archéologie préhistorique, Paris, 1888; S. Ursini-Scuderi, La preistoria umana, Palermo, 1890; Verneau, L'enfance de l'humanité, Paris, 1890; Chr. Hostmann, Studien zur vorgeschichtlichen Archaeologie, Braunschweig, 1890; poněkud sem patří kniha L. Büchnera známého již starší prací Der Mensch und seine Stellung in der Natur in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft, Leipzig 1872, Das goldene Zeitalter oder des Leben vor der Geschichte, Berlin, 1891; Th. Wilson, A study of prehistoric anthropology, Washington, 1890. O praehistorii srv. Niederle, Nástin dějin anthropologie, Athenaeum, 1881, 51 a Kovář, Athenaeum, 1891, č. 7. str. 211. Jako literárně-historicky zajímavý zjev uvádíme mimochodem knížku J. Komáda, Ubersicht einer Urgeschichte der Welt und des Menschen in Bezug auf die ersten Ansiedlungen

sledky knih, v nichž autor si všímal rozvoje a zbytků primitivní kultury lidské bedlivěji než autor, jehož úkolem bylo líčiti pravěk vůbec. V napověděném směru psali vedle J. Lubbocka²⁾ J. D. Baldwin³⁾, hlavně E. B. Tylor.⁴⁾ Znalost jeho theorie o kulturních přežitcích (survivals in culture) je pro kulturního historika nevyhnutelná. Dále O. Leixner⁵⁾, F. Lenormant⁶⁾ D. Wilson⁷⁾, O. Caspari⁸⁾, A. Daux⁹⁾, Joly¹⁰⁾, M. Salesy Ferré¹¹⁾, E. Reclus¹²⁾, M. Alsberg¹³⁾, de Nadaillac¹⁴⁾, Z. S. Sampson¹⁵⁾.

Poněkud patří sem kniha, kde Gaspare Buffa¹⁶⁾ uvažuje o geografických poměrech při rozvoji lidstva. M. Hoernes pokouší se na základě posavadních vědeckých výzkumů sestavit praehistorii člověka.¹⁷⁾

und Wanderungen des menschlichen Urstammes und die Entstehung der Staats- und Kriegsverfassungen, Wien und Prag, 1818.

²⁾ Origin of civilisation and primitive condition of man, London, 1870.

³⁾ Prehistoric nations or enquiries concerning some of the great peoples and civilisations of antiquity, London, 1869.

⁴⁾ Vedle knih Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilisation 1. vyd. 1865, 2. vyd. 1870, An introduction to the Study of man and civilization, 1881, znamenitá skladba Primitive culture, the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom, 1871.

⁵⁾ Die Anfänge der Cultur, Geschichtliche und archäologische Studien, Jena, 1875.

⁶⁾ Les premières civilisations, étude d'histoire et d'archéologie, Paris, 1874.

⁷⁾ Prehistoric man, researches into the origin of civilisation in the old and the new world, London, 1865, 1866, 3. vyd. 1876.

⁸⁾ Urgeschichte der Menschheit mit Rücksicht auf die natürliche Entwicklung der frühesten Geistesleben, Leipzig, 1873; 2. vyd. 1877.

⁹⁾ Études préhistoriques; L'industrie humaine, ses origines, ses premiers essais, Paris, 1877.

¹⁰⁾ Mensch vor der Zeit d. Metalle, 1880. Vyd. něm. rozmnož. Srv. p. 1.

¹¹⁾ Prehistoria y origen de la civilizacion, Madrid, 1880.

¹²⁾ Les temps préhistoriques, Paris, 1884. Právě vyd. angl. překlad jeho spisu »Les primitifs. Primitive Folk, studies in comparative ethnology, London, 1891.

¹³⁾ Anthropologie mit Berücksichtigung der Urgeschichte des Menschen, Stuttgart, 1887.

¹⁴⁾ Vedle práce: Les premiers hommes et les temps préhistoriques, Paris, 1881. — Moeurs et monuments des peuples préhistoriques, Paris, 1888.

¹⁵⁾ Primitive man, Boston, 1890.

¹⁶⁾ Geografia anthropologico-politica, Genua, 1890.

¹⁷⁾ Urgeschichte des Menschen n. d. heutigen Standpunkte der Wissenschaft, 1891.

U Rusů vedle knihy Simonovičovy¹⁸⁾, která sem poněkud patří, obíral se studiem jmenovaným Pirogov.¹⁹⁾

Zejména dlužno tu vytknouti pěkný spis Le Bonův²⁰⁾. Přehledně a názorně popsána tam doba nejstaršího rozvoje kultury. Líčeny vznik a začátky řeči, rodiny, práva, náboženství, mravnosti, průmyslu. Po té načrtán význam prastarých kultur orientálních (škoda, že bylo pomínuto Číňanův a Indů) pro potomní rozvoj kultury evropské.

§ 33. Vedle palaeologie v pravém slova smyslu dodává historikovi kulturnímu mnoho cenných pokynů na posouzenou nejstarších poměrů kulturních oddíl jazykozpytu přirovnávacího, tak zv. „palaeologie linguistická“. Dlužno si všimnouti vedle všech jiných A. Picteta²¹⁾ a knihy O. Schraderovy²²⁾, jeho studie o kulturní historii indogermanské založené na bádání jazykozpytném²³⁾ a spisku Plotnikova²⁴⁾.

Spisy moderních historiků, kteří vedle zápisů kronikářských těžší z výzkumů jazykozpytných, světle dokazují, jak neocenitelný význam pro historika má palaeologie linguistická.

Že může historik použiti toliko bezpečných, od kompetentních badatelův odborníků docela zajištěných výtěžků palaeologie linguistické a jazykozpytu vůbec a nikoli dohadů nevědeckých, určité

¹⁸⁾ Сравненіе періодовъ индивидуальнаго развитія ребенка съ эпохами чловѣчества, С.-Петербургъ, 1884.

¹⁹⁾ Семасіологическія и археологическія темы по исторіи первобытной культуры, Одесса, 1887.

²⁰⁾ Les premières civilisations, Paris, 1889. Srv. starší práci téhož autora: L'homme et les sociétés, leurs origines et leur histoire, Paris, 1880.

²¹⁾ Les origines Indo-Européennes ou les Aryas primitifs, Essai de paléontologie linguistique, Paris, 1850—1863, I—II.

²²⁾ Sprachvergleichung und Urgeschichte, Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Alterthums, Jena, 1883; 2. vyd. rozmnožené, tamtéž 1890. Proti Schraderovi vydal spis P. v. Bradke, Uiber Methode und Ergebnisse der arischen Alterthumswissenschaft, Giessen, 1890, vedle jiného vytýkáje mu, že při linguistických vývodech zapomíná výzkumů věd starožitnických.

²³⁾ Uiber den Gedanken einer Kulturgeschichte der Indogermanen auf sprachwissenschaftlicher Grundlage, Jena, 1887.

²⁴⁾ Главнiя черты арііекоі доісторическоі культуры по даннымъ сравнительнаго языкознанія, Воронежъ, 1890.

nerozřešených a snad fantastických hříček etymologických, na způsob Meluzína = české bohyni, zvané od medu Medulina — — rozumí se při vážné snaze vědecké samo sebou.²⁵⁾

§. 34. Historik vůbec nezbytně všimati si musí při dějinách *vědy geografické*. Známý je výrok K. Rittera: »Tolik je jisto: dějiny nedějí se mimo přírodu, mimo zemi, nýbrž na zemi.« Blíže o věci se rozepsati bylo by od místa, zvláště můžeme-li se odvolati vedle spisu Ritterova²⁶⁾ na O. Peschela²⁷⁾ a důkladnou knihu Ratzelovu²⁸⁾. Jen jsme chtěli napověděti, že postup a rozvoj kultury bez znalosti a stálého pozorování příslušných podmínek geografických (přístupnost či neschůdnost krajiny, úrodnost či neplodnost krajiny, řeky a jejich splavnost, rozčlenění břehů přímořských, poloha tak zv. středomořská a poloha oceanová, poloha příznivá pro vývoj obchodu, jehož důležitost pro dějiny kulturní²⁹⁾ je nepopíratelná — dráhy obchodní jsou pravidelně řečiště, kudy proudí kultura — poměry klimatické a pod.) nikterak nemůže býti líčen a nemůže jemu býti porozuměno.³⁰⁾

²⁵⁾ U nás psal o linguistické palaeontologii při referátu o knize Schraderově Dr. Em. Kovář, Literární hlídka »Nár. Listů«, 1891, č. 16; Athenaeum, 1891, 210.

²⁶⁾ Die Erdkunde im Verhältnisse zur Natur und Geschichte des Menschen, Berlin, 1817, 1818 (2 svazky); vyd. 2. 1822—1859.

²⁷⁾ Jde tu o spis: Geschichte der Erdkunde bis auf Al. v. Humboldt und Karl Ritter, München, 1865.

²⁸⁾ Anthropogeographie oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte, Stuttgart, 1882, zvláště na str. 23—38: Die Beziehungen zwischen Geographie und Geschichte, II. 1891; Die anthropogeographischen Begriffe, Berichte d. sächs. Ges. d. Wissenschaften, 41, str. 301—324.

²⁹⁾ Viz H. Keferstain, Die cultur-historische Bedeutung des Handels, 1864; Götz, Verkehrswege im Dienste des Welthandels Stuttgart, 1888. Srv. Mylius, Handel in seinem Einflusse auf Entwicklung der bürgerlichen, geistigen und sittlichen Kultur, Köln, 1829.

³⁰⁾ Srv. článek T. G. Masaryka, Člověk a příroda, Květy, 1890, str. 95 ad. a knihy: P. Foissac, De l'influence des climats sur l'homme et des agents phys. sur le moral, Paris, 1867; de Clos, De l'influence des plantes sur la civilisation, Toulouse, 1866; E. Reich, Die Abhängigkeit der Civilisation von der Persönlichkeit des Menschen und von der Befriedigung der Lebensbedürfnisse, Minden, 1883; Oppenheimer, Ueber den Einfluss des Klimas auf den Menschen, Berlin, 1884; F. Hoffmann, Der Einfluss der Natur auf die Kulturentwicklung der Menschen, Hamburg, 1885 a j. v.

Vše to pevnými důvody ve své knize dokázal Ratzel. Nejnověji otázkou znovu se obíral L. Mečnikov v knize o vlivu velikých řek na rozvoj osvěty a vzdělanosti.³¹⁾ V úvodních statích dokazuje závislost rozvoje člověčenstva od přírody, od dějiště událostí dějepisných.

Je tudíž oprávněný požadavek, aby ten, kdo líčiti chce rozvoj kultury, dbal při tom výzkumů *anthropogeografických* a užíval výsledků sociologické *mesologie*.

§. 35. V definici kulturní historie (viz str. 58.) a glossách k ní připojených obsažena je povinnost historika kulturního, aby si všiml přítomného stavu, jehož rozvoj historický chce líčiti. Mnoho analogií pro líčení rozvoje vzdělanosti za doby nejstarší dobere se také v popisech posavadního primitivního stavu národů necivilizovaných. Postupoval methodou naznačenou Lubock, Tylor a Quatrefages.³²⁾ Je potřeba, aby kulturní historik těžil z oněch prací vědeckých, jež se obírají kulturním stavem lidstva v přítomnosti. Vysvítá odtud, že si má všimati vědy *ethnografické* a že nesmí pohrdati výsledky práce v oboru lidovědy tak zv. *folkloru*, jež svou činností shledává třeba bezděky pro kulturní historii z vysychajícího zdroje lidového podání přežitky a zbytky starodávné kultury. Rozumí se, že výklad a porozumění většiny podobných kulturních přežitků, jež z dávných dob se udržují posud v lidovém podání, bez znalosti kulturních poměrů starodávných, je často nesnadný a někdy vůbec nemožný. Sběratel zbytků starodávné lidové kultury může konstatovati, že mezi lidem koluje obyčej některý, pověra a pod. Do správného výkladu starodávného zjevu kulturního vždy pustiti se však nemůže bez pomoci historie kulturní. Tato v historicky doložených zprávách a památkách stopuje v minulosti, pokud možná, vznik, proměny a udržování se zjevu toho, jež po létech a létech teprve v přítomnosti v podání lidovém folklorista poznává v podobě pravidelně již pozměněné, zkomolené a tedy pro výklad již méně vhodné, někdy v po-

³¹⁾ La civilisation et les grands fleuves historiques (předmluvu napsal E. Reclus) Paris, 1889. Monografii o Rýnu v téměř rozumu napsal C. Mehlis, Der Rhein und der Strom der Cultur im Mittelalter, Berlin, 1877.

³²⁾ Hommes fossiles et hommes sauvages, Paris, 1884.

době pro sběratele sebe pilnějšího bez známosti kulturních zjevů dávných vůbec nevysvětlitelné. Ba vyskytlo se a bylo odůvodňováno tvrzení, že folkloru vůbec patří do vědy kulturně-historické.³³⁾ Proti tomu se ohrazují a vážně brojí zastavatelé utěšeně vzkvétajícího folkloru, prohlašující jej za obor neodvislý, samostatný, jenž nechce býti ztotožňován nebo snad podřizován ani kulturní historii, ani ethnografii. Hašteření o název není potřeba. Že kulturní historie a folkloru úzce spolu souvisí a vzájemně se doplňují, jisto je nade vší pochybu.

Pominouce širších výkladův o sporu naznačeném, beze všelikého rozhodování o věci poukazujeme ku příslušné literatuře.³⁴⁾

§. 36. Z literatury kulturně-historické, na jejíž vylíčení v této a dalších statích se vydáváme, podáme nejdříve přehled spisů, kde je popisován rozvoj osvěty a vzdělanosti lidstva veškerého z doby nejstarší až po novou dobu, t. j. spisy o *kulturní historii všeobecné* a sice jde nám hlavně o spisy novější, které nebyly posud zaznamenaný v §§. předchozích.

Kulturní historii všeobecnou (ač název slibuje spíše dějiny umění) se stanoviska ryze ideálního sestavil Moriz Carriere.³⁵⁾

³³⁾ H. Paul, Principien der Sprachgeschichte, 1886 (2. vyd.), 10.

³⁴⁾ Přehledně popisuje spor o folkloru mezi anthropologií, ethnologií, kulturní historií a pod. (upozorňujeme zejména na články Steinthalovy) Bernheim, Lehrbuch der histor. Methode, I. c., 452—453. Z odborné literatury o lidovědě uvádíme: G. W. Cox, An introduction to the science of comparative mythology and folklore, London, 1881; de Puymaigre, Folk-lore, Paris, 1885; Aug. Gittée, Le folklore et son utilité générale, Paris, 1886; L. Katona di Vacz, Zur Bestimmung des Begriffes und Umfangs einer Folklore-Wissenschaft, Graz, 1887; poněkud snad sem patří E. von Bunsen, Die Ueberlieferung, ihre Entstehung und Entwicklung, Leipzig, 1889. — Z badatelů slovanských zevrubně se obíral otázkami o významu lidovědy vedle jiných dr. Ivan D. Šišmanov, Значенство и задачата на нашата етнография, София, 1889, zejména str. 19 a d. Uvádí hojnou literaturu odbornou, mezi jiným: G. L. Gomme, The science of Folk-Lore, The Folk-Lore Journal, London, díl II., část IX., str. 285 ad.; J. S. Stuart-Glennie, Folk-Lore as the complement of culture, díl IV., č. III., str. 213—221; Vinc. Grossi, Il Folk-Lore nella Scienza, nella Letteratura e nell' Arte, Milano, 1880. Srv. také úvahu Lamanského, Живая Старина, 1890, I. str. XLI. a d.

³⁵⁾ Die Kunst im Zusammenhang der Kulturentwicklung und die Ideale der Menschheit, Leipzig, 1863 a d.; 2. vyd. 1871—1874.

Pilný pracovník Henne-Am Rhyn napsal vedle jiného všeobecné dějiny kulturní, počínaje pravěkem, na základě moderního bádání.³⁶⁾ Nedlouho po něm pokusil se o totéž ve velkých rozměrech J. J. Honegger.³⁷⁾ Kniha jeho má přednost před jinými, že v úvodu názorně vykládá o theorii dějin kulturních. Pojem kultury stanoví podle definice Tylorovy. Vzletný sloh a přehledné roztrídění pečlivě sebraného materialu pojistily autorovi neposlední místo mezi německými kulturními historiky, z jejichž prací dlužno tu dále uvést dílo Jul. Lipperta.³⁸⁾

U Francouzů vedle spisu Ch. Seignobosa³⁹⁾ s pochvalou byla přijata kniha, kterou napsal G. Decoudray.⁴⁰⁾ Záslouhou autorovou je, že zahrnul do své skladby snad všechny výsledky největších badatelů francouzských a anglických, z nichž bývá ve spisech německých ledačeho pominuto. Z literatury anglické druží se ke knize předchozí znamenité, objemné dílo, ozdobené četnými názornými obrázky, sepsané od E. Reicha⁴¹⁾

V Itálii obírá se studiem všeobecných dějin kulturních G. Rosa.⁴²⁾ Maďarsky napsal dějiny lidské kultury K. Szathmáry.⁴³⁾ Ve Švédsku vydávána jest objemná a nákladná kniha o všeobecných dějinách kulturních od Nystroma.⁴⁴⁾

³⁶⁾ Allgemeine Kulturgeschichte von der Urzeit bis zur Gegenwart, Leipzig, 1877—1879 (pravěk, starověk, středověk); Kulturgeschichte der neueren Zeit vom Wiederaufleben der Wissenschaften bis auf die Gegenwart, Leipzig, 1870—1872 (nový věk).

³⁷⁾ Allgemeine Kulturgeschichte, Leipzig, 1882—1886 (pravěk, starověk). Srv. téhož: Grundsteine einer allgemeinen Kulturgeschichte der neuesten Zeit, Leipzig, 1868—1872 (5 svazků).

³⁸⁾ Kulturgeschichte der Menschheit in ihrem organischen Aufbau, Stuttgart, 1886—1887. Srv. starší knihu jeho: Die Kulturgeschichte in einzelnen Hauptstücken, Prag, 1885. Jiná práce téhož bude uvedena při literatuře kulturní historie německé.

³⁹⁾ Histoire de la civilisation, Paris, 1885 (2 svazky, s četnými obrázky).

⁴⁰⁾ Histoire sommaire de la civilisation depuis l'origine jusqu' à nos jours, Paris, 1886.

⁴¹⁾ History of civilisation, lectures on the origin and development of the main institutions of mankind, Cincinnati, 1889.

⁴²⁾ Storia della civiltà, Brescia, 1880.

⁴³⁾ As emberi mivelődés története, v Pešti, 1880.

⁴⁴⁾ Almän kulturhistoria eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, Stockholm, 1887—1890.

Vedle knih jmenovaných vědeckých upravena přehledná kniha pro vyučování kulturním dějinám všeobecným ve školách středních od jmenovaného již Ch. Seignobosa.⁴⁵⁾

§. 37. Podali jsme (§. 32.) odbornou literaturu, z níž čerpá kulturní historik poučení o kultuře lidské v pravěku. Vstupuje-li pak z pravěku do doby historické, chtě stopovati další rozvoj kulturní, obrací nejdříve zrak k východu. Ex oriente lux. Východ je kolébkou vzdělanosti lidské. Východ honosil se vzdělaností již tehda, kdy jinde lidstvo ještě tápalo v čiré temnotě barbarismu. Při řekách Hoang-ho a Yan-tse-kiang (Číňané), při Gangu a Indu (Indové), při Tigridu a Eufratu (Babylonští a Assyrové), při Jordanu (Israelité) a v Africe při Nilu (Egyptané) záhy vyvíjejí se rázovité, typické kulturní poměry, přiměřené vždy národu tomu kterému a někdy vzájemně příbuzné. Zejména Čínsko, Indie a vedle nich rovněž Egypt již v dobách pradávných honosily se utěšeným rozvojem kultury, jejíž vzácné památky a zbytky, ať již druhu jakého koli, podnes právem vzbuzují podivění a uznání přese všechnu starobu.

Dějinnami nejstaršími obírala se řada záslužných pracovníků. Zde toliko práce novější uvádíme. Vedle stránky politické všimali si poněkud také rozvoje kulturního v dobách nejstarších Max Duncker,⁴⁶⁾ G. Rawlinson⁴⁷⁾ a R. Peyrér.⁴⁸⁾ Karějev ve svém úvodu do dějin východu rozhovořil se o kulturním významu orientu.⁴⁹⁾ Podobného obsahu spis právě vydal C. Pui ni.⁵⁰⁾ Samostatné práce o vzdělanosti starověké (nejdříve o zemích východních, pak o Řecku a Římu) napsal E. Maréchal,⁵¹⁾ C. Seignobos⁵²⁾ a J. de Crozals.⁵³⁾ Podle spisu Decoudrayova

⁴⁵⁾ Abrégé de l'histoire de la civilisation depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, Paris, 1889.

⁴⁶⁾ Geschichte des Alterthums, Leipzig, 1856—67; 5. vyd. 1878—1884.

⁴⁷⁾ Ancient history, London, 1887.

⁴⁸⁾ Histoire générale de l'antiquité, Paris 1888 (Východ, Řecko, Řím).

⁴⁹⁾ Введение въ курсъ исторіи древняго востока, С.-Петербургъ, 1887.

⁵⁰⁾ Le origini della civiltà secondo la tradizione e la storia dell' Estremo Oriente, Firenze, 1891.

⁵¹⁾ Histoire de la civilisation ancienne, Paris, 1887.

⁵²⁾ Histoire de la civilisation ancienne, Paris, 1888. Srv. téhož Histoire narrative et descriptive des anciens peuples de l'Orient, Paris, 1889.

⁵³⁾ Histoire de la civilisation ancienne: Orient, Grèce et Rome, 2. vyd., Paris, 1888. Srv. knihu R. Ménardova, La vie privée des Anciens, Paris, 1880—1883,

(srv. str. 77., pozn. 40.) vylíčil dějiny civilisace starověké J. Verschoyle.⁵⁴⁾

§. 38. Jmenované spisy obírají se dějinami vzdělanosti starověké vůbec. Mimo to napsány jsou kulturní dějiny jednotlivých zemí zvláště. V době novější podali studie o kultuře *čínské* A. Stolpovskaja⁵⁵⁾ a o kultuře *staroindické* Leop. v. Ohrlich,⁵⁶⁾ Weber,⁵⁷⁾ H. Zimmer,⁵⁸⁾ F. M. Müller,⁵⁹⁾ Gust. Le Bon⁶⁰⁾ a na základě rozsáhlých studií Leop. v. Schroeder⁶²⁾ a R. Ch. Dutta.⁶¹⁾

§. 39. Dějiny kultury *babylonsko-assyrské*⁶³⁾ líčili vedle starších prací G. Rawlinson⁶⁴⁾, Fr. Spiegel⁶⁵⁾, Halévy⁶⁶⁾, W. Geiger⁶⁷⁾, Hommel⁶⁸⁾, M. Haberlandt⁶⁹⁾, Fr. Kaulen.⁷⁰⁾

nákladně zdobenou obrazy památek starověkých. Díl I. Les peuples de l'Antiquité. II. La famille. III. Le travail. IV. Les institutions.

⁵⁴⁾ The history of ancient civilisation, London, 1889.

⁵⁵⁾ Очеркъ исторіи культуры китайскаго народа, съ приложеніемъ рецензіи на статью В. С. Соловьева „Китай и Европа“, Москва, 1891.

⁵⁶⁾ Culturgeschichte Indiens, vyd. prof. Böttger, Leipzig, 1861.

⁵⁷⁾ Indische Skizzen, Berlin, 1857.

⁵⁸⁾ Altindisches Leben, Die Cultur der vedischen Arier nach den Samhita dargestellt, Berlin, 1879.

⁵⁹⁾ Indien in seiner weltgeschichtlichen Bedeutung, něm. překlad od C. Cappellera, Leipzig, 1884.

⁶⁰⁾ Les civilisations de l'Inde, Paris, 1887 (s přehojnými obrazy, kniha skvostně vydaná).

⁶¹⁾ Indiens Literatur und Cultur in historischer Entwicklung, Leipzig, 1887. Srv. referát Dra E. Kováče, Athenaeum, 1888, 227—230.

⁶²⁾ A history of civilisation in ancient India based on Sanskrit literature, Calcutta, 1889.

⁶³⁾ Srv. Honneger, Katechismus der Culturgeschichte, 1879, 85—92.

⁶⁴⁾ The five great monarchies of the ancient eastern world or the history, geography and antiquities of Chaldaea, Assyria, Babylon, Media and Persia, 2. vydání, London, 1871.

⁶⁵⁾ Eranische Alterthumskunde, Leipzig, 1871—1872.

⁶⁶⁾ Recherches critiques sur l'origine de la civilisation babylonique, Paris, 1876.

⁶⁷⁾ Ostiranische Kultur im Altertum, Erlangen, 1882.

⁶⁸⁾ Die vorsemitischen Kulturen in Aegypten und Babylonien, Leipzig, 1883.

⁶⁹⁾ Assyrisch-babylonische Alterthümer, Wien, 1886.

⁷⁰⁾ Assyrien und Babylonien nach den neuesten Entdeckungen, 3. vydání, Freiburg i. B. 1887, 1891.

a E. Babelon v pokračování Lenormantova díla o historii východu ve starověku.⁷¹⁾

Důležitý význam Semitů pro kulturní dějiny ocenil důkladně vedle E. Renana již jmenovaný Hommel ve zvláštní monografii.⁷²⁾

Pro dobu nejstarší po stránce kulturní místo ne poslední zaujímají Židé. Mimo starší známé studie Ewaldovy, spis Jul. Fürsta⁷³⁾ a knihu Nussbaumovu⁷⁴⁾, sestavili kulturní dějiny židovské J. H. Dessauer⁷⁵⁾ a velmi přehledně O. Henne-Am Rhyn.⁷⁶⁾ Vzpomenouti tu sluší také nejnovější práce B. Pomeranze.⁷⁷⁾

O staré kultuře v *Malé Asii* psal J. Soury, připojiv zároveň vhodné výklady o vzdělanosti starořecké.⁷⁸⁾

§ 40. Z Asie přecházíme v úrodné kraje *egyptské*, kde poměry pro rozvoj vzdělanosti byly nad jiné příznivé. Z nich vzklíčila v pradávnych dobách a záhy vospěla v dokonalost podivuhodnou rázovitá vzdělanost staroegyptská. Není divu, že vzdělanost ta, že proslulé umění staroegyptské, život společenský a pod. byly předmětem vážných a rozsáhlých studií, zvláště když s dostatek bylo porozuměno nepopíratelnému významu kultury staroegyptské při vytváření zárodků kultury všeobecné.⁷⁹⁾ Z dlouhé řady badatelů

⁷¹⁾ Histoire ancienne de l'Orient jusqu'aux guerres médiques, par Fr. Lenormant, continuée par E. Babelon, 9. vyd., tome V.: La civilisation assyro-chaldéenne, Paris, 1887. Srv. referát dra. J. V. Práška, Athenaeum, 1887, 38—40.

⁷²⁾ Die Semiten und ihre Bedeutung für die Kulturgeschichte, Leipzig, 1881.

⁷³⁾ Cultur- und Literaturgeschichte der Juden in Asien, Leipzig, 1849.

⁷⁴⁾ Historia żydów od Mojżesza do epoki obecnej, podług najwiarygodniejszych źródeł, Warszawa, 1889.

⁷⁵⁾ Geschichte der Israeliten mit besonderer Berücksichtigung der Kulturgeschichte derselben, nové vyd., Breslau, 1870.

⁷⁶⁾ Kulturgeschichte des Judenthums von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Jena, 1880. Srv. také knihu P. Cassela, Die Juden in der Weltgeschichte, Berlin, 1880.

⁷⁷⁾ La Grèce et la Judée dans l'antiquité, coup d'oeil sur la vie intellectuelle et morale des anciens Grecs et Hébreux, Paris, 1891.

⁷⁸⁾ Etudes historiques sur les religions, les arts, la civilisation de l'Asie antérieure et de la Grèce, Paris, 1877.

⁷⁹⁾ Srv. Ch. K. v. Bunsen, Aegyptens-Rolle in der Weltgeschichte, Gotha, 1844—1845 (5 svazků).

buďtež uvedeni: G. R. Gliddon,⁸⁰⁾ Uhlemann,⁸¹⁾ Wilkin-son,⁸²⁾ F. J. Louth,⁸³⁾ Harkniss,⁸⁴⁾ Ebers,⁸⁵⁾ Ad. Ermann,⁸⁶⁾ Miguel Morayta,⁸⁷⁾ G. Maspéro,⁸⁸⁾ H. Brugsch⁸⁹⁾ a Wiedemann⁹⁰⁾ a V. Michajlovský.⁹¹⁾ Kulturní poměry egyptské v době nové studoval M. Lüttke.⁹²⁾

§ 41. Zárodky *evropské* kultury ztrácejí se v temnu věků předhistorických. Dlužno tu opět jíti na radu k odborníkům. Vedle všech badatelů jiných, kteří se pokoušeli luštití otázky o předhistorické a nejstarší civilizaci nynějších národův evropských, uvádíme G. Rosu,⁹³⁾ Le Hona,⁹⁴⁾ Fr. Ratzela,⁹⁵⁾ M. Mucha⁹⁶⁾ a J. S. Taylora.⁹⁷⁾

⁸⁰⁾ Ancient Egypt, A series of chapters on early egyptian history, archaeology . . ., 1848.

⁸¹⁾ Handbuch der aegyptischen Alterthumskunde, 1857.

⁸²⁾ The manners and customs of the ancient Egyptians, including their private life, government, laws, arts, manufactures, religion, agriculture and early history . . . opravené 2. vyd. od S. Bircha, London, 1878 (přev. vyd. 1837).

⁸³⁾ Aus Aegyptens Vorzeit, Eine übersichtliche Darstellung der ägyptischen Geschichte und Cultur von den ersten Anfängen bis auf Augustus, Berlin, 1881.

⁸⁴⁾ Egyptian life and history as illustrated by the monuments, London, 1884.

⁸⁵⁾ České vydání od dra. Ot. Hostinského »Egypt slovem i obrazem«, v Praze 1883—1884.

⁸⁶⁾ Aegypten und aegyptisches Leben im Alterthum, Tübingen, 1885.

⁸⁷⁾ Něm. překlad ze španělštiny od A. Schwarze, Alt-Egypten, Berlin, 1887.

⁸⁸⁾ L'archéologie égyptienne, Paris, 1887.

⁸⁹⁾ Vedle jiného: Religion und Mythologie der alten Aegypter, Nach den Denkmälern bearb., 2. vyd., Leipzig, 1891, kde hojně zpráv kulturně-historických.

⁹⁰⁾ Geschichte von Alt-Aegypten, 1891.

⁹¹⁾ Древнѣйшіе центры просвѣщенія, Египетъ и Халдея, Москва, 1891.

⁹²⁾ Aegyptens neue Zeit, Beitrag zur Culturgeschichte des gegenwärtigen Jahrhunderts, sowie zur Charakteristik des Orients und des Islams, Leipzig, 1873.

⁹³⁾ Le origini della civiltà in l'Europa, Milano, 1864. Zmínky zasluhují B. Kneisel, Kulturzustand der indogerman. Völker vor ihrer Trennung, Naumburg, 1867; d'Arbois de Jubainville, Les premiers habitants de l'Europe, Paris, 1889.

⁹⁴⁾ Temps antédiluviens et préhistoriques: L'homme fossile en Europe, son industrie, ses moeurs, ses oeuvres d'art, Bruxelles, 1867.

⁹⁵⁾ Vorgeschichte des europäischen Menschen, München, 1874.

⁹⁶⁾ Die Kupferzeit in Europa und ihr Verhältniss zur Cultur der Indogermanen, Wien, 1886.

⁹⁷⁾ The origin of the Arrians, an account of the prehistoric ethnology and civilisation of Europe, London, 1889.

Že při vytváření se kultury evropské ve starověku i středověku a pak v době nové vzájemně na sebe působily vzdělanost východní a vyvinující se vzdělanost evropská, vysvitá přirozeně z polohy geografické. Líčení kulturních styků napověděných věnovány byly zvláštní úvahy.⁹⁸⁾ Se stanoviska podobného vykládal vznik a rozvoj vzdělanosti v Evropě J. W. Draper,⁹⁹⁾ pokoušeje se ze stručného náčrtku kultury východní, zejména indské a egyptské, přejítí k dějinám řecké osvěty, všímaje si hlavně filosofie a dalšího pak rozvoje kulturního (ve středověku jde mu nejvíce o církevní poměry a jejich význam; v novém věku líčí pokroky na poli věd přírodních a technických).

G. H o y n s vede asi podobně čtoucího z východu do Řecka, a ukázav mu utěšený rozkvět vzdělanosti řecké, a dotknuv se etruské kultury, líčí kulturu římskou a nadšeně pak velebí postup víry křesťanské.¹⁰⁰⁾

V týž asi rozum psali R. Mahrenholtz a Aug. Wünsche všímajice si vedle poměrů kulturních také živlu politického v rozvoji národů evropských.¹⁾

§ 42. V dobách, kdy Evropa takofka všecka ještě dřímala v nečinnosti, nebo lpěla na prvních primitivních stupních kulturního rozvoje, dospěli již *Řekové* a po nich *Římané* značně výše kulturní. Zeměpisná poloha, rozčleněné pobřeží poloostrovů středozemnomořských a příznivé podnebí podporovaly vydatně ušlechtilé, ideální snažení a horlivé zápolení na kolbišti práce kulturní. O kultuře žádného národu nebylo tolik psáno a tak podrobně bádáno, jak o kultuře národů klassických. Kdy ještě nebylo ani potuchy o dějinách kulturních, již byly vydávány knihy o římských a řeckých starožitnostech, veřejných i soukromých. Studium mohutnělo v tomto století novými a novými výzkumy i vzácnými, netušenými

⁹⁸⁾ Srv. v. Kremer, Culturgeschichtliche Beziehungen zwischen Europa und dem Oriente, Wien, 1876; R. v. Scala, Vortrag über die wichtigsten Beziehungen des Orients zum Occidente im Mittelalter und Neuzeit, Leipzig, 1887.

⁹⁹⁾ History of the intellectual development in Europe, London, 1864.

¹⁰⁰⁾ Die alte Welt in ihrem Bildungsgange als Grundlage der Kultur der Gegenwart Berlin, 1876.

¹⁾ Grundzüge der staatlichen und geistigen Entwicklung der europäischen Völker, Oppeln, 1888.

nálezy. Nemůže nikterak býti od knížky této požadováno, aby všecka ohromná literatura příslušná byla tu uvedena. Odborníci psali jednak o kultuře národův obou,²⁾ nebo jen o vzdělanosti řecké³⁾ a zase jen o vzdělanosti římské.⁴⁾ Poměry vzdělanostní na sklonku říše římské vylíčil dopodrobna L. F r i e d l ä n d e r.⁵⁾

Přechod kultury starověké do středověku, od Augusta až po Karla Velikého, nastínil L e c k y.⁶⁾ Ve třetí a čtvrté stati svého spisu vykládá, jaký vliv a jaké účiny mělo nové náboženství, křesťanství. Podobnou látkou, jakou zpracoval ve svém spisu Lecky, obírali se C. S c h m i d t⁷⁾ (před Leckym) a nejnověji J. d e C r o z a l s.⁸⁾

§ 43. Křesťanství zdědilo hojně poklady, pokud byly zachovány z trosek klassické kultury ve zřícené budově státu římského. Zdědilo a pak po svých názorech je upravivši, šířilo s evangeliem

²⁾ W. A. Becker: Charikles, Bilder altgriech. Sitte, 2. vyd. pořídil K. F. Hermann; Gallus oder röm. Scenen aus der Zeit des Augustus, 3. vyd., od W. Reina; K. F. Hermann: Culturgeschichte der Griechen und Römer, vyd. K. G. Schmidt, Göttingen, 1857—1858; Kulturbilder des klassischen Alterthums, vyd. od E. A. Seemanna, Leipzig, 1869 ad. (W. Richter: Handel und Verkehr der wichtigsten Völker des Mittelmeeres im Alterthum; týž, Die Spiele der Griechen und Römer; O. Seemann: Die gottesdienstliche Gebräuche der Griechen und Römer; M. Fickelscherer, Das Kriegswesen der Alten); E. Guhl-W. Kroner, Das Leben der Griechen und Römer nach antiken Bildwerken dargestellt, Berlin, 5. vyd., 1882 atd. atd. U nás V e l i š š k ý, Život Řekův a Římanů.

³⁾ Limbourg Brouwer, Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs jusqu'à la domin. des Romains, 1833 ad. (8 svazků); K. P a p a r i g o p u l o, Histoire de la civilisation hellénique, Paris, 1878; L. A m a t i, Saggio dell antica civiltà greca, Milano, 1887; H. B l ü m n e r, Leben und Sitten der Griechen, Leipzig, 1887 atd.

⁴⁾ W. A r n o l d, Cultur und Recht der Römer, Berlin, 1868; H. B e n d e r, Rom und römisches Leben in Altertume, Tübingen, 1879; J. J u n g, Leben und Sitten der Römer, Leipzig, 1883 atd. U nás dr. K. C u m p f e, Kulturní obrázky ze starého Říma, 1890, v Praze.

⁵⁾ Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine, Leipzig, 5. vyd., 1881.

⁶⁾ History of European morals from Augustus to the Charle Magne, London, 1869.

⁷⁾ Essai historique sur la société civile dans le monde Romain et sur sa transformation par le Christianisme, Strasburg, 1853.

⁸⁾ Histoire de la civilisation depuis les temps antiques jusqu'à Charlemagne, Grenoble, 1888.

mezi národy, kteří pokřtěni byli. Vliv křesťanství při rozvoji evropské kultury, na západě i na východě, je nepopíratelný.

Literatura o významu křesťanství při pokroku vzdělanosti a osvěty je rozsáhlá. Spisovatelé uvažují o věci z různých stanovisek. Nám tuto jde o pouhé bibliografické údaje.

Pomíjíme historických knih, psaných se stanoviska čistě theologického, jako psal Guiraud (vychází v líčení dějin od hříchu prvotního⁹⁾, Eyth (píše¹⁰⁾ se stanoviska protestantského), Bunsen¹¹⁾, Nerva¹²⁾, Rottels¹³⁾, Euler¹⁴⁾, Kleinert¹⁵⁾ a jiní. Vážné úvahy o poměru vzdělanosti a křesťanství psali L. Wiese¹⁶⁾, Dan. Schenkel¹⁷⁾, H. Kritzler¹⁸⁾, B. F. Underwood¹⁹⁾, H. Delff²⁰⁾, E. Ceballos Quintana²¹⁾, M. Polo y Peyrolon²²⁾, J. C. Shairp²³⁾, A. Gusev²⁴⁾, V. Plotnikov²⁵⁾, G. Kurth²⁶⁾, A.

⁹⁾ Philosophie catholique de l'histoire ou l'histoire expliquée, 2. vyd., 1841. Srv. Карѣвъ, Основные вопросы философии истории, I. c., I. str. 313.

¹⁰⁾ Ueberblick der Weltgeschichte vom christlichen Standpunkt, 1853. Srv. Карѣвъ, I. c., str. 310.

¹¹⁾ Gott in der Geschichte oder der Fortschritt des Glaubens an eine sittliche Weltordnung, 1857.

¹²⁾ Spis citován u Karějeva, Основные вопросы философии истории, I. c. I. 324: Dieu dans les cieux, dans la nature et l'humanité ou la philosophie positive de l'histoire.

¹³⁾ Gottes Erziehung des menschlichen Geschlechts durch Christus oder auch eine Philosophie der Geschichte, 1859. U Karějeva, I. c., I. str. 328.

¹⁴⁾ Die vorchristliche Religions- und Sittengeschichte als Einleitung zur Kirchengeschichte, London, 1887.

¹⁵⁾ Zur christlichen Kultus- und Kulturgeschichte, Berlin, 1888.

¹⁶⁾ Bildung und Christenthum, eine historische Betrachtung. Berlin, 1852.

¹⁷⁾ Christenthum und Kirche im Einklange mit der Kulturentwicklung, Wiesbaden, 1867.

¹⁸⁾ Humanität und Christenthum, Gotha, 1867, 2. svazek: Cultur und Kirche.

¹⁹⁾ The influence of Christianity on civilization, New-York, 1873.

²⁰⁾ Cultur und Religion, Gotha, 1875.

²¹⁾ El cristianismo y la civilizacion, Madrid, 1880.

²²⁾ El cristianismo y la civilizacion, Valencia, 1881.

²³⁾ Culture and religion in some of their relations, New-York, 1881.

²⁴⁾ Христiанство въ его отношенiи къ философи и наукѣ, Москва, 1885.

²⁵⁾ Исторiя христiанскаго просвѣщенiя въ его отношенiяхъ къ древней греко-римской образованности, Казань, 1885.

²⁶⁾ V úvodě spisu Les origines de la civilisation moderne, Paris, 1886.

Walter²⁷⁾ a j. v. Z nejnovějších spisovatelů vyniká dílo A. M. Weissa²⁸⁾, psané věčně.

§ 44. Po bouřlivých převratech, způsobených stěhováním národů kulturou doby té obírá se²⁹⁾ Fr. Nonnemann) na podkladě rozličných národních tradic za přispění zbytků kultury klassické pod vlivem křesťanství vzniká kultura středověká. Sem patří také spis A. F. Ozanama.³⁰⁾ Vhodné úvody do dějin středověkých, úvahy, kdež i kulturních poměrů si všímáno, sestavili Karějev³¹⁾ a E. Emerton.³²⁾

O kultuře byzantské a o starožitnostech kromě monografií o umění psali J. H. Krause³³⁾, a K. Krumbacher³⁴⁾ a nejnověji D. T. Bělajev.³⁵⁾ O vlivu byzantské kultury na Rusi bude psáno jinde. O kulturních zjevech středověkých a renaissanci vydali P. Lacroix a F. Seré nákladně zdobený spis.³⁶⁾ Mimo to P. Lacroix znova ve čtyřech objemných knihách³⁷⁾, četnými původními obrázky i výkladem slovným objasnil poměry středověké i za doby renaissance.

²⁷⁾ Christenthum und Kultur, Frankfurt a. M. 1888.

²⁸⁾ Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sitte und Cultur, Freiburg, 1889—1891.

²⁹⁾ Die Völkerwanderung und die Kultur ihrer Zeit, Leipzig, 1888.

³⁰⁾ La civiltà nel V. secolo: introduzione alla storia della civiltà nel medio evo, con un saggio intorno alle scuole ital. dal V. al XIII. secolo, versione ital. del A. Fabre, Torino, 1891.

³¹⁾ Введенiе въ курсъ исторiи среднихъ вѣковъ, Варшава, 1883; 2. vydání 1886.

³²⁾ An introduction to the study of the middle ages, Boston, 1888.

³³⁾ Die Byzantiner des Mittelalters in ihrer Staats-, Hof- und Privatleben, insbesondere v. Ende des X. bis gegen Ende des XIV. Jhts., Halle, 1869.

³⁴⁾ Ve výkladě připojeném ke studii literární-historické Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches, Berlin, 1891.

³⁵⁾ Византизма, Очерки, материалы и замѣтки по византийскимъ древностямъ, I. С.-Петербургъ 1891.

³⁶⁾ Le moyen-âge et la renaissance, histoire et description des moeurs et usage, du commerce et de l'industrie, des sciences, des arts, des littératures et des beaux arts en Europe, Paris, 1848 (5 svazků).

³⁷⁾ Le moyen âge, Paris, 1873—1878: I. Les arts au moyen âge et à l'époque de la renaissance. II. Moeurs, usages et costumes . . . III. Vie militaire et religieuse. IV. Science et lettres . . .

Středověk býval a někdy bývá posud pojmenován stereotypně »temný«, »pověrečný«. Děje se tu s příhanou narážka na kulturní nevypěstlost tehdejší, na názory, na podivné výstrelky, které vpučely, bujely a kvetly na poli tehdejších pavěd (alchymie, astrologie, čarodějství), fanatismu náboženského a pod. Znamení monografie o středověku po této stránce napsali H. von Eicken,³⁸⁾ H. B. Schindler³⁹⁾, C. Mayer⁴⁰⁾ a G. Romain, dokazuje zevrubně udanými fakty působení církve za středověku.⁴¹⁾

Při utváření se středověké kultury evropské má značný význam vliv arabské vzdělanosti, kteráž dospěla ve Španělsku mohutného rozkvětu a působila odtud silně na vývoj kultury evropské. Ze spisovatelů, kteří se obírali studiem toho, jmenujeme Bebel⁴²⁾ a G. Diercksa.⁴³⁾ O vlivu arabské vzdělanosti zajímavý a poučný spisek napsal náš orientalista Dr. Rud. Dvořák.⁴⁴⁾

Vzdělanost islamskou vůbec studuje pilně Alfred von Kremer, jakž tomu nasvědčuje řada jeho studií kulturně-historických.⁴⁵⁾ Vedle toho roztroušeno plno příspěvků v monografiích odborných.⁴⁶⁾

Pro středověkou kulturu evropskou mají veliký význam také výpravy křížové. Vedle starších prací⁴⁷⁾ pokusili se nastíniti

³⁸⁾ Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung, Stuttgart, 1887.

³⁹⁾ Der Aberglaube des Mittelalters, Ein Beitrag zur Culturgeschichte, Breslau, 1858. —

⁴⁰⁾ Der Aberglaube des Mittelalters, Basel, 1884.

⁴¹⁾ Le moyen-âge fut-il une époque de ténèbres et de servitude? Paris, 1889.

⁴²⁾ Die mohamedanisch-arabische Kulturperiode, Stuttgart, 1884.

⁴³⁾ Die arabische Kultur im mittelalterlichen Spanien, Hamburg, 1887.

⁴⁴⁾ O kulturním významu Arabů pro Evropu, v Praze, 1884.

⁴⁵⁾ Vedle jiných spisů Alfred v. Kremer: Culturgeschichtliche Streifzüge auf dem Gebiete des Islams, Leipzig, 1873; Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen, Wien, 1875, 1877 (2 svazky); Ibn Chaldun und seine Culturgeschichte der islamischen Reiche, Wien, 1879; Studien zur vergleichenden Culturgeschichte, vorzüglich nach arabischen Quellen, 1889 a j.

⁴⁶⁾ Na př. H. Jasiensky, Considérations générales sur l'art dans l'Islam, Paris, 1887; M. A. Ваязатовъ, Отношение ислама къ наукѣ и повѣрцамъ, С-Петербургъ, 1887 a j. v.

⁴⁷⁾ Heeren, Versuch einer Entwicklung der Folgen der Kreuzzüge für Europa Göttingen, 1808; Vicomte de Vaublanc, La France au temps des Croisades, Paris, 1844 a j. v.

účiny křížáckých výprav J. G. Kohla⁴⁸⁾, H. Prutz⁴⁹⁾ a Henne Am Rhyn.⁵⁰⁾

Z rozmanitých monografií o době, kdy rytířský romantismus hlavně po západní Evropě doznával obliby a rozšíření, uvádíme důkladný spis Ant. Méraya⁵¹⁾, knihu o vzniku, mravech a významu rytířstva od Rotha von Schreckensteina⁵²⁾ a objemnou, záslužnou studii o životě tehdejší od Alvina Schultze.⁵³⁾ Všelikých knih starších pomíjíme, poněvadž jmenované spisy jsou založeny na bezpečných výtěžcích moderního bádání a podávají úplný obraz života tehdejšího.

§ 45. Pro dobu, kdy renaissance a humanismus působí převrat v dějinách osvěty a vzdělanosti evropské, napsal vedle L. Geiger⁵⁴⁾ znamenitou studii Jakub Burckhardta.⁵⁵⁾ Kniha jeho mohla by býti vzorem, kterak dlužno psáti dějepis kulturních poměrů v určité době. Hojně kulturně historických zpráv z téže doby roztroušeno ve spisech Lacroixových. (srv. str. 85.)

Ze spisovatelů, kteří se obírali studiem kultury v novém věku, zasluhuje zmínky především K. Grün, jenž vydal kulturní dějepis století XVI.⁵⁶⁾ a století XVII.⁵⁷⁾ O století XVII. snesl také plno materialu kulturně-historického P. Lacroix⁵⁸⁾, jenž vylíčil i kulturní poměry věku XVIII, všimaje si hlavně Francie⁵⁹⁾ Látka podobná

⁴⁸⁾ Ueber die Kreuzzüge und ihre kulturhistorische Bedeutung für Europa, 1866.

⁴⁹⁾ Christenthum und Islam während des Mittelalters und die culturgeschichtlichen Ergebnisse der Kreuzzüge, Berlin, 1878; Culturgeschichte der Kreuzzüge, Berlin, 1883.

⁵⁰⁾ Die Kreuzzüge und die Kultur ihrer Zeit, illustriert von Gustav Doré, Leipzig, 1885 vyd. prostější tamtéž, 1886.

⁵¹⁾ La vie au temps des cours d'amour, croyances, usages et moeurs intimes des XIe, XIIe et XIIIe siècles, Paris, 1876.

⁵²⁾ Die Ritterwürde und der Ritterstand, Freiburg, 1886.

⁵³⁾ Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger, 2 vyd., Leipzig, 1889.

⁵⁴⁾ Renaissance und Humanismus in Italien und Deutschland, 1882.

⁵⁵⁾ Die Cultur der Renaissance in Italien, 4. vyd. pěstí L. Geigera, Leipzig 1885.

⁵⁶⁾ Kulturgeschichte des XVI. Jahrhunderts, Leipzig, Heidelberg 1872.

⁵⁷⁾ Kulturgeschichte des XVII. Jahrhunderts, 1880.

⁵⁸⁾ Dix-septième siècle: Lettres sciences et arts, Paris, 1880; Institutions, usages, costumes, Paris, 1882.

⁵⁹⁾ Dix-huitième siècle: Institutions, usages, costumes, Paris 1875. Lettres, sciences et lettres, Paris 1878.

zpracována od B. Bauera.⁶⁰⁾ Poněkud patří sem také spis Valatův.⁶¹⁾

Dějiny kulturní věku XIX. sepsali J. Honneger⁶²⁾, E. Hallier⁶³⁾ a Schmidt-Weissenfels.⁶⁴⁾

§ 46. Na konec dlužno jmenovati obrázkové sborníky, *atlasy kulturně-historické*. Ke konverzačnímu slovníku Brockhausenovu vydal sbírku obrazů pro objasnění kulturně-historických statí A. v. Eye.⁶⁵⁾ A. Essenwein podal vyobrazení podle památek chovaných v německém národním museu v Norimberce.⁶⁶⁾ G. Hirth otiskl řadu starých kreseb.⁶⁷⁾ Názorný je atlas Th. Schreiber a Essenweina.⁶⁸⁾ Péčí barona Helferta vydáván od vídeňské ústřední komise atlas kulturně-historický. První díl věnován památkám předhistorickým.⁶⁹⁾

§ 47. Ve statích předchozích byla udána literatura historická, pokud se obírá dějinami kultury evropské všeobecně, se stanoviska širšího. Ve statích následujících podáme přehled literatury kulturně-

⁶⁰⁾ Geschichte der Politik, Cultur und Aufklärung des XVIII. Jahrhunderts, Charlottenburg 1843—45.

⁶¹⁾ Etudes d'histoire de moeurs et d'art musical sur la fin du XVIII. siècle et la première moitié du XIX. siècle, Paris 1890.

⁶²⁾ Literatur und Cultur des XIX. Jahrhunderts, Leipzig, 1865; 2. vyd. 1880.

⁶³⁾ Kulturgeschichte des XIX. Jahrhunderts in ihren Beziehungen zu der Entwicklung der Naturwissenschaften geschildert, Stuttgart, 1889. Kniha objemná (str. 847) s četnými obrázky.

⁶⁴⁾ Das XIX. Jahrhundert, Geschichte seiner ideellen, nationalen und Kultur-entwicklung, Berlin, 1890.

⁶⁵⁾ Atlas der Culturgeschichte, 2. vyd., Leipzig, 1875.

⁶⁶⁾ Kunst- und kulturgeschichtl. Denkmale des german. Nationalmuseums.

⁶⁷⁾ Kulturgeschichtliches Bilderbuch aus drei Jahrhunderten, Leipzig-München, 1880—1889 (5 dílů).

⁶⁸⁾ Kulturhistorischer Bilderatlas, Leipzig, I. Alterthum, bearb. von T. Schreiber, 1886; 2. vyd., 1888 (Textbuch von K. Bernhadi); II. Mittelalter, bearb. von A. Essenwein, 1883.

⁶⁹⁾ Kulturhistorischer Atlas, Hsbg. von der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und hist. Denkmale. Unter d. Leitung des Praes. Dr. J. A. v. Helfert. — I. Abtheilung. Sammlung von Abbildungen von vorgesch. und frühgesch. Funden aus den Ländern der österr.-ungar. Monarchie. Red. von Dr. M. Much, Wien, 1889.

historické v jednotlivých zemích evropských. Poměrně málo bylo pracováno v kulturní historii italské a španělské.

V Itálii soustředili badatelé činnost spíše ve studiu kultury klassické. Z knih o pozdějších kulturních poměrech italských zasluhuje povšimnutí studie Alb. Dresdnera, která vedle poměrů duchovenstva všímá si tehdejších kulturních poměrů všeobecných.⁷⁰⁾ Vzorná je monografie Burckhardtova (srv. str. 87.) o kultuře za doby renaissance v Itálii. Důležitý spis J. Symondsa obírá se podrobně touž látkou.⁷¹⁾

Kulturní dějiny *španělské* mají důležitost pro evropskou kulturu hlavně v době, kdy kultura arabská zasahovala svým vlivem do rozvoje vzdělanosti evropské (srv. spisy na str. 86.). Monografií odborných o jednotlivých zjevech, jako na př. o inkvisici a pod. neuvádíme.

§ 48. Z prací o kulturní historii *francouzské* vedle starších knih od Bedollierra,⁷²⁾ P. Biala,⁷³⁾ studie R. Rosières-a⁷⁴⁾ a F. Lotheissena⁷⁵⁾ dlužno vytknouti spisy Taineovy a Alfreda Rambauda.⁷⁶⁾ Zajímavá je monografie A. Franklina.⁷⁷⁾

Kultura francouzská měla mocný vliv po zemích sousedních. Kdežto se snaží Th. Süpfle dokazovati, že Němci působili svým vzděláním na Francii,⁷⁸⁾ dovozuje Th. Cailleux,⁷⁹⁾ že kultura francouzská silně přispěla při vývoji vzdělanosti německé a vůbec

⁷⁰⁾ Kultur- und Sittengeschichte der italienischen Geistlichkeit im X. und XI. Jht., Breslau, 1890.

⁷¹⁾ Renaissance in Italy, the fine arts and revival of learning, London, 1877.

⁷²⁾ L'histoire des moeurs des Français, 1847.

⁷³⁾ Histoire de la civilisation celtique, Paris, 1866.

⁷⁴⁾ Histoire de la Société française au moyen-âge, Paris, 1882.

⁷⁵⁾ Zur Kulturgeschichte Frankreichs im XVII. und XVIII. Jht. Wien, 1889.

⁷⁶⁾ Histoire de la Civilisation française depuis les origines jusqu'à nos jours, Paris, 1885—1887. Malé vydání: Petite . . . , tamtéž; Histoire de la Civilisation contemporaine en France, Paris, 1888.

⁷⁷⁾ La vie privée d'autrefois, arts et métiers, modes, moeurs, usages des Parisiens du douzième au dix-huitième siècle après les documents originaux ou inédits, Paris, 1889.

⁷⁸⁾ Ueber den Kultureinfluss Deutschlands auf Frankreich, 1882; vydání rozmožnené, Geschichte des deutschen Kultureinflusses auf Frankreich mit besonderer Berücksichtigung der literarischen Einwirkung, Gotha, 1890.

⁷⁹⁾ Origine celtique de la civilisation de tous le peuples, Paris, 1878.

všech národův. Otázkou tou obíral se také J. Honegger,⁸⁰⁾ a došel závěru, že kulturní poměry francouzské skutečně, pokud se týče řeči, literatury a mody, zejména názorův o společenském chování, byly podstatným činitelem při utváření se kultury všeevropské.

Z historikův *anglických* vedle jmen Longman, Green, Macaulay a roztroušených monografií⁸¹⁾ dlužno uvésti zvláště Th. Wrighta⁸²⁾ a genialního Bucklea.⁸³⁾ Pro úplnost budíž přidán Wattke.⁸⁴⁾

§ 49. Četnou literaturu mají *Němci*. Mají velikou řadu knih ceny ovšem rozličné,⁸⁵⁾ také knih nevědeckých, s vývody tendenčně zabarvenými. Z badatelův především uvádíme W. H. v. Riehla, jehož studie těší se veliké oblibě,⁸⁶⁾ Kulturní poměry na přechodu z pohanství do křesťanství líčil H. Rückert.⁸⁷⁾ Z monografií

⁸⁰⁾ Kritische Geschichte der französischen Cultureinflüsse in den letzten Jahrhunderten, Berlin, 1875.

⁸¹⁾ Strutt vedle spisu o krojích: Sports and pastimes of the people of England, including the rural and domestic recreations, may games, mummeries, shaws, processions, pageants, and pompous spectacles from the earliest to the present time. London, 1830; Brand, Observations on popular antiquities of Great Britain (ed. Ellis), London, 1855 a j. v.

⁸²⁾ A history of english culture.

⁸³⁾ History of Civilisation in England. Spis vydán několikrátě.

⁸⁴⁾ Kulturbilder aus Altengland, Berlin, 1887.

⁸⁵⁾ Jak. a Joh. Falke, Deutsches Leben, Leipzig, 1858; W. Kaulen, Geschichte des Alltagslebens, Frankfurt, 1880; W. Arnold, Studien zur deutschen Kulturgeschichte, 1882; W. Goetz, Leben vergangener Zeiten in germanischen Landen, Basel, 1884; Gustav von Buchwald, Deutsches Gesellschaftsleben im endenden Mittelalter, Kiel, 1885—1887; Alb. Freybe, Züge deutscher Sitte und Gesinnung, Gütersloh, 1888—1889 (2. vyd.); G. Freytag, Bilder aus d. d. Vergangenheit, Leipzig, 1859; vydáno nejnověji 1888—1889 (4 svazky); A. Sach, Deutsches Leben in der Vergangenheit, Halle, 1890; v. Löher, Kulturgeschichte d. D. im Mittelalter, München, I., 1891 atd.

⁸⁶⁾ Die bürgerliche Gesellschaft, Stuttgart, 1851 a častěji potom vydáno; Land und Leute, tamtéž, 1853 a pak několikrátě vydáno; Die Familie, tamtéž, 1855 a několikrátě potom; Culturstudien aus drei Jahrhunderten (ze století 17.—19.), tamtéž, 1859; Die deutsche Arbeit, tamtéž, 1862 (2. vyd.); Geschichten aus alter Zeit, tamtéž, 1863—1864.

⁸⁷⁾ Kulturgeschichte des deutschen Volkes in der Zeit des Uiberganges aus dem Heidenthum in das Christenthum, Leipzig, 1853—1854.

o jednotlivých stoletích jmenujeme spisy Ph. Mayera⁸⁸⁾ (o druhé polovici XVI. století), K. Biederanna,⁸⁹⁾ G. L. Kriegka,⁹⁰⁾ T. Thiemana⁹¹⁾ (vesměs o století XVIII.), Jul. Schmidta.⁹²⁾

Pomineme-li knih menší ceny,⁹³⁾ dlužno jmenovati mezi kulturními historiky, kteří se obírali dějinami vzdělanosti německé vůbec, J. Scherra,⁹⁴⁾ J. Sugenheima,⁹⁵⁾ F. Hoffmeistera,⁹⁶⁾ K. Biederanna.⁹⁷⁾

Theoreticky (srv. str. 5.) i prakticky studuje historii kulturní O. Henne- Am Rhyn. Kromě jiných skladeb obsahu kulturně-historického⁹⁸⁾ vydal kulturní dějiny německého národa,⁹⁹⁾ Škoda, že jsou psány poněkud populárně, bez zevrubného uvádění pramenů, z nichž autor čerpal. Kniha jest ozdobena četnými obrázky názornými, otisknými podle starých originalův. Autor má zásluhu, že pojem kulturní historie velmi důkladně probral ve spisku již několikrátě dotčeném i ve svých referátech, jež ukládá v revui »Unsere Zeit.«

⁸⁸⁾ Ph. Mayer, Die culturhistorische Entwicklung Deutschlands in der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts in besonderer Bezugnahme auf die sächsische Lande, bearb. von Dr. Rud. Carius, Cottbus, 1889.

⁸⁹⁾ Deutschlands geistige, sittliche und gesellige Zustände im XVIII. Jht., Leipzig, 1858.

⁹⁰⁾ Deutsche Kulturbilder aus dem XVIII. Jht., Leipzig, 1874.

⁹¹⁾ Deutsche Kultur und Literatur des XVIII. Jhts. im Lichte der zeitgenössischen italienischen Kritik, Oppeln, 1886.

⁹²⁾ Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland von Leibnitz bis auf Lessings Tod (1681—1881), Leipzig, 1862.

⁹³⁾ H. Berghaus, Kulturgeschichte des deutschen Volkes in Bildern, Potsdam, 1848; J. A. Pflanz, Bilder aus der Culturgeschichte des deutschen Volkes, Stuttgart, 1851; F. Nonnemann, Kulturgeschichte des deutschen Volkes, Leipzig, 1887; 3. vydání, 1888 a j. v.

⁹⁴⁾ Joh. Scherr, Geschichte deutscher Cultur und Sitte, Leipzig, 1852. Vydáno několikrátě. Srv. téhož Germania, Zwei Jahrtausende deutschen Lebens, kulturgeschichtlich geschildert, Stuttgart, dvoje vydání: nádherné a pro lid, prostější.

⁹⁵⁾ Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur von den ersten Anfängen historischer Kunde bis zur Gegenwart, Leipzig, 1866 ad

⁹⁶⁾ Deutschlands Kulturgeschichte, Berlin, 1880.

⁹⁷⁾ Deutsche Volks- und Kulturgeschichte, Wiesbaden, 1855—1866.

⁹⁸⁾ Die Schmach der modernen Kultur, Leipzig, 1885; Kulturgeschichtliche Skizzen, Berlin, 2. vyd. 1889; Die Kultur der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft in vergleichender Darstellung, Danzig, 2. vyd., 1890.

⁹⁹⁾ Kulturgeschichte des deutschen Volkes, Berlin, 1886.

Kulturních poměrů všiml si ve svých dějinách pečlivě J. H. Jannsen.¹⁰⁰⁾ Mezi pracovníky v oboru historie kulturní vůbec a německé zvláště patří dále Lippert¹⁾ a E. M. Schranka.

V době nejnovější pokouší se nakreslití historický obraz jednotlivých zjevů kulturních vedle událostí politických H. Gerdes.²⁾ K tomu dodáváme, že známý agrární historik a spisovatel proslulého díla »Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter«, K. Lamprecht vydává objemný spis o německých dějinách, kde chce věnovatí náležitý pozor vědecky líčenému vzniku a rozvoji hmotné i duševní kultury.³⁾ Upozorňujeme také na spis M. Caraccia.⁴⁾

Časopisů pro kulturní historii měli již Němci několik. Neuvozujiče časopisů, jež přinášejí vedle jiných studií příspěvky kulturně-historické,⁵⁾ jmenujeme Mayerův sborník, věnovaný německé kulturní historii.⁶⁾

Kulturním dějepisem *Švýcarska* vedle jednotlivých spisů monografických⁷⁾ obíral se známý již Henne-Am-Rhyn⁸⁾ a H. Semming.⁹⁾

¹⁰⁰⁾ Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters, Freiburg i. R. 1888.

¹⁾ Deutsche Sittengeschichte, Prag, (Leipzig, Wien,) 1889.

²⁾ Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur zur Zeit der karolingischen und sächsischen Könige, Leipzig, 1891, (ještě budou vydány 2. svazky), O kultuře na str. 331 a d.

³⁾ Deutsche Geschichte, Berlin, 1891, I. díl.

⁴⁾ I Germani e la loro cultura, Padua, 1890.

⁵⁾ Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte, red. Braun v Berlíně a j. v.

⁶⁾ Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte, Unter Mitwirkung von K. Biedermann, Paulus Cassel, Jacob Falke, O. Henne-Am Rhyn, Al. Kaufmann herausgeg. von Dr. Christian Meyer, Berlin.

⁷⁾ E. Osenbrüggen, Culturhistorische Bilder aus der Schweiz, Leipzig, 1853 týž, Neue culturhistorische Bilder a. d. Schweiz, Leipzig, 1864; 2. vyd. 1867. J. Amie t Kulturgeschichtliche Bilder aus dem Schweizerischen Volks- und Staatsleben zur Blüthezeit des französischen Einflusses auf die Aristokratien der Schweiz, St. Gallen, 1862.

⁸⁾ Geschichte des Schweizervolkes und seiner Cultur von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart, Leipzig, 1865.

⁹⁾ Kultur- und Literaturgeschichte d. franz. Schweiz und Savoyens, Zürich, 1882, 1884.

§ 50. Z historiků *švédské a norské* kultury zasluhují povšimnutí O. Montelius¹⁰⁾ a K. Weinhöld.¹¹⁾ Anthropologická společnost ve Stockholmě vydává zvláštní časopis pro anthropologii a historii kulturní.¹²⁾ Črty monografické vydali H. Aminson¹³⁾ a A. Strindberg.¹⁴⁾ Veliký rozruch hlavně mezi německými historiky způsobil důkladný spis Lundův¹⁵⁾ o životě starých Skandinavců ve století XVI. Náznorný atlas historie vzdělanosti ve Švédsku vydal N. M. Mandelgren.¹⁶⁾

§ 51. Dějiny vzdělanosti národů v jednotlivých zemích, sloučených v říši *rakousko-uherskou*, jsou roztroušeny v knihách rozmanitých¹⁷⁾

Kulturní dějiny *Dolních Rakous* napsal Ant. Mayer.¹⁸⁾ Dějiny *Štýrska* po stránce kulturní vykládá A. Schlossar.¹⁹⁾

¹⁰⁾ Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit, něm. překlad od C. Appela, Berlin, 1885.

¹¹⁾ Altnordisches Leben, Berlin, 1856.

¹²⁾ Tidskrift för antropologi och kulturhistoria, utg. of antropol. Sällskapet Stockholm.

¹³⁾ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, Strengnäs, 1877—1882.

¹⁴⁾ Kulturhistoriska studier, Stockholm, 1882.

¹⁵⁾ Das tägliche Leben im Skandinavien im XVI. Jahrhundert, Culturhistorische Studien über Entwicklung und Einrichtung der Wohnungen, Kopenhagen, 1882 ad.

¹⁶⁾ Atlas till Sveriges odlingshistoria, Stockholm, 1884.

¹⁷⁾ G. v. Brederlow, Geschichte des Handels und der gewerblichen Kultur Oesterreichs im Mittelalter, Berlin, 1820; R. Perkmann, Geschichte der Cultur in Oesterreich (Einleitung), Wien, 1864; H. M. Richter, Geistesströmungen, Berlin, 1875; H. v. Zwiedineck-Südenhorst, Dorfleben im XVIII. Jahrhundert, Culturhistorische Skizzen aus Innerösterreich, Wien, 1876; F. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit mit besonderer Rücksicht auf Länder-, Völkerkunde und Culturgeschichte, Berlin, 1876—1877; Chr. Meyer Altösterreichische Culturbilder, Berlin, 1881; M. Much, Aelteste Besiedlung der Länder der österr. Monarchie durch die Menschen und deren Culturentwicklung, Wien, 1884; Die Völker Oesterreich-Ungarns, Ethnographische und Culturhistorische Schilderungen, Wien und Tetschen, 1881 (Stať »Die Čecho-slaven« od bar. Helferta a J. Vlacha). Srv. jednotlivé stati ve sborníku právě vydávaném: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild.

¹⁸⁾ Geschichte der geistigen Cultur in Niederösterreich von der ältesten Zeit bis in die Gegenwart, Wien, 1878.

¹⁹⁾ Innerösterreichisches Stadtleben vor 100 Jahren, Schilderung der Verhältnisse in der Hauptstadt Steiermarks im 18. Jht., zugleich Beiträge zur Literatur- und Cultur-

Příspěvky některé ke kulturní historii štyrské uveřejnil také A. d. Kupferschmid.²⁰⁾ Kulturně-historické studie o Korutanech podali Fr. Franzisci²¹⁾, R. Waizer²²⁾, P. v. Radics²³⁾ a M. Knittl²⁴⁾; o Solnohradsku Zillner.²⁵⁾ Podáním a kulturními přežitky lidu tyrolského obíral se J. v. Zingerle.²⁶⁾

§ 52. Národové *slovanští* mají také četnou literaturu kulturně-historickou. Není však díla, které by podalo úplný celkový obraz kulturního rozvoje národů slovanských. Bylo by to asi dílo, na jaké se hodlal vydati náš Pavel Josef Šafařík. Materiálu rozmanitého sneseno u jednotlivých národů velmi mnoho. Hlavně v době moderní rozmáhají se soustavná studia ethnografická i historická. Výsledky jejich jsou ukládány jednak v knihách odborných, jednak v časopisech a sbornících zvláště tomu věnovaných.

Pokud se týče studií o dávných Slovanech vůbec, dlužno především vzpomenouti jmen starších, ctihodných pracovníků Chodakowského, Surowieckého, Maciejowského, Olenina²⁷⁾ Šafaříka, jehož »Slovanské starožitnosti« posud v mnohých věcech nikterak nezastaraly.

Starověk slovanský probádán jest nyní důkladněji, než dříve to mohlo býti. Pracovníkům stávají se přístupnými vzácné zmínky a popisy dávného života slovanského, zapsané od svědků cizinců, hlavně Arabů. Arabské cestopisy i všechny jiné cizí zprávy o Slovanech jsou po rusku přeloženy. Tím otevřen bohatý, dříve netu-

geschichte der Aufklärungsperiode, Wien, 1874; Oesterreichische Cultur- und Literaturbilder mit besonderer Berücksichtigung der Steiermark, Wien, 1879; Cultur- und Sittenbilder aus Steiermark, Graz, 1885.

²⁰⁾ Linguistikulturhistorische Skizzen und Bilder aus der deutschen Steiermark, Karlsruhe, 1888.

²¹⁾ Culturstudien, Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten, Wien, 1879.

²²⁾ Cultur- und Lebensbilder aus Kärnten, Klagenfurt, 1882.

²³⁾ In's Kärnten, Cultur- und Reisebilder aus alter und neuer Zeit, Wien, 1882.

²⁴⁾ Cultur- und Landschaftsbilder aus Steiermark und Kärnten, Klagenfurt, 1889.

²⁵⁾ Salzburger Culturgeschichte in Umrissen, Salzburg, 1871.

²⁶⁾ Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes, Innsbruck, 1857, 1891.

²⁷⁾ Опытъ объ одеждѣ, оружїи, нравахъ и степени просвѣщенїя Славянъ, С.-Петербургъ, 1832.

šený a nesnadno přístupný zdroj zajímavých i celkem spolehlivých svědectví o dávnověku slovanském.²⁸⁾

Výzkumy slovanských archaeologů platně doplňují a obohacují známost o dávných kulturních poměrech slovanských národů. Linguistická palaeontologie vytěžila kulturní historii slovanské řady cenných poznatků.

Z jazykozpytných badatelů slovanských shledali totiž někteří hojná slova všeslovanská, společná (s pravidelnými ovšem obměnami hláskoslovnými) všem haluzím slovanského kmene a dovozovali odtud přirozeně, že shoda ta nezvratně předpokládá, jak Slované, kdy ještě pohromadě tvořili jednu nedílnou skupinu, znali ty a které zjevy kulturní, jejichž názvy z doby pradávny většinou udržují se podnes po vlastech slovanských, třeba odloučených od sebe; předpokládá, že dosáhli již určitého, nepopíratelného stupně svéráznosti svojí vzdělanosti. Vedle všeobecně známých výzkumů Miklosichových jmenujeme A. Budiloviče, jenž soustavně prostudoval názvosloví všeslovanské a odtud vyvozoval závěry pro kulturu staroslovanskou.²⁹⁾

Záslužný je spis Řehoře Kreka. Material, snesený tu s píli obrovskou z pramenů různých, nikdy nepozbude ceny. Krek všude přesně udává příslušné vždy udaje ze všech literatur slovanských. Pro kulturní historii slovanskou čerpá zprávy jednak z linguistické palaeontologie, jednak z lidového podání, z kulturních přežitků, jež mezi lidem slovanským kolují.³⁰⁾

²⁸⁾ Срв. В. Магушевъ, Сказанїя иностранцевъ о бытїи и правахъ Славянъ, С.-Петербургъ 1861; Д. А. Хвальсонъ, Извѣстія о... Славянахъ и Руссахъ... Пбѣ-Даста, С.-Петербургъ, 1869; А. Я. Гаркавицъ, Сказанїя Мусульманскихъ писателей о Славянахъ и Русскихъ съ половины VII. до конца X. вѣра, С.-Петербургъ, 1870; Куникъ и баронъ Розенъ, Извѣстія Ал-Бекри и другихъ авторовъ о Русѣ и Славянахъ, С.-Петербургъ, 1878. (Прилож. къ XXVII. т. Зап. Акад. No. 2.) Spis С. М. Frähna, Ibn-Fozlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit, S. Petersburg, 1823, je zastaralý.

²⁹⁾ Первобытныя Славяне въ ихъ языкѣ, бытїи и понятїяхъ по даннымъ лексикальнымъ. Изслѣдованїя въ области лингвистической палеонтологїи Славянъ, Кїевъ, 1878. — Zajímavou studii napsal také М. П. Веске, Славяно-Финскїя культурныя отношенїя по даннымъ языка, Казань, 1890.

³⁰⁾ Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, Graz, 1874; 2. značně rozšířené vydání 1887. U nás pokusil se těšiti z linguistické palaeontologie pro ličení

Pilně sestavuje zprávy o kultuře Slovanů severozápadních v objemném díle W. Bogusławsky.³¹⁾ Pro kulturní stránku dějin slovanských důležitý je spis Pervolfův, založený na široké podstavě. Kromě politických zjevů všmá si a sleduje rozvoj kulturní a vzájemné poměry národů slovanských.³²⁾ Konečně dlužno vzpomenouti knihy Maretićovy.³³⁾

Pro historika slovanské kultury má veliký význam známý Jagićův »Archiv für slavische Philologie«, kde po léta nashrádáno drahé cenného materialu od předních učenců slovanských.³⁴⁾

§. 53. Jako jiní národové slovanští, tak i nejbližší sousedé Čechů *Lužičtí Srbové a Poláci* nemají posud soustavně sepsané historie, kde by byl vylíčen rozvoj kulturní.

U *Srbů Lužických* zapsány jsou zprávy o lidovém podání a kulturních přežitcích od J. E. Smoleće ve vydání písni lužických (II. str. 209 ad.). Sbírání a sestavování materialu ukládan jest do »Časopisu Maćicy Serbskeje«, redigované od neunavného M. Hornika³⁵⁾ a v »Lužici«, redigované od dra. E. Muky. Z německých sběratelův uvádíme W. von Schulenburga³⁶⁾ a pro úplnost E. Veckenstedta.³⁷⁾ Kulturně historické droby jsou také roztroušeny v politických dějinách lužických, vydaných od W. Bogusławského a Mich. Hornika.³⁸⁾

nejstarších kulturních poměrů slovanských Dr. M. Kříž, Kůlna a Kostelík, Bádání a rozjímání o pravěkém a předvěkém člověku, Brno, 1890, II.

³¹⁾ Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej do połowy XIII. w., Poznań, 1887, tom. I. 1889, tom. II. Jde nám o rozvoj civilisace II. str. 527 a d.

³²⁾ Славяне, ихъ взаимныя отношенія и связи, Varšava, 1886—1890 (I—III).

³³⁾ Slaveni u davnini, napisao Dr. T. Maretić, Zagreb, 1889.

³⁴⁾ Knih cizích o Slovanech (na př. Hellwaldova spisu, Die Welt der Slaven, Berlin, 1890), které většinou jsou zpracovány na základě materialu nespolehlivého, bez znalosti řečí a literatur slovanských, není potřeba zde uváděti.

³⁵⁾ Šifitel vzájemnosti lužicko-české Ad. Černý právě tam otiskuje zajímavá a kulturnímu historikovi potřebná studia o bájesloví lužických Srbů. Zprávy o literatuře lužické lidovědy od téhož viz ve sborníku »Český lid«, 1891, I. str. 98.

³⁶⁾ Wendische Volkssagen und Gebräuche, Leipzig, 1880.

³⁷⁾ Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche, Graz, 1880. Srv. však zdrcující kritiku Dra J. Karłowicze v časopisu Mélusine, V. č. 5, str. 126.

³⁸⁾ Historija Serbskeho Naroda, Budyšin, 1884. Srv. starší spis Bogusławského. Rys dziejów Serbo-Lużyckich, Petersburg, 1861.

Při bibliografii *polské* literatury kulturně-historické nejde o úplný výčet historických spisů starších i novějších Naruszewicze, Lelewela, Narbutta, Szajnochy, Tad. Korzona, Liskeho, Tad. Wojciechovského, Bobrzyńského, Szujského, W. Kalinky, Stan. Smolky, právně-historických studií Osv. Balzera, Piekosińskiego, odborných studií Wł. Łuszczwicze, Ant. Prochasky, poutavých prací Krausharových atd. atd., kdež historik dobere se spousty kulturně historických zpráv, popisův a udajů.

Z autorů, kteří výhradně psali o dějinách civilisace polské a a snášeli příslušný material, zasluhuje zmínky uvedený již Czerwiński³⁹⁾. Plno látky sebrali L. Gołębiowski⁴⁰⁾, W. A. Maciejowski⁴¹⁾, X. A. Kitowicz⁴²⁾, A. Krzyżanowski⁴³⁾ a F. S. Dmochowski.⁴⁴⁾

Z prací novějších upozorňujeme na pěkný kulturní obraz dávného Lvova, sestavený od Wład. Łozińskiego.⁴⁵⁾

Jak se podobá, sbírá látku na vylíčení »starožitností polských« Wład. Łebiński. Vydal v ročnicích »Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego« ve způsobě slovníka sestavený material na poznání dávného života polského, pokud se týče zbroje, vojska, řádů vojenských a pod.⁴⁶⁾ Na druhém sjezdu historiků polských ve Lvově

³⁹⁾ Rys dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego od X. do XVII. wieku, w Przemysłu, 1816.

⁴⁰⁾ Lud Polski, jego zwyczajy i zabobony, Warszawa, 1830; Gry i zabawy różnych stanów, tamtéž, 1831.

⁴¹⁾ Polska až do pierwszej połowy XVII. wieku pod względem obyczajów i zwyczajów opisana, Warszawa, 1842.

⁴²⁾ Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III., vydáno znova s předmluvou Wład. Zawadzkiego ve Lvově, 1883.

⁴³⁾ Dawna Polska ze stanowiska jój udziału w dziejach postępującej ludzkości, Warszawa, vyd. 1857.

⁴⁴⁾ Dawne obyczaje i zwyczajy, szlachty i ludu wiejskiego w Polsce, Warszawa, 1860.

⁴⁵⁾ Lwów starożytny, kartki z historii sztuki i obyczajów. Posud vydány, I. díl, Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach, we Lwowie, 1889; II. Patrycja i mieszczaństwo lwowskie w XVI. i XVII. wieku, tamtéž, 1890.

⁴⁶⁾ Materiały do słownika historycznego języka i starożytności polskich, I. Militaria, Poznań, 1889.

podal úvahu o soustavném bádání v oboru kulturní historie polské — či jak píše — »starožitností polských«, úvahu, která zasluhuje povšimnutí, dokazujíc, že je nezbytno vedle dějin politických obrátit se zvláště dějinami života národového, dějinami polské osvěty a vzdělanosti.⁴⁷⁾

Mimo to potřeba na konec dodatí, že bohatá látka ke kulturním dějinám polským sebrána je v Kolbergově »Ludu«, ve »Zbióru wiadomości do antropologii krajowej« a v Karłowiczově časopisu pro polskou lidovědu, ve »Wisle«.

Pokud se týče Litvy, vedle všech starších prací⁴⁸⁾ upozorňujeme na znamenitou knihu Volterovu, jenž pilně sbírá kulturní přežitky a lidové podání. U něho srv. též příslušnou literaturu starší.⁴⁹⁾ Uvádíme též knihu Briancevovu.⁵⁰⁾

§ 54. *Ruská* literatura chová především mnoho kulturně-historických zrněk a statí, roztroušených po spisech předních historiků ruských Karamzina, S. M. Solovjeva, M. Pogodina, N. J. Kostomarova, Zabělina, K. N. Bestuževa-Rjulina, D. Illovajského a jiných.

Mnoho látky uloženo ve snůškách lidového podání a rozpravách o něm, ve studiích ethnografických. Pomineme zevrubného výčtu, čtenáře odkazující k znamenité knize Pypinově o historii ruské ethnografie (srv. str. 20.), kdež se důkladně dočte o ethnografických pracích ruských.⁵¹⁾

Ruská kultura liší se od vzdělanosti západoevropské svou původností, svérázností.⁵²⁾ O vzájemném tomto poměru obou psal

⁴⁷⁾ »W sprawie systematycznego opracowania osobnej nauki starożytności polskich« v Pamítníku drugiego Zjazdu historyków polskich, 1890, I. — Studie kulturně-hist. přináší časem »Kwartalnik Historyczny«, vyd. ve Lvově.

⁴⁸⁾ Na př. Ludwik z Pokiewa, Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów, Wilno, 1846.

⁴⁹⁾ Материалы для этнографіи латышскаго племени витебской губерніи, Спб. 1890. Srv. téhož stať o lit. národozpytu, Живая Старина I., II.

⁵⁰⁾ Очеркъ древней Литвы и западной Россіи, Вилно, 1891.

⁵¹⁾ Исторія русской этнографіи, С.-Петербургъ, I.—III., 1890—1891.

⁵²⁾ Srv. M. Коловничъ, Историческая живичность русскаго народа и ея культурныя особенности, С.-Петербургъ, 1883.

se stanoviska slovanského Iv V. Kirějevský⁵³⁾ a po německu Ernst von der Brügggen⁵⁴⁾ a Al. Brückner.⁵⁵⁾ Při utváření se ruské vzdělanosti měla veliký význam kultura byzantská⁵⁶⁾, jak podnes ještě jeví se zřejmý vliv její.

Památky staroruské byly a bývají vyobrazeny v rozmanitých knihách. Z nich pro skvostnou, nákladnou úpravu budiž uvedeno známé objemné dílo, odkud kulturní historik mnoho může pro své studie čerpatí.⁵⁷⁾

Ze studií kulturně-historických uvádíme vedle starších kromě Gerebcovova spisu, vydaného francouzsky,⁵⁸⁾ důležitou knihu J. Zabělina.⁵⁹⁾ Přehojný material o životě na Rusi ve století XVI. a XVII. snesl z různých pramenů a v zajímavou četbu upravil Kostomarov. Knihu rozdělil na 21 statí. Načrtav obrazy měst a vsí tehdejších, popisuje zařízení domácností, kroj, jídlo a pití, život v domácnostech i veřejný, společenský, hry, zábavy, slavení svátků s rozmanitými obřady, obyčeje, slavení rodinných obřadů, křtin, svatby, pohřbu atd. Krátce pověděno, se-

⁵³⁾ О характерѣ просвѣщенія Европы по его отношеніи къ просвѣщенію Россіи (писмо къ графу Е. Е. Комарскому), Москва, 1852 (otisk z Moskevského Sborníku); 2. vyd. 1888 (v Sebraných spisech II. 229—280). Po česku vyložil názory Kirějevského prof. T. G. Masaryk, Slovanské studie I.: Slavjanofilství Iv. Vas. Kirějevského, v Praze, 1889. O Kirějevském a slavjanofilech vůbec srv. stat Kolubovského Вопросы философіи и психологіи, подъ ред. проф. Н. Я. Грота, Москва, 1891 VI. oddíl kritiky a bibliografie, str. 45-57. Srv. také úvahu Lamanského o Pypinově historii ruské ethnografie, Живая старина, 1890. II. sešit.

⁵⁴⁾ Wie Russland europäisch wurde, Studien zur Kulturgeschichte, Leipzig, 1885. Napsal také spis: Russland und Juden, kulturgesch. Skizzen, Leipzig, 1882.

⁵⁵⁾ Die Europäisirung Russlands, Gotha, 1888. Jiný spis od téhož autoara o kulturních poměrech ruských ve stol. XVII: Beiträge zur Kulturgeschichte Russlands im XVII. Jht. (Bilder aus Russlands Vergangenheit I. Band), Leipzig, 1887.

⁵⁶⁾ Srv. В. Иконниковъ, Опытъ изслѣдованія о культурномъ значеніи Византіи въ русской петеріи, Кіевъ, 1869.

⁵⁷⁾ Древности російскаго государства, изд. по высочайшему повелѣнію, С.-Петербургъ, 1849—1853 (výklad od Solnceva).

⁵⁸⁾ Essai sur l'histoire de la civilisation en Russie, Paris, 1858.

⁵⁹⁾ Исторія русской жизни съ древнѣйшихъ временъ, I—II, Москва, 1876—1879. Od knihy této dlužno lišiti spis M. Zabylina, Русскіи народъ, его обычаи, обряды, преданія, суевѣрія и поэзія, Москва, 1880.

stavil velmi poučný a jasný obrázek kulturních poměrů staroruských.⁶⁰⁾

V dobách novějších objevují se v literatuře ruské monografie o různých kulturních zjevech, obsahu rozličného.⁶¹⁾ Z nich zasluhuje pozornosti pestrá snůška materialu, vydaná od Sumcova pod názvem, známým z Tylora («survivals in culture») — »kulturní přežitky«. Ve 200 článcích uloženy jsou tu zajímavé, podrobné popisy jednotlivých zjevů z lidového podání, popisy založené na stanovisku přirovnacím.⁶²⁾

Mimo spisy samostatné mají Rusové bohatý material snesen ve statích literárně-historických, bájeslovných (vzorné studie Veselovského), v publikacích periodických, v rozmanitých časopisech obsahu ethnografického a archaeologického, a v publikacích, jež jsou vydávány při sjezdech odborníků jednotlivých věd, příbuzných historii kulturní.

Z časopisů toho rozumu jmenujeme národopisný sborník, redigovaný prof. V. J. L a m a n s k ý m.⁶³⁾ Vydané posud sešity svědčí, že sborník ten bude pravou pokladnicí pro studie kulturně-historické.

V Moskvě rediguje prof. J a n ě u k ethnografický časopis, jenž také přináší příspěvky vítané kulturnímu historikovi.⁶⁴⁾

⁶⁰⁾ Очеркъ домашней жизни и правовъ великорусскаго народа въ XVI и XVII столѣтияхъ (изд. 3), С.-Петербургъ, 1887.

⁶¹⁾ М. Н. Кулишеръ, Очерки сравнительной этнографии и культуры, С.-Петербургъ, 1887; Д. Цвѣтаевъ, Къ исторіи культуры въ XVI и XVII вѣкахъ, Воронежъ, 1890; Чугуевичъ, О русской народной культурѣ, Этнографическіе разказы и замѣтки, Харьковъ, 1890; Германъ, Врачебный бытъ до-петровской Руси, Матеріалы для исторіи медицины въ Россіи, 1891; А. Соколовъ, Черты правовъ пѣз русскаго быта въ XVII в., Казань 1891.

⁶²⁾ Культурныя переживанія, Кіевъ, 1890. Mimo to napsal řadu statí lidovědných, z nichž uvádíme: О повѣряхъ и обрядахъ при рожденіи и крещеніи ребенка, 1880; Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ, Харьковъ, 1885 (doplněk: Starodavne sposoby przugadzania chleba, Warszawa, 1890, otisk z »Wisly«); Релігійно-шлюбное значеніе малорусской свадьбы, 1885; Досвѣтки и посидѣлки, Кіевъ 1886; Туръ въ народной словесности, Кіевъ, 1887; Воронъ въ народной словесности, Москва, 1890; Мышь въ народной словесности, Кіевъ, 1891; Колдуны, вѣдьмы и уныри, Харьковъ, 1891; Писанки, Кіевъ, 1891. (Отиски z časop.)

⁶³⁾ Живая Старина, періодическое изданіе отдѣленія этнографіи импер. русскаго географ. общества, С.-Петербургъ.

⁶⁴⁾ Этнографическое Обзорѣніе, изданіе этнографическаго отдѣла импер. общества любителей естествознанія, антропологии и этнографіи, состоящаго при Московск. Университетѣ, Москва.

Mimo to mají Rusové historické sborníky,⁶⁵⁾ kde jsou často ukládány články z oboru lidovědy a kulturní historie.

§ 55. O kultuře *jihoslovanské* napsána řada statí, roztroušených po časopisech a v některých spisech obsahu historického, archaeologického a ethnografického.

Uvádíme kromě starších sběratelů látek ethnografických (mezi nimi čestné místo zaujímá Vuk Karadžić Rajačiće⁶⁶⁾, S. Laye⁶⁷⁾ a F. S. Kraussa⁶⁸⁾, kteří uveřejnili material o jihoslovanských poměrech kulturních po německu; dále snesli různé příspěvky kulturně-historické ve svých historických studiích Fr. Rački, Tkalčić, Drinov, Kukuljević-Sakcinski, Miličević, Nodilo, M. Stojanović, S. Ljubić, badatel v oboru práva slovanského Bogišić, Kovačević, Stojan Novaković, F. Kos, S. Rutar, Jos. Pajek,⁶⁹⁾ T. Smičiklas,⁷⁰⁾ V. Klaić⁷¹⁾, A. Pukler⁷²⁾ a jiní.

Dlužno si všimnouti některých statí knihy Bereziny⁷³⁾ a vedle Jastrebova spisu o podání tureckých Srbů, knihy Karićovy o Srbsku, vydané v Bělehradě⁷⁴⁾ a spisu Rovinského, kdež jsou zprávy o zeměpisu, dějepisu, ethnografii, archaeologii i současných poměrech Černé Hory.⁷⁵⁾

⁶⁵⁾ Ист. обзорѣніе, Спб. (red. Karějev); Кіевская Старина а j.

⁶⁶⁾ Das Leben, die Sitten und Gebräuche der im Kaiserthum Oesterreich lebenden Südslaven, Wien, 1873.

⁶⁷⁾ Die Verbreitung und Cultur der Südslaven, Ihre Poesie, Hausindustrie Ornamentik . . . (srv. téhož dílo: Ornamenti jugoslavenske domaće i umjetne obrtnosti, Zagreb, 1875—1884), 1871.

⁶⁸⁾ Sitte und Brauch der Südslaven, Wien, 1885; Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven, 1890 a j.

⁶⁹⁾ Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, v Ljublani, 1884. Starší spis o historii Slovinců napsal J. Trdina, Zgodovina Slovenskega naroda, Ljubljana, 1866.

⁷⁰⁾ Poviest hrvatska, u Zagrebu, 1882. Pro kulturní historii důležitá je jeho skladba »Dvjestagodišnjica oslobodjenja Slovenije«, vyd. akademií jihosl. 1891.

⁷¹⁾ Poviest Bosne do propasti kraljestva, u Zagrebu, 1882. Srv. starší spis Jukić, Zemljopis i povjestnica Bosne, 1851.

⁷²⁾ Prilozi kulturnoj i pravnoj poviesti Hrvata, I. 1882.

⁷³⁾ Хорватія, Славонія, Далмація и Военная Граница С.-Петербургъ, 1879.

⁷⁴⁾ Србија, опше земље, народа и државе, 1887—1888. Srv. menší spisek Begovićův, Живот и обичаи Срба граничара, 1887.

⁷⁵⁾ Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ, С.-Петербургъ, 1888. Srv. starší spisy: Милаковић, Историја Црне Горе, 1856; Медакочић, Живот и обичаи

Pokud se týče Bulharska, upozorňujeme kromě bratří M i l a d i n o v ý c h a kromě Karavelova⁷⁶⁾ a jiných starších i novějších autorů na spisy prof. Konst. Jirečka, které podávají úplný obraz Bulharska v dobách minulých i v přítomnosti. Spisovatel všiml si bedlivě kulturních zjevů na základě přečetných dokladů historických i na základě vlastní zkušenosti, z autopsie.⁷⁷⁾

Konečně potřeba uvést publikace periodické, kdež jihoslovanští badatelé ukládali a ukládají příspěvky kulturně-historické. Jmenujeme »Kres«, »Letopis Matice slovenské v Ljubljani«, »Ljubljanski Zvon«, Podgornikův »Slovenski Svet« (v Terstu), »Starine« v Záhřebě, »Zeta« (na Černé Hoře). Jsou to dále publikace jihoslovanské akademie,⁷⁸⁾ Kukuljevičův archiv,⁷⁹⁾ orgán archaeologického družstva v Záhřebu, zdařile redigovaný od zasloužilého historika a archaeologa S. Ljubiće⁸⁰⁾, orgán srbského učeného družstva v Bělehradě⁸¹⁾, časopis musejní sarajevský⁸²⁾ a objemný sborník bulharský, nákladně vydávaný od ministerstva osvěty ve Srědci, redakcí několikráté již v této knize uvozaného Dra. Šišmanova.⁸³⁾

Црногораца, 1860; G. Chiudina, Storia del Montenegro da' tempi antichi fino a nostri, 1882.

⁷⁶⁾ Памятники народного быта Болгаръ, Москва, 1861.

⁷⁷⁾ Dějiny národa bulharského, v Praze, 1876; Cesty po Bulharsku, v Praze 1889; Das Fürstenthum Bulgarien, Seine Bodengestaltung, Natur, Bevölkerung, wirtschaftliche Zustände, geistige Cultur, Staatsverfassung, Staatsverwaltung und neueste Geschichte, v Praze, 1891.

⁷⁸⁾ Rad jugoslavenke akademije znanosti i umjetnosti.

⁷⁹⁾ Arkiv za povjestnicu jugoslavensku.

⁸⁰⁾ Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva.

⁸¹⁾ Гласник српског ученог друштва.

⁸²⁾ Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини, уредник К. Херман.

⁸³⁾ Сборникъ за народни умотворення, наука и книжника, издава Министерството на народното просвѣщенне.

LITERATURA ČESKÁ.

§ 56. Nový ruch v oboru vědy historické ve druhé polovici minulého století, jak jsme jej vylíčili na začátku této knížky, doznal záhy ohlasu u českých historiků. Prameny byly studovány bedlivěji a kriticky rozebírány. Starožitnostem věnována péče. Vznikaly zárodky české archaeologie, numismatiky, dějin umění, dějin právních, literárních a pod. To jsou fakta, čtenáři s dostatek známá.

Tuto si všimneme, že vzrůstající idea historie kulturní záhy také s novými názory o úkolu dějepiscově vniká do Čech a ujímá se tu nadějně. Veřejnosti české málo asi známý Jos. Schiffner († okolo r. 1817) napsal několik tlustých svazků o minulosti českého národa se stanoviska kulturního. Některé z nich jsou zachovány (v rukopisu) v archivu král. města Prahy na př. dějiny kroje v Čechách (pod. čís. 276) a pestrá snůška zpráv o obyčejích a zvycích českých v době staré i novější (pod čís. 14). V tomto rukopisu, v úvodě, vykládá svoje stanovisko. Touží celkem týmiž slovy, jako všude jinde příznivci historie kulturní toužili, že si má historie hleděti vedle líčení politických dějin také dějin vzdělanosti, soukromého života národového.¹⁾ Zjev tento svědčí, že tužby po

¹⁾ Sitten und Gebräuche der Böhmen alter und neuerer Zeit, Vorbericht: »Nasional-begebenheiten oder Regententhaten, die als Brüder der öffentlichen Angelegenheiten die Nation vorstellen, in ihrem Namen handeln, über allgemeine Geschäfte entscheiden, sind von meisten Geschichtsschreibern bereits vielfältig verzeichnet worden, allein es scheint an einem Charakter zu manglen, dass die Schilderung des Nasional-Charakters darstellte, beweise, wie der Geist des Volkes zu verschiedenen Zeiten sich wirksam zeigte, welchen Gang die Geistes-Kultur in mancherlei Epochen genommen? mit raschen Schritten bald fortgerückt, einstweil still gestanden, bald aber durch einreissende Barbarei zurückgewichen, wie sich die höhere und niedere Klasse der Landesbewohner

historii kulturní ohlasem z ciziny také u nás se ozývaly již kolem začátku století tohoto. Schiffner to výslovně potvrzuje svým posteskem.

Stesků přibývá a přibývá. Důležitosti kulturní historie horlivě hájí přední repreasentanti české vědy historické P. v. Jos. Šafařík, Palacký a Vocel. Bude nejlépe, když výroky jejich i výroky jiných českých spisovatelů, roztroušené po různých místech a posavad málo povšimnuté, ba snad zapomenuté, doslovně tu položíme. Vysvitne odtud, že si opravdu byli vědomi, kterak kulturní poměry dlužno přibrati do oboru studia historického. Vysvitne odtud, že potřeba kulturní historie byla u nás jako jinde již dlouho pocítována.

Šafařík napsal poněkud s příhanou o souvěkém dějepiscectví v ten rozum:

»Jest to odvěčná vada historie, že obyčejem obecné chátrý vždy raději obracuje zřetel svůj ke zevnitřním, hlučným, krvavým, na smysly tuze dorážejícím činům, nežli k bohumilým úkazům vnitřního života národův, že vždy hojněji vypravuje o krutých bojech, násilných podmanitelích a potlačitelích, plenitelích a zhoubcích, nežli o mírných zaměstnáních, domácích ctnostech, vzdělavatelích rolnic a polí, milovnících tichých umění a řemesel, obchodu a kpectví, učitelích lidu, rozšiřovatelích nauk, že nám vždy ochotněji maluje černou, lidskou krví hojně vypeštěnou, a protož důraznější, než bílou, při tom však jednotvárnější národního života stranu.«²⁾

Z uvedených slov nade vši pochybu jasně vysvítá, že líčení dějin domácího života, rozvoje umění, vědy, rozvoje kulturního vůbec pokládal také za úkol vědy historické.

Než výrok Palackého uvedeme, vzpomínáme, jak Jungmann ve svých studiích si všímal dějin osvěty české a ve své Historii literatury české věnoval jim stručné úvahy před jednotlivými oddíly.

in ihren häuslichen Verrichtungen und dem Privatleben benommen? welche Veränderungen der herrschende Luxus hervorgebracht? welche Stimmungen der Gemüther die Denkungsart in dem Religionswesen veranlasst? und was für Denkmäler der Kuns t und des Nationalfleisses die Böhmen hinterliessen? Alles dies ist zwar in unsern weitläufigen Geschichten zum Theil hin und wieder zerstreut und meist sparsam angemerkt, zum Theil gar nicht berührt, doch nicht ordentlich und im Zusammenhange abgehandlet worden.«

²⁾ Starožitnosti slovanské, 1837, str. 428; 2. vyd. (1862), I. 576—577.

Palacký chystal se vydati zvláštní »přídátkový díl Dějin národu českého«,³⁾ kde chtěl shrnouti asi to, co patří do české historie kulturní — avšak smrt zrušila jeho slib. Ostatně již vplétal, jak známo, kulturně-historické zmínky do svého veledíla. Jisto je, že Palacký dobře vystihnul, kterak prý dějepisec vedle popisu »jednotvárných změn na trůnu, válečných scén« má si všimati kulturních zjevů dávných a také je zobrazovati v historických skladbách. Tak asi vyslovil náš zasloužilý historiograf svoje významné credo, jež tu pod čarou doslovně otiskujeme.⁴⁾

§ 57. Záliba kulturně-historického studia rozmáhá se v první polovici tohoto věku u českých pracovníků víc a více. Krolmus sbírá s neunavnou horlivostí všeliké přežitky lidového podání a ukládá v knize svojí.⁵⁾ Má velikou zásluhu, že před úplným zapomenutím zachránil mnoho popisů lidových obyčejů, pověr, zábav, slavností, názorů a pod. Jan Slav. Tomíček podle cizích vzorů vydává v »Novočeské bibliothéce« na svou dobu důkladně sestavený spis, kde líčí dějiny člověčenstva se stanoviska kulturního, počínaje národy necivilisovanými, Australci, Američany. . . . V úvodě objasňuje svoje stanovisko v ten rozum: »Mezi tvory našeho světa stojí člověk na prvním místě; hodnosti té udílí mu jeho duch. onen v celém tvorstvu naší země nejskvělejší úkaz. Co duch ten

³⁾ Srv. o tom Hattala, Brus jazyka českého, 1877, str. 82. ve stati »O cti a vděčnosti národní«, když uvozován vedle příslušných citátů z Palackého výrok Šafaříkův, který právě nad čarou také otiskujeme.

⁴⁾ Zur böhmischen Geschichtsschreibung, Actenmässige Aufschlüsse und Worte der Abwehr, Prag, 1871, str. 16—17: »... Es erklärt sich daher, warum selbst die besten böhmischen Historiker eine so unvollständige Kenntniss des Geschehenen hatten, warum des Ganze der böhmischen Geschichte fast nur aus einförmigen Thronveränderungs- und Kriegsscenen, aus Scenen innerer Unruhen und wilder zerstörender Kraft zusammengewebt ist, warum von dem ruhigen bürgerlichen Leben unserer Altvordern, von den Künsten des Friedens im Vaterlande von der allmählichen Entwicklung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse, von der Landesverwaltung und deren Wirkungen auf das Wohl und Wehe des Volks in unseren Geschichten so selten Rede ist, warum wir überhaupt noch keine echt pragmatische, Geist und Herz bildende Nationalgeschichte haben.« Srv. téhož Würdigung der alten Geschichtsschreiber, nové vyd., Prag, 1869, str. VII. ad.

⁵⁾ Staročeské pověsti, hry, zpěvy, obyčeje, slavnosti . . . , 1845.

konal, jak se během času dále vyvíjel a zdokonaloval, toho vylíčení jest úlohou dějepisce člověčenstva.«⁶⁾

Literární-historicky zajímavá je nedokončená kniha, kterou sepsal pro vyšší gymn. třídy Karel Lányi, kněz arcibiskupství ostřihomského a člen akademie uherské, dějiny veškerého lidstva. Se sečtělostí velikou připojuje ke statím o dějinách politických úvahy o vzdělanosti národa, jehož se týče. Úkol historie definuje takto: »Zvláštním předmětem dějepisu jest člověk, jednotlivé jeho a společenské snahy, činy a z toho spolu i z běhu přírody plynoucí, vesměs však Prozřetelností Boží k blahu lidstva řízené události, kterými lidstvo z jednoho stavu do druhého přicházelo. Jest tedy dějepis lidstva nejen dějepisem politickým, jenž by se dotýkal pouze společenských jeho poměrů a proměn, než zřetel svůj obrací také i na jeho všeobecnou, hmotnou a duchovní vzdělanost, představujíc obraz organického rozvinu lidského společenství.«⁷⁾

F. L. Hübsch vydává dějiny českého obchodu a slibuje v úvodu, že krátce vždy načrtá kulturní dějiny (»Kulturgeschichte«) jednotlivých období.⁸⁾

Monografie podobné upravovaly cestu budoucím pracovníkům. Bylo ovšem potřeba jako všude jinde mnoho přípravné práce. Z čista jasna nemohli mítí Čechové úplnou historii kulturní. Nemístná je proto výtka Kopitarova, jenž se snažil vtipkovati nechtunou slovní hříčkou Legis-Glückseliga, že prý Čechové nemají dějin kulturních, toliko dějiny husitské. Legis-Glückselig uvozuje výrok ten ve snůšce příspěvků ke kulturním dějinám českým, v ilustrované české kronice.⁹⁾ Jméno jeho řadíme mezi ty, kdož v letech padesátých pilně se obírali starožitnostmi českými.

⁶⁾ Doba prvního člověčenstva aneb úplnější vylíčení stavu prvního pokolení lidského, v Praze, 1846, str. 1.

⁷⁾ Dějepis lidstva, k užítku mládeži vyšších gymnas. tříd sepsal..., Ve Vídni, 1852 I. díl a část II. dílu. Spis nedokončen.

⁸⁾ Versuch einer Geschichte des böhm. Handels, Prag, 1849, str. VI., str. 7.: »Einwanderung der heidnischen Slaven und der Kulturzustand« atd.

⁹⁾ Illustrierte Chronik von Böhmen, 1853, I. str. 487: »Ihr Böhmen habt gar keine Sitten-, sondern höchstens eine Hus-sitten-geschichte.«

§ 58. Jak nabude celkový obraz minulých věků živé barvitosti, přibírá-li historik k datům o politických, hlučných událostech vhodně přidané náčrtý soukromého zátiší rodinného i obrázky z ruchu všedního, prostého života, ukazuje Tomek v Dějepisu města Prahy a jiných studiích.

Zatím seznamováni byli Čechové s vynikajícími literárními zjevy cizími obsahu kulturně-historického. Zasluguje tu úvahy, že záhy mají po česku přeložený, proslulý spis Guizotův (srv. str. 29.), jeden z nejlepších spisů kulturně-historických v první polovici tohoto století. Že četba spisu takového budila myšlenky, tužby nové, pokud se týče pojmů o úkolech historie, snadno si domyslíme. V předmluvě vhodně podotýká Dr. J. Palacký: »Ze všech odvětví dějepisectví je jistě filosofie dějepisu — totiž ona věda, která skoumáním příčin a ovazků událostí vyslíditi hledí mravní zákony světodějstva — tak jak přírodověda o úkazech hmotných zákony těles — nejen nejprospěšnější pro dějepis, filosofii, vědu vůbec, ale i nejdůležitější pro každé obecnstvo, jelikož nejspíše vede ku procitnutí duševní samohybnosti jednotlivců, k uvědomění sebestranování, jakož i nejhojněji podnět a rukověť dává pokrokům společnosti — oběma to žvlům každé vzdělanosti.«

§ 59. Čítáme na vrub Guizotova českého překladu, že o dějinách vzdělanosti bylo pak u nás častěji uvažováno. Úvahy toho rozumu znova a znova se objevují. Z nich tuto doslovně opakujeme pozoruhodné hájení kulturní historie od J a k. M a l é h o :¹⁰⁾ »Zvýšený interes, s jakým se za nejnovější doby obracuje v literatuře pozornost na zjevy kulturní minulých věků, jest nám utěšeným znamením důležitého pokroku, který se stal v porozumění dějinám lidským. Nežli se věda historická u vývinu svém dostala až na stanovisko nynější, proběhla dvojím údobím, v kterémžto na větším díle obírala se toliko zevnitřní škořápkou svého předmětu, skrytějšího jádra jenom zřídka, a to pouze jako mimochodem se dotýkajíc.

Nejprv bylo dějepisectví k r o n i k á ř s t v í m, které v časosledném pořádku zaznamenávalo události hlučnější, totiž takové, ku kterým se svého času před jinými obracovala veřejná pozornost, nechť to již byly výsledky činnosti samovolné, anebo objevy nutně

¹⁰⁾ ČČMus. 1855, str. 158—161.

pracujících sil přírodních, příběhy veřejného nebo soukromého života Tak shromažďoval se materiál historický, který však obmezoval se pouze na to, co značněji vynikalo nad povrch obyčejného života; co skryto pod jeho hladinou, toho nevynášeno na světlo jakožto věci všední a všem vůbec povědomé. Život národní, co se vnitřní stránky jeho týče, plynul při tom tiše a nepoznán. . .

S rostoucí osvětou nemohl na dlouze dostačovati tento prvotní způsob dějepisectví, hloubavý duch lidský nespokojoval se s udáváním jednotlivých dat, on počal skoumati jejich hodnověrnost, zpytovat jejich souvislost, vyhledávati skryté příčiny historických zjevů, srovnávati jeden s druhým, odměšovati případné od podstatného a uváděti vše v jakýsi soustavný pořádek na základě ustanovených pravidel. Tak povstalo dějepisectví pragmatické přičiněním soudné kritiky. Získáno tím nesmírně pro vědu i život, avšak výsledky kritického bádání nesáhaly dále než materiál, na nějž se vztahovalo. Doposavad považovány za hlavní věc děje zevnitřní, proměny a převraty státní, dle jejichž větší neb menší nápadnosti rozvrhovaly se dějiny na epochy a periody. Historická kritika s obzvláštní oblibou pouštěla se do rozbírání a objasňování diplomatických zápletek a jednání na základě mylného domnění, jakoby odtud jediné vycházelo rozhodování nad osudy států a národů. Ku pravému zdroji, z něhož vlastně prýští se děje, k vnitřnímu životu národů nepropracováno se doposavad náležitě, stavu národní vzdělanosti a přirozenému se vyvinování jejímu ze zvláštní povahy národu a okolností časových věnováno v nejdůkladnějších dílech historických vždy jenom některé menší oddělení co přívěsek k jednotlivým periodám. A přece zde hlavně musejí se hledati nitky veškerého světodějstva, neboť státní proměny a převraty zajisté nic jiného nejsou, nežli na světlo vycházející zjevy onoho vnitřního stavu, v jakém se společnost právě nalezá

Ze všeho, co tuto jsme pověděli, vysvítá pilná toho potřeba, aby nastoupen byl v dějepisectví směr nový, totiž aby se vycházelo ze stanov iště kulturního, neboť jenom tak může se nám patrným státi pravý význam lidských dějů. Důležitost toho, čím dále více se uznává, a kulturní stránka dějepisu každým dnem širšího sobě osobuje místa, i přijdeť doba, a snad již nedaleká jest,

kde kulturní život národů ve vědě historické první zaujme místo, a život politický slušně mu podřízen bude co vplyv a část jeho«.

Vysvítá ze slov Malého, že se tu opětuje známý již postup při oceňování historie kulturní a historie politické — totiž význam kulturní historie byl přeceňován a politický dějepis prohlašován za méně důležitý. Bylo to již vylíčeno nahoře. Ze slov Jak. Malého možná jen nový toho doklad vybrati.

Malý uznává, že sháněti příslušnou látku kulturně-historickou je práce nesnadná; avšak výsledek konečný odmění všecku námahu. Vždyť »pro každého vzdělance velezajímavý jest náhled do obrazů z časů minulých, kdežto dávné předky své, jež z politické historie byl seznal toliko v škrobeném úředním kroji jejich, zabývající se hlučnou správou veřejnou, spatřuje v domácích nedbalkách, zaneprázdněné svým obvyklým denním zaměstnáním, a v tichém obcování sousedském, pořádající záležitosti soukromého života. Mravy a obyčeje různých tříd i poměry těchto k sobě, formy společenského obcování, zřízení všelijakých obcí a spolků, veřejné ústavy a řády, stav povšechné osvěty, rozšířenost vědomostí ducha ušlechťujících, pokročilost v uměních a řemeslech, stupeň obecného blahobytu, národní ctnosti a vady, modní libůstky a zábavy, postavení církve, moc a působnost náboženství, to vše a mnoho jiného u vespolném účinkování dává každému času zvláštní jeho ráz, jenžto ve stýčnosti s okolnostmi vnějšími určuje dějiny národů. Ve věrném toho obraze spatřujeme ukryté zpruhy, hýbající strojem dějinstva; v duchu tu vanoucím poznáváme zárodek časů nejbližších

Kdokolí poznal pravdivost našich slov, zajisté zároveň s námi za velezáduocno bude pokládati, aby kulturní stránka dějepisectví též v literatuře naší . . . u větší míře byla zastoupena, nežli do posavad možné bylo«.

§ 60. Ohlas souvěkých myšlének cizích o vzdělanosti a historii ozývá se také v článku Karla B. Štorcha, psaném pružným, jasným slohem a přesvědčivě.¹¹⁾ Skoro se zdá, že tu Štorch předstihnul dobu, ve které žil. Nastínil stručně přehled vývoje dějepisného, jak kronikářství ustoupilo líčení pragmatickému a z prag-

¹¹⁾ Historie a vzdělanost, ČČMus. 1856, 91—111.

matického pojmání dějin vyvinula se »historie filosofická«. Píše v ten rozum: »Lidský důmysl, přinucen hledati páku dějin výše, obrátil se od křehkých osob dvorů a velké společnosti, od státních poměrů a svazků diplomatických k hrdinům ducha, kojencům myšlenky a snahy. Příběhové a změny společnosti nevykládaly se z kabinetů a budoirů, nýbrž podávaly se úplně v moc tvorčích, silou a důmyslem vynikajících duchů, kteříž převracujíce, co stárló, době své nový svůj ráz vtiskali. Vyložilo se tak mnoho, ale nevyložilo všecko, a když takto nestačil ani genius osob, hledáno genia v samém dějinstvu, ducha, který jím vládne, osoby i věci neúklonné rádu svému podrobujíc... A přihlídneme-li blíže, což jiného jest tento duch historie milovníkům jeho, než pohodlná lenoška, provázek, který se dá na všechny strany táhnouti, kouzelný proutek, jímž se dá podle chuti všecko s nejkrásnějšími frasemi vyčarovati. Nejvýše jest to starý osud, trochu převlečený, trochu zlehčený; starý neoblomný, ze svatého temna hrozící, z nedohledné výšky své rány vysílající velikán... Lidská pátravost, tolikráte odražená, nalezla si brzy opět nové cesty. Na místo geniů osob dosažení duchové národů, na místo ducha historie postaveno uspořádání naší země a jednotlivých jejích částek«. Dokazováno, že přírodní poměry vykazují dějinám směr a ráz; ale jen odtud veškeren život člověčenstva nemohl býti vykládán. Tak posléze přišlo na přetřes luštění otázky o vzdělanosti a jejím poměru i významu v historii. Co je vzdělanost? »Pojem prý vrtkavý a vysmykuje se z ruky jako úhoř«. Štorch pokouší se o definici. »Zajisté že všechny pokroky věd a umění, všechny pokroky společenské a státní zřízení i všeliké řemeslnosti s tímto slovem spojují, všecko v ně snášejíce, co krásného, pravého a prospěšného v rozličných dobách i zemích nacházejí. Veliký, krásný, vznešený to pomysl! Jak by se nám líbilo, kdyby byl skutečnou, samovládoucí mocí dějinstva... Obor historie byla by rozkošná květnice, střídající se s potěšnými háji, a uprostřed ní plynul by v tisícerych ramenech a raménkách potok vzdělanosti, čím dále se ubírajíc, v tím půvabnější ráj všecko obracujíc...«

Tyto a další úvahy svědčí, že autor o věci vážně přemýšlel a do teorií dějepisných horlivě se zahloubal. Druh za druhem se přihlašoval k práci na poli české historie kulturní.

§ 61. Pole posud leželo skoro úplně ladem. Bylo potřeba mnoho práce přípravné. Kam se oko rozhlédlo, všude se namanula příležitost, kdo jen pracovati chtěl. Časopis českého musea a v r. 1854 založené Památky archaeologické seskupily kolem sebe četu pilných pracovníků na zanedbávané posud roli historie kulturní, kteří jednak otiskovali staré spisy, jednak podávali studie samostatné.¹²⁾

Uvádíme důkladné studie Rybičkovy, Zapovy, práce Gindelyho, zvláště záslužnou činnost posud málo oceněného J. F. Zoubka. Vedle jiných skladeb obohatili material ke kulturním dějinám českým hojnými studiiemi a snůškami, nastrádanými z rozmanitých zdrojů, Josef a Hermenegild Jireček. Pilně pracovali Erben a Mikovec, jenž zejména v »Lumíru« ochotně otevřel sloupce všem příspěvkům kulturně-historickým. Všestranně činný byl J. J. Hanuš. Shledával material mythologický a kulturně-historický. Studii jeho potřeba s opatrností užívati.

§ 62. Z těch, kdož nejen theoreticky uvažovali o kulturní historii, nýbrž pokoušeli se podati příspěvky k českým dějinám kulturním, na předním místě a s pochvalou dlužno vytknouti J. Er. Vocela. Obdobně jako jiní vrstevníci jeho touží na posavadní způsob dějepisné práce.¹³⁾ »Politická historie národů nejvíce k tmavé stránce života prohlíží, ukazujíc nejvíce, kterak bouráno a rušeno bylo vášní lidskou, mečem, ohněm i olovem; o památkách však tichého vývinu vzdělanosti jen mimochodem a krátce se zmiňuje aneb je naprosto mlčením pomíjí. A přece zakládá se na památkách vzdělanost podstatná, trvající cena a vážnost národů. To co národ sobě vydobyl na nivách vědy a umění, stalo se pokrokem času majetnosti potomkův; a byť i národ takový s výsosti své politické klesl, to co získáno bylo snahou jeho v říši vzdělanosti, stalo se nicméně kořistí člověčenstva a památka národu takového žije a velebí se v deskách pokolení lidského.«

Chystal se na soustavné vydání dějin české vzdělanosti. Připravoval se k tomu řadou rozmanitých monografií. Výsledky svého studia začal uveřejňovati v Pravěku země české. Dí: »Snažil

¹²⁾ Srv. v tom stat. Dra. F., Politik, 1868, č. 16.

¹³⁾ Památky archaeologické, IV. I., str. 107.

jsem se v oddělení druhém o to, abych položil základy historii vzdělanosti národu českého za pohanské doby, a hleděl jsem dosáhnouti k cíli tomu skoumáním jak duševných, tak i hmotných živlů k vývoji života společenského přispívajících, a sice památek dějepisných, právních i v jazyku a v obyčejí národním se tajících, jakož i hmotných ostatků z hrobů dobytých, jenž jsou svědkové technické a řemeslnické zběhlosti, obřadů a domácího života pohanských předků našich.«

O dějinách vzdělanosti českého národu psal i ve svých universitních čteních přednášel. Svědčí tomu jeho slova: »Konečně budiž podotknuto, že jsem původně obmyslel nepřestati na díle tomto, nýbrž druhý spis co pokračování prvního vydati pod názvem »Dějiny vzdělanosti České země ze středního věku«, k němuž jsem po mnohá léta látky nasbíral. I uveřejnil jsem v různých monografiích některé výsledky skoumání svého v oboru tomto, a v akademických přednáškách svých jsem k památkám umění a vzdělanosti středního věku vlasti naší zřetel obracel. Avšak cítím, že síly mé a zbývající doba věku mého k vykonání úlohy tak rozsáhlé a namahavé sotva již dostačí.«¹⁴⁾

§ 63. Horlivě zastával se ve zvláštním článku historie kulturní také K. T i e f t r u n k.¹⁵⁾ Píše v ten rozum: »Za našich dob dějepis nepřestává již na pouhém vypravování hlučných událostí zevnějších na líčení válek, smluv a rozličných piklův diplomatických; nýbrž všímá si vždy více všelikých zajímavějších výjevů života národního.«

Úlohou historie kulturní podle jeho soudu je: »Snaží se vyzyptovati znenáhlé rozvíjení se orby, řemesel a obchodu, proskoumává prospívání věd a umění i působení jich v život a povahu národní, uvažujíc i rozličné výjevy v životě náboženském, mravním a pospolitém národu.«

Dějepis kulturní nepokládá však za vědu zvláštní, toliko zadokonalejší způsob dějepisu.« Dříve, pokud v popředí života politického jenom panovníci, diplomaté a vůdcové vojenští stáli a o spůsobu veřejných událostí státních rozhodovali, tuť také dějepis nevšímal

¹⁴⁾ Pravěk země české, 1868, v předmluvě.

¹⁵⁾ »O dějepisu kulturním«, Krok, Listy vědecké, 1866, 346—351.

si života národův; ale vida toliko hlučné činy oněch, jak se domníval, hlavních původů života veřejného, vypravoval jediné o nich. Avšak jak mile prodlením času vystupovali také jiní živlové v dějinách, když napotom probouzením se národův k jisté samočinnosti občanské, zejména pak mocným vystoupením idey národnosti také lid a jednotlivé třídy a stavy jeho vystoupily na povrch dějův veřejných: tuť teprva tak, jako jazykozpyt na řeči národní, i dějepis obracel svou pozornost na mnohonásobné výjevy života národního, rozhlížeje se nejen po politickém působení národu a jeho vyšších i nižších tříd, alebrž i po jeho snahách o hmotné i duševní prospěchy, po jeho obyčejích a zvycích, po jeho písních a báchorkách, po jeho náboženství a mravném zvedení, vůbec po všech směrech vnitřního a zevnitřního života jeho.«

Vedle toho připomíná, že tu také idea o popularisování věd působila. Historie kulturní, obírajíc se látkou, zajímavou i pro širší vrstvy čtenářstva, byla prý tudíž vítanější oněm vrstvám, než líčení dějin politických. Po té spisovatel vykládá svoje názory o postupu a metodě studia kulturních dějin českých.

M. P o k o r n ý a J i l j í J a h n podali ve své kronice českému čtenářstvu kromě všeho jiného jakýsi přehled kulturních dějin všeobecných, jenž s oblibou byl čítán a jsa provázen četnými obrázky, dobře o věci poučoval.¹⁶⁾

§ 64. Pokud se týče kulturní historie českého národa, mezi prvními zákopníky, kdož bez všelikých teorií chutě dali se hned do pilné práce, pročítali archivní památky i staré knihy tištěné, vypisovali drobtý kulturně-historické a v lad a řád sestavovali v poutavých člancích o jednotlivých zjevech kulturních — stojí J o s. S v á t e k.

Vydal první spis z kulturních dějin českých¹⁷⁾. Výsledky svojí práce (jak dí v předmluvě) více než třicetileté uveřejňuje právě v souborném vydání svých článků¹⁸⁾. Zejména jeho studie o době Rudolfově nemají v literatuře české rovného soupeře.

Vedle Svátka zásluhy má Fr. D v o r s k ý. Šířil živým slovem i pérem známost o dávných poměrech kulturních v Čechách.

¹⁶⁾ Kronika práce, osvěty, průmyslu a nálezu.

¹⁷⁾ Culturhistorische Bilder aus Böhmen, Wien, 1879.

¹⁸⁾ Obrazy z kulturních dějin českých, v Praze, 2 díly, 1891.

Odborníkům zavděčil se vydáním dopisů českých šlechticů a Paměti o školách českých, učiniv takto hojně, důležité a posud neznámé prameny přístupnými těm, kdož se obírají studiem kulturně-historickým.

S uznáním potřeba tu také vzpomenouti činnosti K. Adámkova.¹⁹⁾ Zejména jeho spisy o nynějších poměrech chovají bohatý materiál pro budoucího kulturního historika.

Rázovité svoje místo v literatuře zaujímá Dr. Zikmund Winter. Jemu přísluší zásluha, že české čtenářstvo jsouc vábeno jeho jadrným, záživným slohem, oblíbilo sobě hlavně v letech posledních četbu látek kulturně-historických. Věnoval se zejména studiu kulturních poměrů v staročeských městech. Mnohá léta v archivech městských pročítaje památky, sebral velikou sílu z brusu nového materialu, bohatou kořist pro další bádání kulturně-historické, a zpracoval i pro širší kruhy čtenářstva přístupným způsobem.²⁰⁾

Život panský na hradech a tvrzích líčí v známém díle velikého rozměru živě a věrně, na základě všestranných studií Aug. Sedláček. Význam jeho »Hradů a zámků« pro českou historii kulturní je veliký.

§ 65. Pokusy nastíniti přehledně rozvoj vzdělanosti a osvěty české jsou posud dva:

Fr. Aug. Slavík vytknul si za úkol poukázati »na přední skutky vzdělanosti národu českoslovanského« a zároveň vždy přirovnával souvěké zjevy z dějin vzdělanosti u Němců. Rozvoje vzdělanosti všiml si hlavně se stanoviska historika literárního, uváděje

¹⁹⁾ Památky českých reformátorů, v Praze, 1873; Cechy a Itálie v stol. XIV., v Praze, 1875; Čtrnáctý věk z dějin kulturních stykův Čech a Itálie, v Praze, 1878; Doba poroby a vzkříšení, Rozhledy v kulturních dějinách Čech v XVII.—XVIII. stol., v Roudnici, 1878; Z naší doby, Veliké Meziříčí, 1886 a d. I.—IV. — Také syn jmenovaného spisovatele K. V. Adámek obírá se studiem kulturně-historickým, jak vedle různých statí roztroušených svědčí pěkná monografie o školství okresu hlineckého, letos vydaná.

²⁰⁾ Kromě novellistických prací, silně zbarvených výsledky studia kulturně-historického (Rakovnické obrázky), vydal knihy: Malé historie ze života staročeského Vel. Meziříčí, 1888; V měšťanské světnici starodávné, v Praze, 1888; Zač bylo žítí bytí za starodávna? v Praze, 1888 (Přítel domoviny); Historické arabesky, 1890; výzkumy bádání svého uložil hlavně v »Kulturním obrazu českých měst«, v Praze, 1890 (I. díl).

(jak napsal v předmluvě) »jména pracovníků dle jednotlivých odborů« z Jungmannovy Historie literatury.

Podobně archaeolog Klement Čermák podal na základě zpráv z historie literatury a vedle toho historie umění v zemích českých stručný přehled dějin vzdělanosti české²¹⁾.

Proti stanovisku Lippertovu, které zaujal při usuzování o poměrech staročeských, napsal J. Peisker studii založenou na skutečné znalosti věcí²²⁾.

Mimo uvedené pracovníky účastní se ještě jiní spisovatelé studia kulturně-historického. Dr. Max Wellner vedle chronologických tabulek kulturně-historických²³⁾ pokusil se napsati dvě knížky, o historii kulturní²⁴⁾ a o literatuře historie kulturní²⁵⁾ (srv. str. 6.).

Dějiny vzdělanosti obírá se dále Dr. Jan Melichar. Vydal několik prací²⁶⁾, jež svědčí o snaze řešiti otázky z oboru dějin kulturních.

§ 66. S potěšením dlužno konstatovati, že také u nás těší se kulturní historie přízni u politických historiků. Při vydávání pramenů není pomínuto vhodných zpráv a zmínek kulturně-historických, ba vydávány jsou památky, jichž význam pro kult. historii je větší než pro polit. historii. Političtí historikové přibírají do pásma svého líčení výklady kulturně historické. Dr. Kalousek ve svých studiích o českém státním právu, v obraně dějin českého umění a j., Dr. Jar. Goll v bádání svém o Českých bratřích, Dr. Ant. Rezek ve svých spisech o politických dějích v dobách novějších (vedle

²¹⁾ Pohled na osvětu národu českoslovanského u porovnání s osvětou národů německých, v Praze, 1870.

²²⁾ Krátké dějiny české vzdělanosti národní, v Poličce, 1883 (41 str.)

²³⁾ Knechtschaft in Böhmen, Prag, 1890.

²⁴⁾ Chronologische Tabellen zur Culturgeschichte mit Berücksichtigung volkswirtschaftlicher Zustände seit 1750, Prag, 1877.

²⁵⁾ O dějepřavě osvěty, v Táboře, 1885. O písemnictví dějepřavy osvěty, v Táboře, 1885.

²⁶⁾ K dějinám vzdělanosti, Velké Meziříčí, 1885 (I.), 1887 (II.); K dějinám našeho probuzení, v Křižanově, 1886 (I.), v Táboře, 1887 (II.), III.

samostatného²⁷⁾ spisu obsahu ryze kulturně historického) vesměs všímají si momentu kulturně-historického.

Spisovatelé monografií také pilně si hledí zjevů kulturně-historických, jak světle ukazuje kniha dra. Šembery o středověkých dějinách, Vávrův spis o dějinách Kolína, práce Lacinovy, Kolářovy, Menčíkovy, Šimkovy, Strnadovy, zvláště pak Řehákovy. Právem dí naposledy jmenovaný: »S péčí rostoucí hledí sobě novější dějepisectvo odvětví historie dříve ne valně pěstovaného, vniterného totiž žití a bytí národů, jehož účinky v zřízení společenském i náboženském, v mravech a obyčejích, v písemnictví, umění a průmyslu se objevující zahrnujeme společným jménem historie kulturní čili dějiny vzdělanosti.«²⁸⁾

Bylo již řečeno, že kulturní historik chodí pro poučení k archaeologovi, anthropologovi o pravěku, jenž souvisí s věky, jimiž začátky svého studia zahajuje, a že potřebuje také studia národopysného, lidovědy o dobách přítomných. S radostí zaznamenáváme, že v naznačených oborech zejména v době poslední neobyčejně pilně je pracováno v Čechách, Moravě, ve Slezsku i na Slovensku. Že s povděkem také vítá kulturní historik český výsledky činnosti na poli studia dějin umění, kterým u nás četní badatelé se obírají, rozumí se samo sebou. Také práce z oboru církevní historie české přinášejí kulturní historii nemalý výtěžek.

§ 67. Na Moravě vedle záslužných prací Sušilových a Kuldoových v oboru snůšek materialu národopysného — pilně tudovali dávné kulturní poměry V. Brandl. Napsal řadu důležitých prací kulturně historických. Připomínáme zejména, že jeho »Glossarium« je vlastně kulturní historie, rozřazená podle hesel v abecedním pořádku. Nasvědčuje důkladné odborné znalosti. Bedlivě všiml si kulturního stavu B. Dudík a připojoval ve svých dějinách Moravy zajímavé výklady o něm. Mimo to řada statí od rozličných spisovatelů uložena v Časopisu Matice Moravské.

²⁷⁾ Dějiny protonárodního hnutí náboženského v Čechách, 1887. Kromě Beckovského vydal též Paměti Mikuláše Dačického z Heslova (Pam. staré lit. č., vyd. Maticí), 1880, knihu nezbytnou pro poznání kulturních poměrů českých za doby Dačického. Zmiňujeme se tu zároveň o zaniklém Rezkově Sborníku historickém, jenž otvíral s ochotou sloupce příspěvkům kulturně-historickým

²⁸⁾ Kutnohorské příspěvky k dějepisu vzdělanosti české, 1881, str. 1.

Pestrý material také snesen poněkud nepřehledně ve spisech hist.-stat. sekce moravsko-slezské společnosti zemědělské, zejména od d'Elverta.

Studiem kulturních přžitků, lidového podání předstihnula Morava Čechy. V čele svěžího ruchu stojí neunavný sběratel lidového podání a přední znalec lidu moravského — Fr. Bartoš. Jeho knihy, u nás všeobecně známé, podávají kulturnímu historikovi bohatý zdroj ke studiu přžitků dávné kultury československé. K Bartošovi druží se jiní mladší pracovníci v témž oboru. Časopis vlasten. spolku muzejního v Olomouci soustředil kolem sebe snaživé spolupracovníky. Pro kulturní historii českou uloženo v olomuckém muzejním časopisu plno látky.

Pokud se týče Slezska, má velikou zásluhu řed. V. Prasek jenž vedle článků a statí jiných líčí důkladně ve »Vlastivědě slezské« politické i také kulturní poměry slezské za starých dob. K němu druží se dr. Sláma svým »Vlasteneckým putováním po Slezsku«.

Také na Slovensku probouzí se ruch v oboru studia kulturně-historického. Vedle sbírek kulturních přžitků (písňe Kollárový s pozoruhodnými vysvětlivkami historickými, snůšky Dobšínského a j.) uveřejňuje články kulturně-historické J. L. Holuby.

§ 68. Na závěrek budiž několik řádků věnováno názvosloví. Jako všude jinde i v zemích českých děly se pokusy určití pojem kultury. Již v první polovici tohoto století kolovaly vedle sebe české názvy dva: *osvěta* a *vzdělanost*. Nebyly ad hoc vymyšleny. Jsou to slova, známá v české řeči dříve, než ponětí o vědě kulturně historické u nás se šířilo. »Osvěta« značilo původně starým světlo, světlost, osvícení v pravém slova smyslu. Teprve analogií německého »Aufklärung« (známé, často opětované slovo z konce století minulého!) užíváno bylo slova »osvěta« ve smyslu přeneseném jakožto osvícení ducha rozumu. (Srv. polské »oświecenie«, ruské »просвѣщение«, bulh. »просвѣщение« atd.) Slovem »vzdělanost« byl po česku překládán význam »kultura«. Obě slova byla buď vedle sebe kladena nebo bezděky vzájemně zaměňována. Rozlišiti náležitě oba významy pokusil se již v Jungmannově Slovníku (s. v. osvěta) Ondrák v ten rozum: »Osvěta se vztahuje na rozum, vzdělanost na všecky schopnosti. Osvěta

jest obsah jasných zřetelných náhledů ve věcech člověčenstvo nejvýše zajímajících, vzdělanost pak přiměřené té osvětě a z ní se prýstící chování, cítění a smýšlení. Vzdělanosti naproti stojí — hrubost mravů, osvětě — nevědomost.

Uvažujeme-li o Ondrákové definici kultury, osvěty a vzdělanosti, neupřeme jí důvtipného rozlišování obou slov. Oba pojmy docela jasně můžeme v češtině rozeznávat.

Otázkou pojmu kultury obíral se několikrát Dr. J. Durdík.²⁹⁾ Dospívá téhož asi rozdílu. Vysvětluje: »Osvěta má patrně užší rozsah než vzdělanost; tato vztahuje se k celku člověka i společnosti, kdežto prvá k části a sice k rozumu, k vědomostem; vzdělanost k vědění, cítění i ke chtění, osvěta jen k vědění Vzdělanost jest cílem osvěty, ano vůči vzdělanosti můžeme říci, že osvěta jest orgánem jejím, ba, kdy nám dovoleno obrazně mluvit, vytkneme bez rozpaku, že osvěta jest jako mozek bytosti, kdežto vzdělanost vztahuje se i k srdci i k vůli a mimo to i k ruce a noze, zkrátka k činnosti celého organismu . . .«

Je to vždy výhoda pro řeč, může-li jemně rozlišovati různými názvy význam slova. U nás zdomácněl všeobecně ustálený, vědecký název »kulturní historie«. Chceme-li po česku jej pojmenovati, nestačí ani název »dějiny vzdělanosti«, ani »dějiny osvěty«, uvozovaný vždy o sobě. Oba názvy spolu souvisí a oba pohromadě teprve tvoří pojem slova cizího, přejatého do češtiny, »kulturní historie«. Za to můžeme docela vhodně napověděnými názvy rozlišovati obě stránky lidské kultury podle návodu, šíře vyloženeho o několik řádek výše.

²⁹⁾ Všeobecná aesthetika, vyd. 1875, 490—493. Srv. o kultuře výklad téhož v Osvětě, 1891, I, str. 108., a úvahu »O jednotě vzdělanosti«, řeč při zahájení České akademie (v »Almanachu Č. A.«) a jednotlivé stati příslušné o vzdělanosti v samostatné knize »O pokroku mravnosti«, 1884.

J sme u konce. Jak dnes dívá se nestranný pozorovatel na evropskou kulturu, jeví se mu tato jako budova, zosnovaná na podstatě kultury klassické, na troskách sřícené kultury klassické vzájemnou, společnou činností všech národův evropských. Zárodky kultury evropské dlužno si tu představit jako zboží transitní, které stykem a výměnou bylo dopravováno od národu k národu a které jednotliví národové ztrávili, zažili a upravili si po svém domácím způsobu a dále pak zdokonalovali. Jednotliví národové při stavbě oné budovy řídili se rázovitými názory a směry, jaké jejich povaze a jejich vlohám byly vrozeny. Osobuje-li si některý národ tu a jinou přednost a vychloubá-li se snad svými, domněle vynikajícími zásluhami, nesmí zapomínati, uvažuje-li o celkovém dojmu ladné budovy oné, že i jiní národové, seč síly a nadání jejich stačily a hlavně za pohody příznivé rozvíjeti se mohly, také v příčinlivé snaze pozadu nepokulhávali a kam při společné, vzájemně se podporující a doplňující práci té ať již vlivem a mocí jakoukoli byli zařadeni, závodění na stanovisku jim vykázaném plně si hleděli.

Žijeme v době, kdy každý národ horlivě se snaží, aby při pospolitém zápasu na kolbišti práce kulturní zaujímal svoje rázovité místo, místo čestné, zabezpečené doloženým právem historickým. Žijeme v době, kdy každý národ bedlivě se snaží snéstí všecky zjevy, jimiž by objasněn byl jeho stav kulturní věků minulých, jimiž byl by zaručen individualní jeho rozvoj kulturní. Rozpřádají se při tom spory mezi jednotlivými národy, na př. mezi národy romanskými a německými. Národ honosí se nad národem, že jemu byl učitelem a vzdělavatelem. Vzájemná tato řevnivost rozněcuje činnost horlivou

Kulturní historie, věda mladá, za krátký čas dochází tím uznání pro svůj důležitý význam. Důležitý úkol její nebývá již podceňován.

Vracíme se z úvahy všeobecné k národu českému. Kulturní historie, úplně spořádané a sestavené, jako mají národové jiní, posavad nemáme. Teprve dějí se k tomu přípravné studie, monografie, sbírány a vydávány jsou snůšky látek nezbytně především potřebných. Po náležitých, dlouhých ještě přípravách důkladně probádati vývoj nynější kulturní vyspělosti národa českého a soustavně, věcně pak vyložiti bude bohdá úkolem »české historie kulturní«. Vyžaduje toho nejen zájem vědecký, nýbrž vůbec zájem národního života našeho, aby dějiny české, které po stránce vývoje politického v hlavních rysech jsou již objasněny a pilně dále vzdělávány, také po stránce vývoje kulturního, jak postupoval v rámci onoho vývoje politického a v širokém rámci vývoje kulturních poměrů všeobecných, byly vyloženy soustavně a vědecky.

